

אם המלכות

וא"ו תשרי - ארבעים שנה

קובץ

וא"ו תשרי

ארבעים שנה

בקשר עם יום ההילולא של
הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה שניאורסאהן
אמו של כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

יוצא לאור על ידי
ועד תלמידי התמימים העולמי
תחת הנהלת ישיבת תומכי תמימים המרכזית - 770

ברוקלין נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות ששים וחמש לבריאה
מאה ושנים שנה להולדת כ"ק אדמו"ר זי"ע נשיא דורנו

Published and Copyrighted by

Vaad Talmidei Hatmimim Haolami

770 Eastern Parkway, Brooklyn N.Y. 11213

Tel: 718.771.9674 • **Fax:** 718.493.1931

E-mail: vaadthh@hotmail.com

5765 • 2004

Printed in the USA

פתח דבר

בקשר עם יום מלאות ארבעים שנה להסתלקות הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה שניאורסאהן, אמו של כ"ק אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע, הננו מו"ל בזאת קובץ "אם המלכות".

הקובץ כולל: א) תולדות ימי חייה – מלוקט ממקורות שונים ובעיקר מהספר "אם בישראל";

ב) יומן (חודש תשרי ו) וא"ו תשרי ה'תשכ"ה – שנכתב בזמנו ע"י הרה"ח מנחם מענדל שי' וואלף ומתפרסם כאן לראשונה;

ג) חלקים משיחת ו' תשרי ה'תשמ"ה – בלתי מוגה – בה מספר כ"ק אדמו"ר זכרונותיו מבעלת ההילולא, עורך "הדרן" על מסכתות יומא וקידושין, ומדבר על תפקידם של נשי ישראל;

בראש הקובץ מופיע פקסימיליא מכתב ידה, וצילום ספר תהלים שלה ששלחה לבעלה הרלווי"צ בהיותו בגלות בעיר צ'אילי.

תודתנו נתונה לכל המסייעים והעוזרים בהו"ל קובץ זה, ובפרט למזכיר כ"ק אדמו"ר זי"ע הרב חיים יהודא קרינסקי על מסירת הפקסימיליא לדפוס; ועד הנחות בלה"ק על מסירת ההתוועדות; ולהרב מנחם מענדל וואלף מנהל קה"ת בארה"ק על מסירת היומן.

יהי רצון, שבמהרה כימינו הקיצו ורננו שוכני עפר, ובעלת ה"ארצי"מ' בתוכם, ונשיא דורנו בראשנו.

ועד תלמידי התמימים העולמי

וא"ו תשרי ה'תשס"ה, ארבעים שנה
להסתלקות הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה
ברוקלין ניו יורק

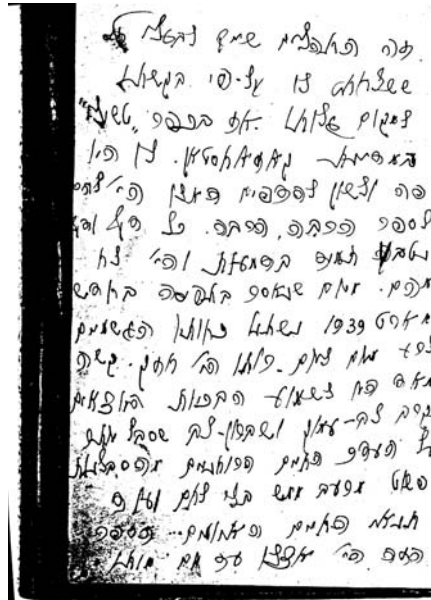
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו
הודו הודו הודו הודו הודו

אגף-אשר 1944 נח, א ו
 תגלה ונתנה לך אמת ו
 לך אמתה אמת. אמת
 אמת אמת, אמת אמת
~~אמת~~ אמת אמת אמת אמת אמת
 אמת אמת אמת אמת אמת
 אמת אמת אמת אמת אמת
 אמת אמת אמת אמת אמת
 אמת אמת אמת אמת אמת
 אמת אמת אמת אמת אמת
 אמת אמת אמת אמת אמת
 אמת אמת אמת אמת אמת
 אמת אמת אמת אמת אמת
 אמת אמת אמת אמת אמת
 אמת אמת אמת אמת אמת

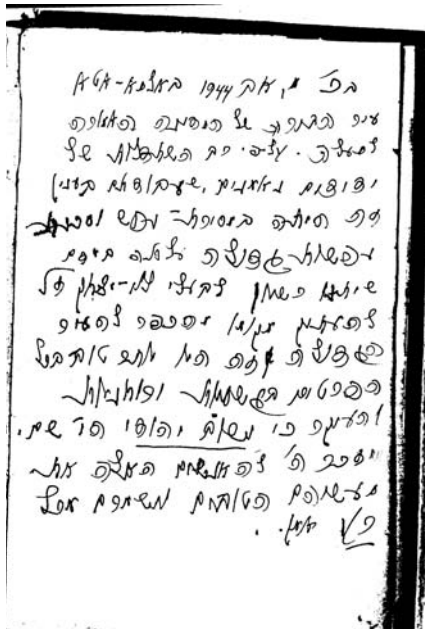
הצילום והפיענוח זה לצד זה

פענוח הכת"י

זה התהלים שייך לבעלי ז"ל ששלחתי לו על פי בקשתו למקום גלותו אז בכפר "טשיליי" במדינת קאזאחסטאן. לו היו פה ולשון להדפים האלו הי' להם לספר הרבה הרבה. כל דף ודף נטבע תמיד בדמעות והי' לח מהם. מיום שנאסר בתפיסה בחדש מארט 1939 נשתנו כחותיו הגשמיים לרע מיום ליום. רוחו הי' חזק. קשה מאד הי' לשמוע הבכיות היוצאים מקרב לב-עמוק ושברון-לב שסבל יותר על העדר החיים הרוחניים מהסבלות פשוט מרעב ממש בלי לחם ועוד תנאי החיים האיומים... הספר הזה הי' אצלו עד יום מותו

בכ"י אב 1944 באלמא אטא עיר הבירה של המדינה האמורה למעלה. על-פי רב השתדלות של ידידים נאמנים, שעבודתם בענין זה היתה במסירת-נפש וסכנת-נפשות גדולה עלתה בידם שיתנו רשיון לבעלי לוי-יצחק ז"ל להעתיק מקומו מהכפר להעיר הגדולה וזה הי' יותר טוב בכל הפרטים בגשמיות ורוחניות. והעיקר כי **ישוב יהודי** הי' שם. יזכר ה' להאנשים האלה את מעשיהם הטובים וישמרם מכל רע אמן.

תולדות חייה

ערש ילדותה

הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה ז"ל נולדה ביום הבהיר כ"ח טבת שנת תר"מ בעיר החסידית המפורסמת – ניקוליוב, להורי הגאון החסיד ר' מאיר שלמה הלוי ינובסקי, ששימש כרבה של ניקוליוב, והרבנית הצדקנית מרת רחל, בתו של הגאון ר' יצחק פושניץ, רבה של דוברינקה.

ר' מאיר שלמה הי' בנו של הגאון החסיד ר' ישראל ליב ינובסקי, שעמד בראש ישיבה במושבה רומנווקה, והרבנית ביילא רבקה, בתו של הגאון החסיד ר' אברהם דוד לאוואוט, רבה של ניקוליוב. הגרא"ד נודע בספריו "קב ונקי", "בית אהרן והוספות", "נתיב החיים" על "דרך החיים", "סידור תורה אור", ו"שער הכולל". הוא הי' שותף מלא בחינוכה של הרבנית עד הסתלקותו בשנת תר"נ.

הרבנית רחל היתה בתו של הגאון ר' יצחק פושניץ, רבה של דוברינקה.

על תקופת הילדות והנערות של הרבנית – כמעט ולא ידוע לנו מאומה. מרת גיטל ברוורמן, ילידת ניקוליוב שהיתה ידידת נפשה של הרבנית, סיפרה שפעם בעת נערותה חלתה הרבנית במחלת הטיפוס, ורק הודות להשתדלותה הנמרצת והמסורה של אמה של הגברת ברוורמן, מרת לאה, הצליחה הרבנית להתגבר על מחלתה.

גברת ברוורמן גם סיפרה כי לרבנית חנה היה חוש נגינה מפותח ביותר, ולא אחת היו מבלות שעות ארוכות יחד כשהן מנגנות ביחד ניגונים חסידיים.

בשנת תרנ"ח בערך באה הרבנית בברית הנישואין עם הגאון החסיד המקובל רבי לוי יצחק שניאורסאהן. מסדר הקידושין הי' כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע, וכנראה שהוא הי' גם הי"שדכן" בשידוך זה.

מסופר, שלאחר שנקבע זמן החתונה (לשבת שלאחר חג השבועות) לא חשה הכלה בטוב, ואבי' חשב לדחות את מועד הנישואין. אך כאשר ביקש את הסכמתו של אדמו"ר הרש"ב על כך, הורה הרבי לקיים את החתונה בעתה ובזמנה ובירך שהכל יהי' כשורה. ואכן, עד החתונה החלימה הכלה והחתונה התקיימה בשמחה רבה.

בניה

בניקוליב נולדו לרבי לוי יצחק ולרבנית חנה שלשה בנים:

א. הבכור – הלא הוא כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו.

ב. ר' דובער הי"ד. נהרג על ידי הנאצים ימ"ש בעיירה מיגרען, יחד עם כל תושבי העיירה.

ג. ר' ישראל ארי' ליב ז"ל, נפטר בדמי ימיו ביום י"ג באייר שנת תשי"ב, ומנוחתו כבוד בעיר הקודש צפת.

יקטרינוסלב

בשנת תרס"ט נקרא ר' לוי יצחק לכהן פאר כרבה של העיר הגדולה יקטרינוסלב (כיום דניפרופטרובסק). רלוי"צ עמד בראש עדה חשובה זו עד שנת תרצ"ט, כשהוא משמש למעשה כמנהיגה של יהדות אוקראינה כולה.

במשך שלושים שנות כהונתו של רלוי"צ כרבה של יקטרינוסלב, עמדה הרבנית לצדו, כ"עזר כנגדו" בעבודתו הקדושה. חוג "בעלי הבתים" של רבי לוי יצחק היו בעלי מקצוע ברובם – רופאים, מהנדסים, משפטנים, רואי חשבון וכיוצא באלה. הרבנית, שנוסף על היותה יודעת ספר ולמדנית שלטה היטב בשפת המדינה והיתה משכילה ונוחה לבריות, השתלבה היטב בחברה זו, וכך תרמה לא מעט להצלחתו ולהשפעתו של בעלה הרב.

במיוחד היתה לה שפה משותפת עם הצעירים היהודים שלמדו באוניברסיטה. הרבנית השתדלה ככל האפשר לקרב אותם ליהדות, לתורה ולמצוותיה.

אחד מראשי תנועת הציונות, מר **יונה כסה**, נתייתם בגיל צעיר ובהיותו בגיל שתים עשרה עשה שנתיים בביתו של רבי לוי יצחק. הרבנית דאגה אז לכל צרכיו – הן הגשמיים והן הרוחניים: היא לימדה אותו תנ"ך, דקדוק ומקצועות יהודיים נוספים. מר כסה נהג לומר, שהעובדה שנשארה בלבו זיקה ליהדות ולא רץ ישראל היא הודות לחינוכה והשפעתה של הרבנית חנה.

כאשת רבה של יקטרינוסלב, עמדה הרבנית בראש ארגוני צדקה ורווחה יהודיים רבים. כך העיד פעם הרבי (בתרגום חפשי): "בשנות מלחמת העולם הראשונה, התקבצו ובאו לעירנו פליטים רבים. היתה זו אמי שדאגה וארגנה לכולם מקומות לינה ומזון".

לכתך אחרי במדבר

רלוי"צ הגן בתוקף על חומת היהדות הנאמנה, וכאשר נדרש הי מוכן למלחמה חסרת פשרות. השלטונות הסובייטים לא ראו בעין יפה את פעולותיו, ובשנת תרצ"ט נאסר ונגזר עליו עונש גלות לעיירה נידחת בקזחסטן. רבי לוי יצחק נסתלק בגלותו בשנת תש"ד).

מיד כשנודע לרבנית על מקום הימצאו שמה נפשה בכפה והצטרפה אליו, מבלי הבט על הקושי והסיכון שבדבר. עם בואה השתדלה להקל את סאת צרותיו וסבלו של בעלה. הרבנית גם תרמה אז תרומה רוחנית יקרת ערך:

היא יצרה במו ידי דיו מעשבים שונים, וגם המציאה לבעלה נייר, דבר שאיפשר לו להעלות עלי ספר את חידושי תורתו הנפלאים, שיצאו לאור עולם כשלושים שנה לאחר מכן תחת השם "לקוטי לוי יצחק" ו"תורת לוי יצחק".

פריצת מסך הברזל

עם פטירתו של בעלה הגדול נשארה הרבנית בודדת וגלמודה. איש מבני לא הי' אתה ואף לא קרוב או בן משפחה אחר. תלמידי בעלה הגדול ומעריציו אמנם המשיכו לדאוג לה, אך לא הי' די בכך, במיוחד כאשר המלחמה הסתיימה והעקורים התחילו לחזור איש איש למקומו.

החסידים הושיבו, אפוא, בית דין מיוחד של שלשה אשר החליט כי עלי לעזוב את גבולות המדינה בהקדם האפשרי.

בתחילת שנת תש"ו עזבה הרבנית את אלמא אטא ונסעה למוסקבה. על נסיעתה זו מספר הרה"ח ר' יוסף שי' נימוטין:

"לאחר מאמצים רבים הצלחתי להשיג עבור הרבנית כרטיס נסיעה ברכבת מאלמא אטא למוסקבה, דבר שבדרך כלל אי אפשר הי' להשיג. סדרתי שהרבנית תסע ביחד עם זוג זקנים (הישיש ר' שמואל יעקב סמלדובניקוב ואשתו חנה).

הרכבת היתה אמורה לצאת ביום ראשון לפני הצהריים. ביום חמישי בערב באתי אל ביתה של הרבנית ועד שעה מאוחרת עסקתי באריות החפצים שלה, והמשכתי בכך במוצאי שבת קודש.

ביום ראשון בבוקר השגתי רכב שהסיע את כל החבילות לתחנת הרכבת, וכן שכרתי רכב מיוחד שיסיע את ר' שמואל יעקב ואשתו והרבנית אל התחנה. כחצי שעה לפני יציאת הרכבת כבר ישבו שלשתם על מקומותיהם, בקרבת מקום זה לזה, שמחים ומאושרים שעלה בידם לקבל מקומות ישיבה רגילים. עוד הספקתי לקפוץ לשוק ולקנות דברי מאכל שונים שמסרתי להם, ואחר כך זזה הרכבת.

לאחר מכן נודע לי שהרבנית הגיע בשלום למוסקבה, שם עזרו לה אנישי להמשיך בדרכה אל העבר השני של מסך הברזל".

בנסיעתה זו הביאה עמה הרבנית במסירות נפש את כתבי הרלו"צ שכתב בעת גלותו, ועל כך אמר כ"ק אדמו"ר בהתוועדות ו' תשרי תשמ"ב (תרגום חפשי):

"מובן בפשטות גודל מסירת נפשה על ענין זה, עד לכדי סכנת נפשות ממש – כי אם היו מוצאים אצלה ספרים וכתבים אלו, היו יכולים להושיבה בבית האסורים ללא כל חקירה ודרישה... ומבלי הבט על גודל הסכנה שבדבר

– השתדלה בשמירת הכתבים והוצאתם מעבר לגבול המדינה, וכתוצאה מהשתדלותה הגיעו הכתבים לכאן (לאחר זמן), ונדפסו באופן שכאו"א יכול ללמוד בספרים אלו".

במשך כמה חודשים שהתה הרבנית בקרסקובה, שליד מוסקבה, שם היי קרוב משפחתה הר"ר **בנציון קליובגנט** ז"ל. מצבה היי בכי רע: היא היתה שם בלתי ליגאלית, ואלה שניסו לעזור לה פחדו לשהות בארבע אמותיי של אשה למשפחת שניאורסאהן. בכל יום מימי שהותה שם צריכה היתה לחפש אכסניי אחרת: במקום שלנה אתמול לא לנה היום, ואל המקום שבו שהתה היום לא היי ביכלתה לשוב למחרת. בשבתות היתה מתאכסנת בחשאי אצל אחד החסידים (הרה"ח ר' **דוב שיי ריקמן**) אשר השתדל לעזור לה ככל האפשר.

יציאתה מרוסיי היתה כרוכה בקשיים רבים, בייחוד מפני שלא רצתה לצאת בצורה בלתי ליגאלית. הרבנית טענה שמאחר שיש לה בן בארצות הברית (כ"ק אדמו"ר) היא תוכל לקבל ממנו אשרת כניסה למדינה, וכך תוכל לצאת את רוסיי ולהגר לאמריקה בצורה חוקית. אך ידידיי שכנעו אותה, שרבים ניסו את מזלם בדרך זו ולא עלתה בידם, ושאיין אפשרות אחרת, אלא לעזוב את המדינה במסמכים מזויפים.

בעיקר טיפלה ביציאתה האשה הדגולה מרת **שרה**, אשתו של הרה"ח ר' **מיכאל קצנלבויוגן** ז"ל, שהיתה ידועה בשם "די מומע שרה" (הדודה שרה). היי ברשותה דרכון מזויף אשר שמרה לעצמה לעת אשר תוכל לעזוב את רוסייה, אך אשה כשרה זו מסרה את הדרכון לרבנית. וכך הצליחה הרבנית לעזוב את עמק הבכא הסובייטי בתעודות מזויפות, יחד עם עוד רבים מאנשיי, עדי הגיעם לפאקינג אשר בגרמניה.

הרבנית מתארת בזכרונותיי אירוע מעניין שהתרחש עמה בדרכי נדודה לאמריקה. היא שהתה בעיר למברג במשך שבוע ימים, לשם סידורים שונים הכרוכים בהמשך נסיעתה, בבית אכסניי של יהודי. באותה אכסניי היו יהודים רבים נוספים, אך מאחר שאסור היי לדעת מי היא, ומאין באה – נשארה בעילום שמה.

(העיר למברג, השוכנת ליד הגבול העובר בין רוסיי ופולין. הפכה להיות מקום מרכזי להגירתם של פולנים "טהורים" ויהודים פולנים במשך כל שנת תש"ו ומאות חסידי חב"ד יצאו משם לפולין בתור ילידי פולין).

בעליי של אותה אכסניי היי יהודי מיקטרינוסלב. בתום לב סיפר יהודי זה לרבנית על מאסרו וגלותו של רבם, וכן על פטירתו במקום גלותו. הוא אף האריך לספר לה על אישיותו המופלאה – כמה היי חביב על הכל, ועד כמה השפיע על בני עירו. כל זאת, כמובן, מבלי לנחש כלל מי היא בת שיחתו.

בין הדברים סיפר לה היהודי שברוב דאגתו לרבו הכלוא, הביא באחד הימים אל הרבנית כמה חבילות של סוכר כדי שתעבירם לבית הכלא אל בעלה העצור.

אז נפתרה לרבנית סוף-סוף התעלומה שהטרידה אותה רבות עד כה: בהיותה ביקטרינוסלב מצאה ביום בהיר אחד ליד ביתה מספר חבילות סוכר, ומעולם לא הצליחה לגלות מיהו אותו יהודי טוב אשר כה דאג לבעלה. בקושי רב הצליחה הרבנית להתאפק מלגלות לו את האמת ולנצל את ההזדמנות להביע לו תודתה.

פגישה בפריז

בשנת תש"ז הגיעה הרבנית לחוף מבטחים בפריז. לשם הגיע במיוחד כדי לקבל את פני בנה בכורה כ"ק אדמו"ר, ממנו נפרדה כעשרים שנה קודם לכן בלנינגרד.

כשנודע לאנ"ש בפריז שהרבי עתיד לבוא, הכינו מכוניות רבות כדי לנסוע לשדה התעופה לקבל את פניו. אולם כשהתקרבה השעה המיועדת הודיעו להם כי המטוס מתאחר וינחת רק כעבור ארבע שעות. החסידים המתנינו בינתיים בביתו של הגה"ח רבי שניאור זלמן שניאורסון – שאצלו התאכסנה הרבנית חנה – ולפתע הגיע אל הבית מברק מכ"ק אדמו"ר הרי"צ בנוסח: "ברוך אתה בבואך". רבי שניאור זלמן אמר מיד, שאם הגיע המברק הרי זו הוכחה שגם הרבי הגיע. ואכן, כעבור מספר דקות עצרה מונית ליד הבית וממנה יצא הרבי.

דל הוא העט להביע עלי גליון את השמחה הגדולה ששררה באותה עת כאשר זכו האם ובנה להיפגש שוב לאחר עשרים שנות ציפי וגעגועים. יום זה אכן סימל עבור הרבנית תקופה חדשה, תקופה רבת פאר של שבע עשרה – טו"ב – שנות חיים מאושרים.

זמן מה לאחר בואו של הרבי הכינו אנ"ש במקום התוועדות, והרבי דיבר אודות יוסף הצדיק שלא ראה את אביו עשרים ושתים שנה, ובתוך הדברים בכה בכי רב.

הרבי שהה אז בפריז שלשה חדשים – מלפני פורים ועד לאחר חג השבועות.

בכל יום ביקר הרבי את אמו פעמיים, בבוקר ובערב. בשבת ויום טוב הי' הרבי הולך ברגל ממלונן אל הבית שבו התאכסנה הרבנית, מתפלל בבית כנסת סמוך ואוכל את הסעודות עם אמו. סעודות אלה משכו קהל רב.

לקראת חג הפסח דאג הרבי שיקנו עבור אמו הרבנית כלים חדשים, כלי נפרד עבור כל מאכל, ועמד על כך שהוא בעצמו יטבול את הכלים במקווה ויחזירם הביתה.

בערב שלפני נסיעתו התוועד הרבי עם קהל החסידים עד השעה שמונה בבוקר. הרבי ביקש שלא לספר על כך לאמו, כדי שלא לצער אותה. את הדרך מפריז לניו יורק עשו הרבי ואמו הרבנית בספינה.

ברוקלין

בשנת תש"ח הגיעה הרבנית לארצות הברית. שם התחילה עבודה תקופה חדשה בחייה, תקופת פאר של אושר ונחת.

היא קבעה את מקום מגורי ברחוב פרוידנט שבשכונת ברוקלין, לא רחוק מדירתו של בנה הגדול שבאותו רחוב, וכן בקרבת מקום ל"770". כל מי שזכה להכיר אותה מציין בהשתאות, אשר עם היותה נושאת את כתר "אמו של מלך", התנהגה הרבנית בפשטות גמורה: תמיד התעניינה בשלום כל אחד, ומצאה שפה משותפת עם כל אדם, בכל גיל ובכל רמה. הי זה תענוג ממש לשוחח אתה.

הרבנית נהגה לבוא לכל התוועדות של הרבי, ומקום קבוע הי לה בעזרת הנשים בשורה הראשונה.

מדי יום ביומו, בימי שבת כבימי חול, הי הרבי מבקר אצל אמו הרבנית, שואל בשלומה ומוזג לה כוס של חמין. למרות סדר יומו הדחוס, כאשר כל דקה יקרה מכל יקר, מעולם לא עבר עליו יום שלא כיבד בו את אמו בביקורו.

וכדי שלא להטריחה – אף הי מחזיק בכיסו מפתח של דלת ביתה למען לא תצטרך לטרוח בשבילו לפתוח את הדלת!

הילדים שגרו בשכונת לדירתה של הרבנית היו רצים לפתוח את דלתות הבית הכבדות משהבחינו בהגיעו של כ"ק אדמו"ר. אך, הרבנית בקשה מהם שלא לעשות זאת, והסבירה, שברצונה שלרבי, שכמעט ואינו עושה עבודת יד, תהי לפחות "התעמלות" זו של פתיחת הדלתות הכבדות.

לפעמים היתה הרבנית יוצאת אל הרחוב שלפני ביתה ופוגשת שם את הרבי. במקרה כזה היו שוהים זמן מה בחוץ ונכנסים ביחד לבית.

כשהרבנית לא חשה בטוב, לא הי הרבי מאחל לה "רפואה שלימה", אלא התבטא בנוסח "כל טוב", "תזכי לקבל פני משיח" וכיוצא בזה. הרבנית הסבירה שעשה זאת כדי שלא לתת מקום למחשבה שאיננה בקו הבריאות.

בשבתות ובחגים לאחר התפלה, היתה הרבנית מבקרת בחדר ה"יחידות" של הרבי לברכו בברכת שבתא טבא או "גוט יום טוב". לאחר יציאתה הי הרבי מלווה אותה עד לדלת "770", ולא זו משם עד אשר לא יסף לראותה. הרבנית היתה עושה דרכה לאט בין הקהל הגדול שעמד בחוץ וחיכה עד ליציאתה את פני הקודש. רק לאחר שהרבי חזר לחדרו, היו כולם נפטרים לבתיהם. כך חלקו כולם כבוד מלכות ל"אמו של מלך"...

בלילי חג הפסח היתה הרבנית עורכת את ה"סדר" בקומה השני של "770" (שהי מקום מגוריו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע), יחד עם הרבי.

היא ישבה ביחד עם הנשים בחדר נפרד. לאחר ה"סדר", היי הרבי מחזיק בידה של אמו ויורד עמה לאט את המדרגות, מדרגה אחר מדרגה. אשרי עין ראתה מחזה זה.

כאשר נפטר בנה, ר' ישראל ארי' ליב ז"ל, בשנת תשי"ב, נמנעו מלגלות הדבר באוזנה. ובכדי שלא ייפלא בעיניי מדוע אין היא מקבלת כל ידיעה או מכתב ממנו, דאג הרבי שיישלחו אליה מכתבים באופן קבוע, בשם אחיו, על-מנת שלא ייודע לה אודות האסון שאירע עם בנה. כך – עד הסתלקותה בשנת תשכ"ה!

ומעניינת העובדה שבשנת תשל"ה, כעשר שנים לאחר הסתלקותה, התבטא הרבי אודות אחיו ואמר ש"נפטר לפני עשר שנים"...

סיפורים ועובדות

אחד מאנ"ש, הרה"ח ר' שמואל שי' לו מספר:

"בבחרותי הייתי נוהג לבקר אצל הרבנית מפעם לפעם. היא התעניינה מאוד בפרטי ה"ערבי חב"ד" ופעולות אחרות שהייתי משתתף בהם.

לאחר נישואי, גילתה הרבנית התעניינות מיוחדת כלפינו. היא יעצה לאשתי כיצד עלי לבנות את ביתנו, החל מענייני ריהוט ובישול וכלה בעניינים רוחניים.

בסוף שנת תשכ"ד, חדשים אחדים לפני הסתלקותה של הרבנית, נולד לנו למזל טוב בננו הבכור. חותנתי הגיעה אז מלונדון לביקור של מספר שבועות. יום אחרי שובה ללונדון, צלצל הטלפון בביתנו. על שאלתה של זוגתי "מי על הקו?" – קבלה תשובה: "חנה". רק בקושי נוכחה זוגתי לדעת שהרבנית היא על הקו.

הרבנית התעניינה בשלומה של זוגתי וכיצד אנו מסתדרים עם התינוק, ובזה הסתיימה השיחה".

...

אברך אחד מאנ"ש, הרה"ח ר' משה שי' פלר, היי מפרסם בכל שבוע מאמר בעתון מקומי ("גיואיש פרסי") שתוכנו – לקט משיחות הרבי וסקירת פעולות צעירי חב"ד בארצות הברית. כשהתחתן ויצא לשליחות במיניאפוליס, הפסיק את סדרת המאמרים.

כשבקר פעם אצל הרבנית, אמרה לו: "הייתי קורא נאמן של המאמרים שלך. מדוע הפסקת לכתוב?"

אמר לה :

"אז רק כתבתי, ואילו עכשיו הנני מבצע..."

ענתה הרבנית :

"הלא גם כתיבה כזו פעילות היא!"

...

נוהג קבוע הי' שחתן וכלה היו נכנסים אל הרבנית לפני החתונה לקבל ברכתה.

פעם בקרו אצל הרבנית זוג שיום חתונתם לקבע לייג סיון. גילתה להם הרבנית, שגם חתונתה התקיימה ביום זה.

...

פעם ביקר אצלה אורח מארצנו הקדושה, הרה"ח ר' **יעקב יוסף שי' רסקין**. האורח התיישב בכסא כשאחוריו לקיר שעליו התנוססו תמונותיהם של נשיאי חב"ד. העירה לו הרבנית שלא יאה לשבת בצורה כזו.

...

הכל ידעו שלעבוד אצל הרבנית זוהי סגולה מיוחדת במינה. נשים רבות שעבדו אצל הרבנית ועזרו לה סיפרו, שכשהתחילה בעבודתם נוכחו לדעת כיצד חייהם מתברכים ובעיותיהם נפתרות אחת לאחת!

...

בי"א ניסן היו זקני אנ"ש נכנסים אל הרבנית לברך את כ"ק אדמו"ר.

באחד מביקורים אלו התבטאה הרבנית :

"בביתנו ביקטרינוסלב היו מבקרים נכבדי וגדולי הדור, כך שיצא לי לראות במשך חיי גדולים רבים, ברם – גדלות כזו (של הרבי) לא ראיתי מעודי. ולא עוד אלא שהוא נושא את הגדלות בפשטות שכזו..."

בברוקלין חיתה הרבנית את שבע עשרה (בגימטריא טו"ב) שנותי האחרונות, כשהיא מתחממת לאורו של בנה הרבי היא זכתה אז למעמד ונחת שנשים מעטות מאד זכו להם.

רבים רבים השכימו לפתחה לקבל ממנה עצה והדרכה, או דברי עידוד וברכה. הרבנית נפטרה ביום שבת קודש ו' תשרי (הששי לעשרת ימי תשובה), תשכ"ה, בעלות המנחה, ומנוחתה כבוד בניו יורק, לא רחוק מה"אהל" של המחותן הגדול שלה, אדמו"ר הריי"צ.

...

פעולות לזכרה

מדי שנה, ביום היארצייט, נוהג הרבי להתוועד, וכשחל בחול – לסיים מסכת במשך ההתוועדות. הרבי עורר מפעם לפעם במשך התוועדות אלו על שלוש המצוות שהופקדו בידן של נשי ובנות ישראל: חלה נדה, והדלקת הנר, שראשי התיבות שלהן, הן אותיות השם 'חנה'.

כן נהג לבאר מפעם לפעם ענין בהפטרת יום ראשון דראש השנה, הפטרת חנה.

בשנת תשכ"ו יסד הרבי את 'קרן חנה' על שם אמו הרבנית. מטרת הקרן לעזור בהלוואות לבנות ישראל, ע"מ שתוכלנה להמשיך בלמודי קודש שלהן.

בשנת תשכ"ט יסד שכון חב"ד חדש בקרית מלאכי, ונתן לו את השם "נחלת הר חב"ד" ראשי תיבות חנה, כנראה על שם אמו הרבנית חנה.

כן ישנם מוסדות חינוך לבנות, בתי ספר, קופות גמ"ח, בתי כנסת ועוד, באה"ק ובחוו"ל, הנקראים על שמה.

זכרונותיה

אוצר בלום שהותירה הרבנית ע"ה לאחר הסתלקותה היה יומן הזכרונות שכתבה. את יומנה היא פתחה במילים: "לא סופרת ולא בת סופרת אנוכי, ומטרתי היא רק לרשום מעט זכרונות משנותיו האחרונות של בעלי ז"ל"...

להלן קטעים קצרים מתוך יומנה, אודות חגיגת חתונת כ"ק אדמו"ר זי"ע ביקטרינוסלב (בתרגום חפשי מאידית):

"החתן והכלה לא היו אתנו, אבל רצינו במאוד לשמוח ביום זה. לשכור אולם לשם עריכת שמחה גדולה - לא בא בחשבון באותם הימים.

השכן שלנו, מהנדס במקצועו, לא יכול היה לסבול את ההתנהגות הדתית בביתנו. באותם הימים עדיין התקבצו ובאו לביתנו לשם התוועדות בעיקר בחגים, ואת ביתנו היה פוקד קהל ניכר. הלה הסתגר היטב בביתו, על ידי הוספת מחיצה מסכיב לביתו, למען לא יהא לו כל קשר עם הבית שלנו.

ברם, כאשר נודע לו שהננו מתכוננים לערוך מסיבה לרגל יום חתונת בננו - הרס את הקיר החוצץ בין ביתו לחדרנו, הוציא משם את כל הרהיטים והשאיר עבורנו את הבית כולו. כך היה לנו אולם גדול למדי לשם עריכת השמחה.

שלחנו הזמנות מיוחדות לאנשים שונים אשר יבאו להשתתף בשמחתנו.

ביום החתונה התקבצו ובאו לביתנו קרובים, אורחים וידידים מהעיר והמחוז. באו נציגים של הקהילה היהודית המרכזית אשר הביאו אתם עוגת-ענק שהכינו במיוחד לערב זה ועליה כל שמות חברי הקהילה, נציגי בתי-כנסת, דייני העיר, רופאים, עורכי דין, אישים ידועים תופשי משרות מכובדות בעירייה ושאר נכבדי העיר.

עבור החתן הביאו כמתנה את שולחן העבודה של הגרף איגנטוב עם כל עשרות מכשירי הכתיבה שבגללם הוא התפרסם. לשולחן העבודה הוצמדה טבלה עם שם העיר, שמות החתן-כלה וייחוסיהם.

אין לשכוח, כי היו אלה ימים בהם אסורה היתה כל שייכות עם מנהיג דתי בעל משרה רבנית, וכל קשר שכזה עלול היה לסכן ולהרוס את פרנסתו ומעמדו של האיש.

אך למרות הכל, באו לאותו ערב לא פחות משלוש-מאות איש! בערב זה באה לידי ביטוי אהבתם הבלתי-מוגבלת של האנשים האלה לאישיות דגולה זו, ולמרות כל הסכנה הכרוכה בדבר, ראו חובה נפשית לעצמם להשתתף בשמחה זו.

מברקי-ברכה זרמו ללא הרף. למשך אותו יום ולמחרת אף ניתנה רשות מיוחדת לקבל מברקים שהיו מנוסחים בלשון הקודש, שפה שהשימוש בה היה אז אסור בתכלית האיסור (אם כי אנו, כשלעצמנו, היינו נוהגים לכתוב בלה"ק ואף היינו מקבלים מאחרים מכתבים בלה"ק).

ולא זו בלבד, אלא שבאותו יום ניתנה הפקודה אשר כל המברקים משל משפחת שניאורסאהן לא יועברו דרך הצנזורה, כדי שלא להפריע למהלך התקין והחופשי של משלוחי מברקים וקבלתם.

יש לזכור כי כל זה קרה בימים אשר רב יהודי פחד גם לצעוד ברחובות קריה בגלל החשדות מסייב לאישיות שכזו!

קשה להביע ולתאר בכתב מכל אשר התרחש באותו ערב. היתה זאת שמחה גדולה מהאי גיסא, ואווירה של קרירות מהולה בעצב - מאידך גיסא. כל אחד מהנוכחים השתתף בצערנו בכך שלא יכולנו להשתתף

אישית בשמחת הכלולות של בננו-בכורנו. הרגשנו כי לא במהרה תהיה לנו האפשרות להיפגש עם בננו. היו אלה געגועים אשר לא ניתן להביעם עלי כתב.

הרב רקד יחד עם חותנו [רבי מאיר-שלמה ינובסקי] ועם אחיו [רבי שמואל שניאורסאהן]. הריקוד לקח זמן ניכר. הקהל הרב עמד על מעמדו ללא נייע וכל העיניים מופנות אל הרוקדים. דמעות זלגו מעיני כל, ואיש לא יכול היה להתאפק מלבכות. כזו היתה השמחה ששררה אז.

שני דיני העיר, שלא נמנו עם עדת החסידים, היו שרויים בשמחה גדולה, ואחד מהם בהיותו ב"גילופין" הפך את שרוולי חליפתו עם הבטנה לחוץ ורקד משל היתה זו שמחתו הפרטית. בין המחותנים הראשיים היה גם הנוטריון העירוני, מר טוברובסקי, נכדו של הגאון ר' יצחק אלחנן.

וקטעים נוספים מיומנה המתאר את חג הסוכות ושמחת תורה בגלות צ'אילי:

"חיפשנו אמתלא למען נוכל להקים סוכה ארעית. כאן בא לעזרתנו החורף המתקרב. הרב הסביר לבעלת הבית על הצורך הדחוף להקים עוד פרוזדור למען לא יחדור הקור העז לתוך הבית. בעלת הבית הסכימה לכך, אך התנתה תנאי מפורש כי לא די בקירות בלבד וכי עלינו לבנות מעליהם תקרה, למען יעמוד ימים רבים. בקושי רב הצליח הרב לשכנעה כי את התקרה אפשר לבנות גם בשלב מאוחר יותר...

שמחת תורה

ספר תורה לא היה לנו. האורח מרומניה אף הוא לא היה אתנו, כי בינתיים נעשה שומר, ובלילה זה היה עליו ללכת לשמור במקום עבודתו.

כשהגיע זמן ההקפות, החל הרב לומר בקול רם את פסוקי "אתה הראת", באותו ניגון כפי שהיה אומרם בבית הכנסת שלו, בנוכחות מאות מתפללים, או ביום המחרת בביתנו, בנוכחותם של כעשרים מקורבים. היו אז בביתנו ריקודים שמחים כל כך, עד שנדמה היה לך שגם האבנים משתתפות בשמחה הגדולה.

שמחה כזו יצר לו הרב בחדרנו הצר. שר את ניגון ההקפות שלו שהיה שר בביתנו, ובשטח הפנוי שבין השולחן והמיטה רקד וערך את ההקפות.

"זך וישר הושיעה נא, חומל דלים הצליחה נא, טוב ומטיב עננו ביום

קראנו! ... יודע מחשבות הושיעה נא, כביר ונאור הצליחה נא, לובש צדקות
עננו ביום קראנו!"

במילים אלו ניתן היה להרגיש את בקשתו ותפילתו ששמחתו תהיה
שמחת זכה וברורה.

עבורי הייתה זו חוויה קשה. קשה לבן-אדם כמוני לתאר את הבעת פניו
בשעה שאמר בקול תפילות אלו. ישבתי בפניה על שרפרף-עץ והתבוננתי
בגדלותו, בתקיפותו ובאהבת התורה של איש זה, כיצד הוא רוקד בכל עוז
את כל שבע ההקפות.

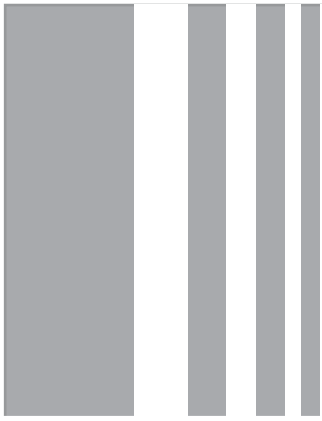
למחרת היום – חזר ונשנה המראה, כשהוא אומר בעליזות מיוחדת את
ה"שישו ושמחו בשמחת תורה"...

לפי התנהגותו אז – אפשר היה לחשוב שאיש זה לא סבל מאומה
בחיי... רוחו הייתה איתנה אף שפניו השתנו שינוי דרסטי."

את זכרונותיה, סיימה הרבנית במילים אלו:

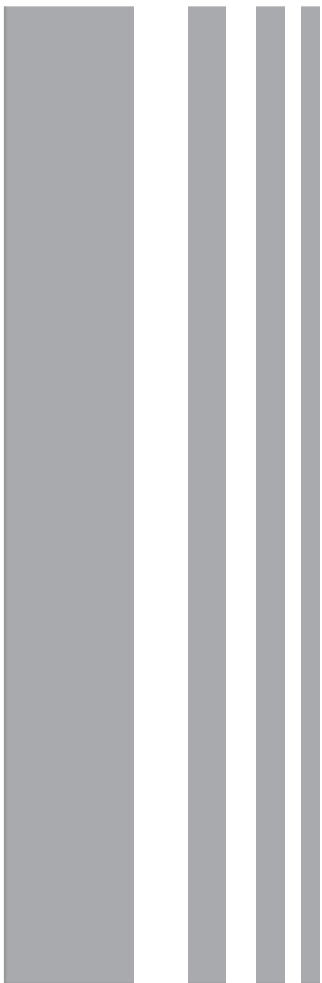
"כך סיים בעלי הרב זכרונו לברכה את חייו עלי אדמות. הוא עשה דרך
קשה: תמיד נלחם. לא ידע פשרה מהי, לא הכיר את שיטת 'חצי שלי וחצי
שלך'. הדבר אכן עלה לו ביוקר, אך מעולם לא נכנע. גם אם היו לו מנגדים
הפכו כולם בסופו של דבר אוהבים וידידים נאמנים. זכותו יגן על בניו,
שיאריכו ימים עם בני ביתם ויחיו חיים טובים ברוחניות ובגשמיות ויצליחו
בכל מעשיהם בכל הפרטים."

יומן

חודש תשרי ה'תשכ"ה

יום חמישי, כ"ו אלול תשכ"ד

היום הגיעו אורחים רבים מכל העולם לימים הנוראים ולחגים.
בליל שישי התארגנו בין התמימים והאורחים להתוועדות חסידים לרגל
סיום השנה.

יום שישי, כ"ז אלול תשכ"ד

אחר תפילת ליל שבת קודש החלו לשיר. הרבי עודד את השירה וזה גרם
לשירים וריקודים משך זמן. אחר כך הכריזו על אמירת תהילים למחרת
בשבת מברכים בשעה 8:30.

יום שבת קודש, כ"ח אלול תשכ"ד

ב8:30 נכנס הרבי, תהילים "יהל אור" בידו הק'. אומר תהילים במהירות
יחסית. כשגמר (השי"ץ והקהל אחזו בפרק קל) פתח סידור ואמר קורבנות.
בשעה 10:30 בערך יצא מביהמ"ד ושב בשעה 11:00. גם הפעם הביא הרבי
בידו את התהילים "יהל אור" (בו אמר תהילים בבוקר).

בשעת התפילה כיסה הרבי את פניו, שלא כרגיל. הרבי עמד כל התפילה
כשפניו הק' לצד דרום. כשהקהל עמד במזמורים שלפני "ברוך שאמר" – עיין
הרבי במאמר שהיה מונח בסידור ("תורה אור") שהביא עמו.

ב"האדרת והאמונה" הורה לנגן תוך שהוא מעיין במאמר שהביא עמו
– הפעם לא עיין הרבי בתניא (כבכל שבת קודש) למרות שהיה עמו. אחר כך
התפלל וב"קריאת שמע" היה נראה שאוחז עם הקהל.

ב"מפטיר" היו דחיפות איומות ובכל זאת הצלחתי להשתחל למקום קרוב.
הרבי אומר בקול ערב ובנעימה מיוחדת. במוסף הורה לנגן "הוא אלוקינו".

ההתוועדות החלה בשעה 1:40. הרבי אמר שתי שיחות ומאמר דיבור
המתחיל "אתם ניצבים" [ראה אודותיו ב"לקוטי שיחות" חלק ה' ע' 353].
באמצע אמירת המאמר חש הרה"ח הרב בנימין גורודצקי שלא בטוב,
וכשסיים הרבי את אמירת המאמר ניגש חותנו המשפיע הרה"ח הרב שמואל
לויטין וסיפר על כך לרבי. הרבי קרא לד"ר זעליגסאן והורה לגשת לרבי"ג.
הוא עשה כפי שנצטווה ואמר שהכל כשורה. הרבי קבע: "הוא הרי רופא,
ואם הוא אומר שזה כלום – אזי אכן אין זה כלום..."

באמצע ההתוועדות הגיש הרב ר' נחום טרבניק בקבוק משקה ששיגרו החבריה בכפר חב"ד והגיע לכאן בידי ידידנו הת' משה לויטין על מנת שיימסר לרנ"ט ורנ"ט ימסרהו לרבי. הרבי הגיב: "שיהיה להם הצלחה, ושיאמרו אחר כך "ראו גידולים שגידלתי"..."

הרבי הורה לנגן את הניגון ששרים יהודי צפון אפריקה "אין אדיר" ושיר נוסף. השמחה הייתה רבה ממש קפצו לגובה.

אחד האורחים ניגש לרבי לתת משקה, אך הרבי המשיך לעודד ולהלהיב את השירה עד שנסתיימה השירה, אז נענה לו הרבי.

אחר בירך "ברכה אחרונה" וקם ושר בקול רם "כי בשמחה תצאו".

בשיחה הבאה ביקש הרבי שיבחנו את התלמידים בישיבות עד "שמיני עצרת". בקשר לכך סיפר ששמע מכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע שבשנת תרנ"ז כשביקשו לייסד ישיבת "תומכי תמימים" היו שטענו "הרי ישנה וואלוז'ין?" ונסע אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ל"אואהלים" של אדמו"ר מוהר"ש והצ"צ וחזר וקבע שהוא מייסד את הישיבה. הרבי אמר שעד עתה לא הבין מדוע סיפר לו אדמו"ר חותנו את הסיפור ומהי ההוראה עבורו מסיפור זה ולאחרונה נתחוור לו הדבר. "ביקשתי לפני תקופת מה שיערכו בחינות, והגיבו כפי שהגיבו. אז נזכרתי בסיפור הנ"ל שהלקח ממנו הוא שאין להתפעל ויש לקיים בחינות". הרבי הוסיף "שיפרסמו את ההוראה ברדיו, ויכולים בשם אומרה, ושכך יעשו בכל הישיבות (אולי הכוונה לאו דווקא מאלה הקרובים לחב"ד). ושיקבלו את האמת ממי שאמרה".

ההתוועדות הזו הייתה שמחה במיוחד והכל היה מעניין מאד.

שיחה נוספת הקדיש הרבי ליהודי רוסיה, ובירכם בהרחבה. הרבי ביקש לפרסם את דבריו ושיחלקו ממשקה שנשאר מהתוועדות זו.

ראשון ניגש רבה של מילאנו הרב גרשון מענדל גרליק שעומד הערב לחזור לאיטליה. הוא נטל את הבקבוק, אך הרבי קרא לו ובשחוק אמר לו "סיפארן דא נאך" [=הרי נוסעים עוד]. מזג לו בתוך כוס "לחיים", ואחר כך אמר שהבקבוק יהיה ב"מרכז" [=חדר המזכירות] ומי שיצטרך יבוא וייטול משם.

אחר תפילת מנחה (למעלה, כרגיל) יצא הרבי לביתו, בדרך עמדו ילדים ושרו "הושיעה את עמך", ועודד את הגברת שירתם בידיו הק'. בדרך ניגש אל הרבי מישהו ודיבר עמו שעה ארוכה. בעצם, כל משך הזמן שהרבי צעד בדרכו לביתו.

קהל רב מבין האורחים מצטופף לחזרה, והיו דין ודברים על נושאים מהותיים שבשיחות משך זמן רב.

יום ראשון כ"ט אלול, ערב ראש השנה תשכ"ה

אמירת סליחות החלה ב7:00. הבחנתי כי הרבי לא הכה על החזה ב"סלח לנו" ואילו ב"אשמנו" – כן הכה. אחר סליחות הלך למקווה. שחרית התפללו במהירות יחסית התפילה הסתיימה בשעה 9:45.

על סטענדר התפילה הנחתי היום, ערב ראש השנה, ספר תהילים והרבי אמר בו את שיעור תהילים היומי. במשך השנה הבאה – תשכ"ה – כשהרבי התפלל לפני העמוד הצלחתי ב"ה לסדר לדאוג שבאותו תהילים יאמר הרבי עוד פעמים רבות, למעשה מעגל כמעט שלם של כל ימי החודש.

בסיום התפילה הכינו ספסלים בסמיכות למקומו של הרבי, כדי שעליהם ישבו זקני אנ"ש כשהרבי יאמר את נוסח התרת נדרים. בסיום התפילה, הסתובב הרבי והביט על הקהל שהצטופף ממש.

הרבי החל באמירה. הזקנים ענו ובאותו זמן הרבי הביט בסידור. כשסיימו אמר הרבי "א יישר-כוח, כתיבה וחתימה טובה, לשנה טובה ומתוקה" וחזר לחדרו. לא עברו דקות וכבר עמד הרבי בפתח חדרו הק' וקיבל פדיונות, משורות ארוכות וצפופות של אנשים. כשמניחים בכף ידו את הפ"י אומר "שנה טובה ומתוקה" ומביט על הנותן. כשמצטברת בידו הק' ערימה גדולה נכנס לחדרו, מניח את הפדיונות על שולחן ושוב יוצא למפתח חדרו הק' וחוזר חלילה.

אחר-כך נסענו ל"אוהל" וכששבנו זכינו לראות את הרבי יצא מחדרו, בידי מעטפות גדולות מלאות. נכנס למכוניתו ויצא ל"אוהל" בשעה 12:30. הרבי חזר מה"אוהל" בשעה 5:30.

על פי השמועה (אני עצמי לא נכחתי ב"אוהל" כשהרבי שהה שם) קהל גדול נכח שם כשהרבי הגיע. כולם זזו ופינו דרך שהרבי יוכל להיכנס שם. קריאת הפ"ינים הייתה באופן מיוחד. פותח פ"י, מתחיל לקרוא בצד אחד ומהפכו לשני. כל העת שפתיו ממלמלו ללא הפסק. פעמים קורע את הפ"י ומניחו בשקית מעטפה צהובה אחת, ופעמים מחזיר הפ"י לשקית אחרת. מה שברור הוא שאין איש מבין בעניינים שכאלו...

עם שובו, נכנס הרבי לחדרו. הקהל ממתין לתפילת מנחה ובשעה 5:50 נכנס הרבי ל"זאל" הקטן (ביהמ"ד למעלה). לכאורה, במבט שטחי לפחות – תפילת מנחה רגילה. בקדיש בתרא עמד מישהו מאחורי הרבי (במרחק מה) והרבי הביט עליו בעת אמירת הקדיש.

ליל א' דראש השנה תשכ"ה

לתפילת מעריב חיכה קהל עצום. דוחק רב מכל צד ופינה. בשעה 8:15 נכנס הרבי לבית המדרש. הרבי הלך בצעדים איטיים יחסית. סידר מעילו בידיו,

כנראה, כדי לא לגעת באיש. אני הצלחתי לתפוס מקום במזרח בכדי להיות קרוב ולראות את כל מהלך התפילה במדויק.

הרבי נעמד במקומו, החלו באמירת תהילים (לא הצלחתי לראות איזה פרקים הרבי אומר). אחרי כמה דקות סגר את התהילים והחלו תפילת ערבית במתינות יתר. פעמים היה נעצר ואחר כך ממשיך. כשגמר הרבי "שמונה עשרה" החל החזן לאמור "מזמור לדוד".

לפני שהרבי יצא את בית המדרש הורה לנגן "אבינו מלכנו", אף הוא עצמו החל לשיר, אך בתחילה היה קשה מאוד לשמוע, בהמשך – שמעו. פני קודשו היו למזרח, ורציניות מאוד, עודד בתנועות ידו וגופו הק', הקהל הגדול החל לטפס על כיסאות ושולחנות וכל השורה-שביל שסודרה כדי שהרבי יצא ייצא ביתר קלות פורקה. היה שמח מאוד, כל העולם (תרתו משמע) רקד. (שמעתי שזהו שינוי מהשנה שעברה שאז הרבי אמנם הורה לשיר, אך הוא בעצמו יצא).

עם צאת הרבי החלו מניינים לאמירת תהילים, וכן בחורים רבים החלו לתפוס מקומו ל"תקיעות" שלהם נוכח למחרת בבוקר.

אחר התפילה רמז לי ר' מאיר הארליג לעלות למדרגות של הכניסה לדירת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, להיות נוכח בסעודת החג במחיצתו של הרבי בה נוכחים זקני החסידים. סעודת החג של הרבי הנה המשך לסדר שהיה בזמן אדמו"ר הקודם שהיו מוזמנים לסעודות, כך שהענין נמשך גם כיום. בין המוזמנים הרש"ג כמובן וכן כמה מזקני החסידים. בשנים האחרונות התווסף למוזמנים ר' יצחק חורגין, זקן מחסידי חב"ד באה"ק שזכה בגורל ולא חזר לאה"ק ונשאר בחצר הרבי והיה מתלווה לסעודות. כשפתחו את הדלת נחפתי פנימה ונעמדתי בפניה מחכה לבואו של הרבי. תכננתי זאת כך כשהרבי יתיישב אז אצא מפינת מחבואי ואצא לעמוד מאחוריו. המוזמנים הגיעו וחיכו בעמידה ליד מקומותיהם. רש"ג, רש"ל, רש"א קזרנובסקי, רא"י סימפסאהן, ר"י כץ, ר"י חורגין ועוד.

הרבי הגיע, נכנס, התיישב ואחר כך נעמד וקידש, הרבנית חיה מושקא וכן הרבנית נחמה דינה שמעו קידוש מהרבי, מדלת המטבח הצמודה לסלון, הסעודה עברה כמעט בדממה. ברצינות מוחלטת.

אחר הסעודה ירד הרבי לחדרו הק' למשך זמן ואח"כ הלך לביתו (מאחור ליווהו כמה בחורים).

[לפנות בוקר באנו ל770 לתפוס מקומות טובים ובינתיים אמרנו תהילים. פתאום שמענו רעשים ומהומה מעזרת נשים ורצנו מיד למעלה. מסתבר שר' איציה נוח ריבקין שידוע ברוחו הסוערת לא יכל לסבול שהביאו לאורחים ולאורחות הרבים כסאות מתקפלים לתפילה. הוא צעק "אצל המלך עומדים" וזרק את הכיסאות מחוץ ל770 וריסקם תוך כדי כך שלא יוכלו לשימוש. כמה בעלי כוח תפסו בו והרגיעו אותו מעט והשלווה חזרה לביהכ"ס].

בשעה 10:00 נכנס הרבי לבית הכנסת. מאחורי הרבי צועדים המזכירים הרב גרונו והרב קליין כשבידם שקי פ"נים קשורים בחוט. על פני הרבי נסוכה רצינות איומה. קהל עצום מאוד ודחיפות רבות מאתמול. (אל הדוחפים הצטרפו כסאות ששמרו רבים מאלה שרצו לעמוד בשעת התקיעות ולצורך כך הביאו כיסאות!...) מפעם לפעם מעיין ב"סידור עם דא"ח" של אדמו"ר הזקן.

מיד עם כניסת הרבי מתחילים להתפלל. ב"האדרת והאמונה" הורה בידי הק' לשיר והיה מאוד שמח.. ממש "גילו ברעדה". רצינות איומה מחד, ו"גילו" מצד שני. כנראה שאין סתירה ביניהם, שהרי תמיד נתבע יהודי לעשות דברים מנוגדים, בחינת "נושא הפכים"...

תפילת שמונה עשרה במתינות יתר.

בעת "חזרת הש"ץ" התיישב הרבי, וכן נוהג אף בחלק מהמקומות בהם נאמר "פותחים הארון". לפעמים קם לפתיחת הארון. בקדושה התרומם ב"ימלוד". כשהגיעו ל"אבינו מלכנו" הורה לנגן, וזמן רב ניגנו שוב ושוב רק את המילים "אין לנו מלך אלא אתה".

אחרי "שיר של יום" מתחילים להכריז "לא לעלות על השולחנות", כדי לא להסתיר בעת התקיעות, הבחורים תופסים 'עמדות טובות' וביהכנ"ס הופך למצב של "והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים". המולה. אך הרבי ממשיך להביט בסידור כאילו אין איש ו"אנא ומלכא בלחודוהי".

מוציאים את ספרי התורה אחרי שהרבי הביט על ארון הקודש ומיד קולטים את הרמז. כדרכו בקודש, מלווה במבטו הק' את ספרי התורה עד שהונחו על הבימה. גם בעת קריאת התורה, כאשר הדחיפות וההמולה נמשכות, פני הרבי בתוך החומש, ללא זיע.

מחכים ל"מפטיר". אלה מזקני החסידים שזכו לעלות לתורה משתדלים להישאר בצדי הבימה כדי שיעמדו קרוב לרבי בשעת המפטיר והתקיעות. הרבי מתכוון לעלות לבימה, אוחז השופרות בידי, מסדר את הטלית ואת האבנט ומתחיל לצעוד. פניו רציניות מאוד. המזכירים אחרי עם שלוש חבילות הפ"נים. הרבי עולה לבימה ומבקש ששני החסידים שזה עתה יצאו "מאחורי מסך הברזל" – הרה"ח הרב מנחם מענדל פוטערפאס והרה"ח הרב אשר ששונקין – יעלו ויבואו לעמוד לידו בשותו על הבימה.

המזכירים מניחים את החבילות (נראה שהחבילות הם מאלה שנלקחו על-ידי הרבי בשעה שנסע ל"אוהל" בערב ראש השנה). ברכות התורה ברצינות. ממתין עד סיום הגלילה, מביט לצדדים, לאחוריו, מבקש את החסידים רמ"מ פוטערפאס ור"א ששונקין שיצטופפו יותר וכל שאר הנוכחים על הבימה מתקרבים. הרבי מברך את ברכת המפטיר שבתחילה נשמעה בקול חרישי, קול חלוש. דממה באולם. כולם קשובים לקול הנפלא העוטף את

הציבור במעטפת רצינות, קול דודי דופק בלבבות "שובו שובו".

ולפתע, קול בכי חזק, הולך וגובר מרגע לרגע, יללות פוצות בעוצמה מלבת לבו של הרבי, וחודרות ובוקעות את כל המסכים. כך כמה דקות. הרבי מנגב דמעותיו בטליתו ושוב פורץ בבכי חסר מעצורים. מתאמץ בכל הכוחות להתגבר על הכאב והדמע, קפיצת שפתיים, ושוב בוכה בקול דק שנעשה גבוה והולך ומתעצם.

קול הבכי מתערבב עם מילות ההפטרה. קשה לעקוב אחרי המילים-לא-מילים הבוקעות מתוך גרונו. והנה גובר הבכי ועם זאת הקול מתבהר והתיבות "ותתפלל חנה" נשמעות היטב-היטב בהיגיון, ושוב מסתלקת בהירות-המילים ונדחקת בנימה עדינה של מיתרי-הקול לעומת הנהיג והבכי...

"חנה למה תבכי... הלא אנוכי טוב לך מעשרה בנים... אל הנער הזה התפללתי", המילים מהדהדות בחלל האוויר וחודרות עמוק עמוק בחדרי לב ובטן...

הגיעה עת התקיעות.

הרבי מסדר את החבילות בסמיכות זו לזו ופורש טליתו עליהם. ניכר שמפזם לעצמו איזה ניגון. כל חסיד חושב לעצמו הנה הפ"ן שלו... הרבי פרש טליתו עליו. חשבון נפש.

נשמע: "נו... נו... נו..." בקול ערב אך די חרישי. כך חלפו שתי דקות. הרים טליתו, מסדר הטלית כך שנשאר כעין חלון לראות את הסידור המונח על הבמה.

הרבי פותח "למנצח לבני קורח מזמור"... בנעימה בקול מתוך הדממה. הקהל גמר לומר שבע פעמים והרבי מתחיל "מן המיצר" פסוק בפסוק. קול מיוחד שכנראה מתערב ברחשי שמים היוצרים כאן משהו לא-רגיל...

משגמר, כיסה שוב את פני קדשו עם טליתו ועל שלוש החבילות – כך חלפה דקה.

בסוד סידור השופרות והמטפחות אין אתנו יודע עד מה. הבחנתי בשתי מטפחות, אחת לבנה ואחת אדומה, ואני חוזר, קשה להבין איך סידור השופרות.

אחר-כך מתחיל את הברכות ובניגון הידוע. שוב מסדר את הטלית שלא תפריע לתקיעות.

קולות השופר נשמעו טוב מאוד. במקומות שבהם נאמר "ויתוודה בלחש" פורש טליתו על הפ"נים לשניות אחדות. אחרי התקיעות אמר הפסוקים

בקול רם. אחר חזר למקומו – סיבוב החזרת הפנים. בשעת מעשה היו דחיפות איומות.

בתפילת מוסף ל"ואנחנו כורעים" הניח הרבי רגליו ואחר-כך התכופף כולו (שטיח מתחתיו), הניח ידו הק' על מצחו ונשאר נמוך במשך כשתי שניות, אחר-כך קם בגבורה ללא הסתייעות בידיו, כשהוא עוד על הרגליים.

ל"ונתתה תוקף" קם הרבי ממקומו ונשאר עומד כך עד ל"כתר". סימן בידו לנגן "הוא אלוקיננו". ל"תקיעות מעומד" [הרבי עצמו תקע ה"תקיעות דמיושב" שקודם מוסף] סידר הטלית מאחורי אזנו לשמיעתו. לפני "ברכת כהנים הרבי זו אחורה מעט ומאפשר לכהנים לגשת, הם ממלאים את כל המזרח. ב"ברכת כהנים" כיסה פניו הק' לגמרי. כשהגיע הש"ץ ל"היום תאמצנו" ושרו – עזר הרבי בידו ובתנועות ראשו הק' שישירו. והיה גם די שמח. הרבי הודה לכהנים ב"ישר-כוח". הם נשארו על מקומם עד שהרבי עבר.

הרבי צעד ליד הקהל בצעדים מתונים ואמר כמעט לכולם "גוט יום-טוב", לא כמו בשבת שאז חולף די במהירות והלך לחדרו. משם עלה לסעודה בדירת אדמו"ר הקודם כמו בליל ר"ה.

בשעה 4:00 יצא לתפילת מנחה. תפילת מנחה הייתה, במבט ראשון, תפילה כמו במנחת שבת רגילה. אך ה"שמונה עשרה" היה לאט לאט. בסיום התפילה הגביה ידו הק' שינגנו והתחילו "הושיעה את עמך". רקדו זמן קצר והחלו להסתדר לקראת הצעדה ל"תשליך". את הקטנים סידרו בראש התהלכה והמבוגרים מאחור. אחרי שהסתדרו יצא הרבי מחדרו ואחריו הלך הרב חדקוב. איסטערן-פארקווי הייתה מלאה באלפי אנשים לכל מלוא העין לימין ולשמאל השדרה שישבו שמחים ונהנו מהאוויר הצח. רובם היו יהודים שהתגוררו בשכונה. בשעה שהרבי דרך על מפתן 770 והדלת נפתחה נעמדו כולם – ספונטאנית – התרוממו להביט, אלפים לכל רוחב מראית העין מימין ומשמאל. המחזה היה מהמם ממש, וכל האלפים בצירוף אני"ש שהסתדרו, כאמור, כבר מקודם, החלו בצעדה ארוכה לעבר הנהר ל"תשליך".

בהגיענו שמה חיכו כבר כמה אלפי יהודים שהקדימו לבוא. אמירת ה"תשליך" על-ידי הרבי בזריזות. הולכים חזרה ל-770 בזוגות דרך רחוב פרזידענט – רחוב הנשיא – שבו גר הרבי הנשיא.

בשובנו ל-770 הורה הרבי לרקוד. יוצאים לרחוב, ומסתדר מעגל גדול ועצום ורוקדים. לפתע הזיז הרבי את הווילון בחדרו הק' כנראה כדי לשמוע את המתרחש. כך נמשכו הריקודים זמן ממושך. אחר כך הוקרא ע"י אחד החסידים – באנגלית כדי שהציבור הרחב יוכל להבין ב"שפת המדינה" – מכתב כללי שכתב הרבי בימי הסליחות השתא. אחר נכנסו חזרה לבית הכנסת.

אחר עלה ראש הישיבה הרה"ג הרב מרדכי מענטליק על ספסל ולימד את המכתב כללי שכתב הרבי לקראת ערב ראש השנה שנה זו.

בכניסת הרבי לתפילת מעריב אין חדש, כמעט. הרבי לא אמר תהילים כפי שנהג כאתמול. אף בסוף התפילה לא שרו. הרבי אמר קדיש (אומרים שזה על בתו של הרבי הריי"צ – מרת שיינא הי"ד).

בסעודת יום טוב הרבי לא דיבר כלל. פרי חדש ל"שהחיינו" – אכל הרבי שלוש תאנים.

יום ב' דראש השנה תשכ"ה

הבוקר כשפתחו את ארון הקודש נתקלו בקושי, לקח זמן עד שהצליחו. כל הזמן הביט הרבי על ארון-הקודש עד שהעניין סודר. כמו אתמול בערב אף היום אמר הרבי קדישים, כך גם הקדיש שאחר קריאת-התורה.

היום לא היו בכיות. התקיעות חלקות – כנראה שהשטן הוכרע ואינו מפריע לבלבלו.

בתפילת מוסף שרו "הוא אלוקינו" וכן "ארשת שפתינו". כך נגמרה התפילה.

הרבי מסר לרב חדקוב שתתקיים התוועדות לפני השקיעה. אגב. זהו אחד החידושים שחידש הרבי כבר בשנת נשיאותו הראשונה, תשרי תשי"א, וההסבר הוא כדי לקשר את ראש השנה בימות החול.

מיד עם שמיעת הבשורה החלו הממונים לסדר השולחנות לקראת ההתוועדות.

בשעה 7:10 -10 דקות לפני השקיעה החלה ההתוועדות. הגישו לרבי ספל מים לנטילת ידים ומגבת על ידו. נטל בעצמו, שפשף ואחר ניגב ידיו. נטל את שתי החלות והצמידן זו לזו. לקח הסכין והעבירה על גבי החלה הימנית בזמן עשיית ברכת "המוציא", אחר נטל ובצע בידו. טבל את החתיכה ג' פעמים בדבש.

הרבי הורה לנגן ניגון "הבינוני", "אבינו מלכנו", אח"כ הניגון שלפני המאמר – ואמר מאמר דא"ח עמוק דיבור המתחיל "זה היום תחילת מעשיך" שארך כג' רבעי השעה ודובר בו על סוגיות השכלתיות בחסידות כמו "אור ומאור" ו"כוח הפועל בנפעל".

בשיחה הראשונה קרא הרבי לקבל החלטות טובות בהתחשב בעובדה שזהו "ראש השנה" בו ניתן לפעול במהירות שלא כבשאר ימות השנה שמשולים ל"אברי הגוף" וכל שינוי דורש יגיעת נפש ויגיעת בשר.

אחר-כך דובר בענין "ניצב מלך" ו"מלך פורץ גדר ואין מוחין בידו" וביכולות של כל אחד להמשיך את האחדות הפשוטה והרוממות העצמית.

אחר כך המשיך הרבי ואמר:

"הרי מדברים כאן מעניין פריצת כל הגדרים. הגדר הראשון היה ע"י צמצום הראשון, ואחר כך נשתלשלו כמה וכמה מדידות והגבלות עד שמצד עניינים בלתי רצויים, שאין עתה הזמן להזכירם, נמשך עניין של מדידה והגבלה שישנם יהודים **המצויים בגלות ובשביה**, עד שישנם כאלה שמצד ההרגל ומצד העלם הגוף ונפש הבהמית אינם יודעים אפילו שנמצאים בגלות ובשביה, שזוהי הרי גלות קשה ביותר!

הנה אלו שנמצאים בגלות ויודעים על כך **יצאו בוודאי בקרוב ממש מן הגלות**, וכיוון שנמצאים עתה במיצר, הרי מובן גודל העילוי והמרחב שיהיה ביציאתם מן המיצר, שהרי מן המיצר באים אל המרחב, ולפי ערך המיצר כך הוא המרחב – אלא שגם אלו שמצויים בגלות ואינם מרגישים זאת, הרי ראש-השנה ועשרת ימי תשובה הם זמן של "קירוב המאור אל הניצוץ", והדיוק הוא: לא קירוב הניצוץ אל המאור אלא קירוב המאור אל הניצוץ, שהגילוי מתחיל מלמעלה, שהמאור מתקרב אל הניצוץ היכן **שהוא נמצא**, ואפילו הניצוץ שרוי במקום נחות ביותר, הרי עשייתו הוא זמן של "בהימצאו" שמציאה היא בהיסח-דעת לגמרי ואינו מרגיש שהוא בגלות, אזי בקירוב המאור אליו הוא נכלל וקשור אל המאור, המאור שואב אותו לתוכו ומתאחד עמו"...

והוסיף: "בנוגע לאחינו בני ישראל הנמצאים במדינתנו לפנינו, ששם היה הבעל-שם-טוב, אדמו"ר הזקן והרבי-הנשיא, שבאו משם והפיצו את תורתם, ייתן השי"ת שיתקיים "אוצרך הטוב לנו תפתח" שיתבטלו כל ההגדרות וההגבלות, ועל אחת כמה וכמה גלות ושביה, ויתגלה המרחב העצמי, וכיון ש"הוד והדר במקומו", "עוז וחדווה במקומו", הרי מ"בכסה" יומשך מיד אל "יום חגנו", וכפי שהרבי מבאר שה"בכסה" עם ה"ביום חגנו" כבר נמצאים בר"ה עצמו, שמה שקודם התקיעות הוא בבחינת "בכסה" הנה לאחר התקיעות הוא בבחינת "ליום חגנו", ענין של שמחה וגילוי שפורץ כל הגדרים, **ויצאו מן המיצר אל המרחב כפירוש הפשוט בזה**, ובעגלא דידן, ומזה נעבור מיד בעגלא דידן לגאולת האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו".

לפני ברכת המזון הורה הרבי לנגן "ניע זשוריצ" ועזר בשירה. השמחה הייתה גדולה ולפתע אמר הרבי: "אין אנו נוסעים ל'בית-מרזח', אנו נוסעים לבניין ביהמ"ק השלישי... כמו שאמרו חז"ל "לא כאברהם שכתוב בו הר, ולא כיצחק שכתוב בו שדה, אלא כיעקב שקראו בית"..." כיום הסדר הוא שנוסעים מהר, ייסעו אפוא במהירות וידלגו ("זאל מען אריבערפארן") בשעתא חדא וברגעא חדא, מקצה היותר תחתון עד לעליון ביותר הנעלה מקצוות, שזהו ענין המרחב העצמי, שיתגלה ע"י משיח צדקנו בקרוב ממש ובעגלא דידן.

וכיוון שזקוקים ל"הושיעה את עמך" – ואזי תהיה הגאולה השלמה, ינגנו עתה "הושיעה את עמך".

הרבי עצמו החל לנגן "הושיעה את עמך" בקול, עודד בתנופות ידיו הק' ומירכתי בית-המדרש עד לתקרת הגג רקדו וקפצו, בבחינת "מקפץ על..."

לפתע הפסיק הרבי והחל לשיר "הוא אלוקינו" ושוב, תנועות חזקות – כמלך המנצח על תרועת עמו – שר בקול, הביט לצדדים. הקהל שמח ורקד.

דקות ספורות לפני שנטל את הסידור ל"ברכת המזון" הגביה ידיו הק' והניפן בכל עוז לפני קדשו האדימו ויגבה קולו "הולך ומוסיף", ולקהל כנראה כבר לא היה כוח...

ושוב שיחה קצרה ומעניינת:

"נכון וטוב הדבר שבכל יום עד יום כיפור יתוועדו, ושתהיה כל אחת התוועדות חסידי-אמיתית... ההתוועדות של יום ראשון תמשיך שמחה לכל ימי ראשון... עד ליום השבת שהוא מעין יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים'..."

הרבי פתח את הסידור והחל לאמור "שיר המעלות", או אז קם החסיד הרב שניאור זלמן דוכמן ואמר: "עתה יהיה הסדר כך: הרבי שליט"א יברך ברכת המזון, אחר כך יתפללו מעריב, אחר כך יערוך הרבי הבדלה, ולאחר מכן יחלק הרבי 'כוס של ברכה', והקהל מתבקש לא להידחף. כך הורה ה'ועד המסדר' החדש, ויש לציית".

חיוך מעניין נראה על פני הרבי והוא אמר בערך כך: "עתה יהיה הסדר כך: עתה יוצאים מראש השנה וילמדו הרבה תורה, הרבה חסידות והרבה נגלה, ויקיימו הרבה מצוות, ובהידור. ותחילה ייתן הקב"ה כתיבה וחתימה טובה ושנה טובה ומתוקה בכל הפרטים, בנים ובני בנים והרבה כסף, ברכות והצלחות ישועות ונחמות כפי שהנשים אומרות לאחר הבדלה, ותהיה שנה טובה בגשמיות וברוחניות גם יחד. **כך הורה ה'ועד המסדר' החדש, ויש לציית!** ונהרה של חיוך וקורת רוח נשפך ע"פ קהל האלפים.

הרבי בירך ברכת המזון. כשאמר "ברשות" המתין קמעה והמשיך. בירך ברכת המזון בקול, כולל "על הארץ ועל המזון". וכן ב"יעלה ויבוא". אחר תפילת מעריב עשה הרבי הבדלה.

חלוקת "כוס של ברכה" ארכה כשעה. מפעם לפעם הורה לנגן ועודד ביותר את השירה והריקוד ובסיום בירך "על הגפן" (שהרי עשה הבדלה) וקם ואמר:

"מכיון שיצאנו מן השנה החולפת ונכנסנו לשנה חדשה, שיהיה 'כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון'", והחל לשיר בקול רם 'כי בשמחה תצאו' והניף ידו

וירד מההבימה למטה. בעברו הבחין בסבי ר' אברהם פאריז שעמד ולא שר, נעמד הרבי לידו והניף ידו לעברו שישיר. וכן פעם נוספת ועוד פעם. סבי ר' אברהם התבלבל לגמרי. הרבי חייך והמשיך ולפתע ר' אברהם החל "מקפץ ומרקד" – הרבי משך במגבעת של ר' אברהם שתכסה את פניו (המגבעת היא זו שקיבל במתנה מהרבנית נחמה דינה בעוזבו את ארצה"ב בשנת תשי"ט, היא נתנה לו את אחד המגבעות של אדמו"ר מוהרי"צ ני"ע וכן כמה חולצות שיחלק לחתניו. את המגבעת היה לובש בימי חג). היה זה בבחינת 'ומשך הכהן והעלהו מעלה מעלה' עד שר' אברהם "נכנס להילוך" והחל, כאמור, לרקד!

העמידה ועידוד השירה היו גם כשעבר הרבי על פני הרה"ח ר' אשר ששונקין.

"הרבי" – אמר לי הסבא ר' אברהם פאריז אחרי מה שאירע עמו כשהרבי הוציאו מגדריו לשיר, כאמור – "נשמתו חצובה-חקוקה ממרומי 'על רוחו של מלך המשיח', הוא מהפכן. שכן כל המושג של גאולה היא מהפכה – מעל ונגד גדרי הטבע".

עוד סיפר לי שכאשר יצאו קובצי "הקריאה והקדושה" והרבי – בחיי הרבי הריי"צ, יצא עם הסבר לחלק את קבצי וכוזי "לאלתר לתשובה" הרבי אמר לו: "אם נצליח להרגיז את הרחוב – 'עולם מלשון העלם והסתרי' – סימן שהצלחנו, ואם לאו – סימן שלא".

והרחוב היהודי האמריקני התקומם. היהודים שהיגרו לארצות-הברית ברחו משנות דיכוי ברוסיה ובאו לחפש את השלווה, וכן הגיע רבי הדורש ותובע ולא נותן לנוח.

תמו ולא נשלמו (מבחינה רוחנית) ימי "ראש השנה". אשרי עין ראתה.

יום רביעי, צום גדליה תשכ"ה

לסליחות שבאמצע התפילה נכנס הרבי כשקהל אחז ב"דרשו ה' בהימצאו". הרבי החל "אז טרם" אולם במהירות רבה הגיע למקום בו אחז הקהל. הרבי אף עיין ב"ליקוטי מנהגים" שערך הוא עצמו, כהקדמה ל"סליחות לצום גדליה". הכה על החזה ב"אשמנו". אמרו "אבינו מלכנו". המתין לקריאת התורה, עלה בשלישי.

הבחנתי במנהג חשוב בעת ברכת התורה. הרבי נזהר ב"עץ חיים" של הספר תורה שהימני יהיה למעלה מהשמאלי. בסיום התפילה יצא ונכנס לחדרו.

לתפילת מנחה נכנס בשעה 2:10, אמר הפטרת "דרשו ה' בהימצאו" ב"אבינו מלכנו" לא הורה לשיר. מעריב בשעה הרגילה 7:15 ואחרי התפילה הלך לביתו.

יום חמישי, ד' תשרי תשכ"ה

ב9: 50 בבוקר הגיע הרבי מביתו. בשעה 10: 00 נכנס לקריאת התורה.

תפילת מנחה – כרגיל. משום-מה בתפילת "שמונה עשרה" התפלל הרבי במהירות, והדבר חזר על עצמו שוב בתפילת ערבית שהתקיימה בשעה 9: 40, שכן הרבי קיבל אנשים ל"יחידות".

מעניין, בחודש אלול כשהגעתי הנה כשהשי"ץ – שהוא בדרך כלל אבל לי"ע ואומר משניות הרבי מביט על הקהל, ועתה הוא מביט בסידור, ניכר שהוא אומר משניות (יש אומרים שהרבי מאריך ב"עלינו לשבח") ואף כאשר הוא מביט על הקהל עדיין פיו ממלמל.

יום שישי, ה' תשרי תשכ"ה

ל-770 הגיע הרבי ב9: 50. לאחר-מכן הלך למקווה וב1: 30 יצא מ-770 למכוניתו לנסוע ל"אהלי". לפתע ניגש צעיר לא-דתי למכוניתו והחל לדבר מילים שהם הפך הברכה – לי"ע – לא היה מובן למי כוונתו ומה גרם לכך. הבחור היה נראה תמהוני מעט. בחורים רצו אליו וניסו לגרשו, הרבי ברגיעה אמר "תנו לו לדבר..." אחר כך נסע.

הרבי חזר מה"אהלי" בשעה 5: 30. אחר-כך נכנס להתפלל מנחה. בעת הקדיש האחרון (לאחר המשניות) התעכב ר' יונה איידלקופ עם אמירת ה"קדיש". הרבי הביט עליו שיאמר "קדיש" ואז לפתע החל לומר קדיש בצורה חלקה. "מעריב של שבת" – כרגיל.

יום שבת קודש, ו' תשרי תשכ"ה

10: 00 בבוקר. הרבי נכנס לתפילה כרגיל. לאחר שהחלה התפילה היה נראה שהרבי ממתין למשהו או למישהו כי הביט מספר פעמים הצידה. הדבר חזר על עצמו ארבע פעמים. הריל"ג ניגש אל הרבי, והרבי אמר לו משהו. כנראה ששלח אותו למסור מסר מסוים. כך נראה ממבט ראשון. הוא ניגש לרב חדקוב וממנו חזר לרבי ומוסר משהו. אני, כמו – כך להשערתי – רוב הקהל ואולי כולו (מלבד אחדים-בודדים ממש ממקורבי בית-רבי) אינני יודע מאומה. בכל אופן, המתח היה רב ומורגש בחלל האוויר.

כששליח-הציבור מגיע "להאדרת והאמונה" – כך גם במוסף ב"הוא אלוקינו" – מסמן הרבי בידי הק' לשיר.

דריכות מסויימת מורגשת בחלל האוויר. ישנן לחישות שמשוהו אינו כשורה אבל הדבר בגדר תעלומה. גם על התוועדות לא הודיעו בסיום התפילה אם

תתקיים אם לאו, אך בשעה הרגילה – 1:30 – הרבי מגיע ומתיישב במקומו. מבחינים כי דקות ספורות מחליף הרבי דברים עם הד"ר זעליגסאהן "רופא החצר". אחר-כך הרבי מתחיל לשוחח בשפע של נושאים כדרכו בקודש ואף משמיע מאמר של דא"ח [המשך למאמר שנאמר ביום שני של ראש-השנה "זה היום תחילת מעשיך"] שנפתח במילות הפרק ה"מאה ועשרים" בתהילים "שיר המעלות ממעמקים".

במהלך ההתוועדות סיפר הרבי בשם אדמו"ר מוהרי"צ ני"ע ששמע מאביו אדמו"ר מוהר"ש כי אדמו"ר מוהר"ש אמר שצריכים לחזור על מאמר חסידות **שישים פעמים** (או שישים ואחת), וכשנשאל למהות ההבדל בין הפעם החמישים ותשע לפעם השישים, השיב כי הדבר הוא בדומה להבדל בין הפעם הראשונה לפעם השישים, ולפי גרסא אחרת אמר כי ע"י הפעם השישים המאמר נעשה "עצמי".

הרבי ביאר כי תורה היא עניין עצמי למעלה מזמן ומקום, ולכן, אף שלמדה ברגע אחד קודם ונתעצם עם התורה, כבר אין לכך שייכות עם הרגע הזה, שהוא למעלה מהזמן, וזהו "וילך" – הליכה שמצביעה על בלי גבול, שעל ידה הוא לוקח את הבלי גבול של עצמיות התורה.

שיחה עמוקה אחרת השמיע הרבי על הקשר בין פרשת וילך לעשרת ימי תשובה [בשיחה זו, היו, כפי שאפרט אחר-כך "רמזים" למה שיתרחש ביום זה, אבל כמובן שבתחילה לא תפסנו שום דבר].

על הפסוק "וילך משה" הביא הרבי את תרגום יונתן – "לבית אולפנא", שמשמעותו כי משה רבנו למרות גדלותו וידיעותיו כי רבו – הרי בשעה שהלך ללמד יהודים תורה והוראה עיין בתורה ובאופן של "וילך".

בקשר לזה סיפר הרבי את הדברים הבאים:

"סיפר לי כ"ק מו"ח אדמו"ר כי אביו אדמו"ר מוהרש"ב ני"ע היה עמו פעם באיזה מקום שלא הכירו אותם, ומכל מקום "מצד ציור פניו החיצוני", כלומר הדרת פניו וחזותו, הכירו בו ברבי ני"ע וכיבדוהו ב"מפטיר". ביקש הרבי להמתין קמעה ויצא לחדר שני לעבור מקודם על הפטרה, ורק לאחר מכן נכנס ועלה למפטיר...

והרי הדבר הוא פלא: ילד מגיל בר-מצווה מעביר-סדרה מדי שבוע, וכנהוג אצל חסידים העברת הדבר היא בתוך החומש בטעמים ולא במגילה. נוסף לכך הרבי ני"ע היה עולה למפטיר בכל שבת. בנוסף לזה, הנהגת הנשיאים היא שבלילה מעבירים הסדרה עם ההפטרה, ואם כן הרי עבר על ההפטרה בלילה לפני כן, **נוסף לזה היה הרבי ני"ע רחוק ממציאאות השכחה**. ובכלל, מה יש כאן לעבור, הרי אמר את ההפטרה מתוך החומש? ועם כל זאת גרס ל"טירחא דציבורא" ויצא לחדר אחר לעבור על ההפטרה, אין זאת אלא שטעם חשוב היה לו בכך!"

הרבי שליט"א דייק גם ממה שעבר לחדר אחר, והוא בדוגמת "וילך" משה, שהוא ענין של עכבה. ומכאן הוראה לכל אחד ואחד: בשעה שבאה אליו שאלה הנה לפני שפוסק עליו לעיין בשלחן ערוך, ולא לסמוך על הזכרון ממה שלמד מקודם, וכן **קודם כל יום טוב, יש לעבור על כל הדינים השייכים אליו. הלכות ראש-השנה, עשרת ימי תשובה, יום הכיפורים וסוכות וכדומה**, ולא לסמוך על כך שלמד את ההלכות וזוכר...

באחת ההפסקות שבין השיחות התברר מה קורה. זה היה כאשר ראינו את ד"ר זעליגזאן מדבר עם הרבי והתברר שממשיכים לדווח לרבי על מצב בריאותה של אמו. ד"ר זעליגזאן שאל את הרבי כיצד קראו לאמא של הרבנית. הרבי השיב לו והד"ר הכריז: "חנה בת רחל לרפואה שלמה" ואז ידע כל הקהל שצריך לעורר רחמים.

[וכאן אני מוסיף פרטים עליהם נודע לי רק אחר כך, רובם **מפי השמועה** אך ממקורות די מוסמכים: למרות שלאחרונה לא הייתה כל-כך בקו הבריאות (מדי יום היה מבקר אצלה רופא שלוש פעמים) הלכה ביום ראשון של ראש-השנה להשתתף בתפילות ולשמוע את התקיעות כשהן יוצאים מפי בנה הרבי.

למחרת, ביום שני של ראש-השנה כבר לא הרגישה טוב. למחרת כבר התבטאה באוזני אחד מבאי ביתה, הר"ל בערל יוניק: "יודעת אני, הליכתי אתמול לבית הכנסת הזיקה לי, אך מאושרת הנני מזה! התקיעות היו כה נפלאות! השי"ת יעניק לו (לכ"ק אדמו"ר שליט"א) כוח ועוז. אינכם יודעים להעריך את אשר זכיתם לו, אינני אומרת את הדברים כאם, אלא משום שכך הם פני הדברים והאמת" סיימה בהתלהבות...

ומעניין: ביום השבת פרצה שריפה קלה בעזרת נשים וכסאה של הרבנית נשרף כליל!

בליל שבת קודש ביקר (לפי בקשת הרבי) ר' בערל יוניק בביתה, והיא, יחסית, חשה בטוב.

אולם לפנות בוקר ב-30:4 מצאה אותה האשה המטפלת שוכבת על הרצפה, היא מיהרה ל-770 ומצאה את אחד המתמידים' וזה הלך להודיע בבית הרבי. הדלת נפתחה רק כשד"ר זעליגזאן שהוזעק אף הוא דפק. הרב, מיהר לביתה ושהה שם עד כמעט 10:00.

כשרי בערל נכנס שאלה: "מי זה?" אך כשהשיב לא קלטה את התשובה, היה ניכר שאינה מכירתו כלל. לאחר מכן הייתה התאוששות קצרה, היא ביקשה ממנו שיכין לה משהו לטעימה. ר' בערל חוזר ומדווח לרבי. הרבי מבקש שידאגו שתשהינה במחיצתה שתי נשים מבאות-ביתה (גבי' לאה כהן וגבי' שורפין), הלה דואג לסידור העניין וחוזר. הרבי מבקש לבקר שוב אחר התפילה וכן לדאוג שד"ר זעליגזאן יבקר. הדיווחים מלמדים, לעת עתה, על סיפור לטובה - עד כאן הוספה.

הרבי ממשיך להתוועד ובשיחה העמוקה שהזכרתי קודם, מדבר על תורת הבעש"ט לפסוק "ואנוכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא", ש"הסתר אסתיר" פירושו הסתר כפול, שההסתר עצמו מוסתר. הרבי הביא משל, ותוך כדי הצעת הדברים התחיל בבכיות נוראות והשעין ראשו על ידו, איום ונורא המחזה. הרבי לא יכל לדבר. מרוב בכי נחנק מהדמעות ששטפו אותו. לפתע העביר בתנועה מהירה את כף ידו מעל מצחו וחזר למצב הרגיל עד שלא הורגש כל רושם.

תוך הדברים הגיע לביאור דברים בנוגע לכך שהגוי אינו מסוגל כיום להסתיר על מצוות הקב"ה - ושוב פורץ בבכי נורא. נשען על כיסאו, נאנח אנחות קורעות לב, נושם בחזקה ושוב בוכה. המאמץ להפסיק ניכר מאוד, אך הבכיות ממשיכות שוב ושוב. לפתע, מעביר כף ידו ביעף מעל מצחו והמצב חזר לקדמותו.

ההתוועדות הסתיימה בשעה 4. ר' בערל יוניק רץ מיד לאחר ההתוועדות לבית הרבנית. הוא הבחין כי הרבנית נושמת בכבדות עד מאוד. מיד ניגש והתקרב. היא תופסת בזרועו ואומרת "עזור לי". הוא רצתה להמשיך לדבר אך כבר לא הייתה מסוגלת. הוא רץ מיד לבית-המדרש, זירז את ד"ר זעליגזאן שאחז באמצע התפלה, שמצבה מחמיר, ד"ר זעליגזאן רץ מיד.

לקראת סוף מנחה הזעיק ר' בערל את הרבי לביתה (מסר לו כי אמו ביקשה לו שיבוא). אגב: הן כשהרבי יצא מההתוועדות לחדרו והן כשיצא אחר כך מחדרו לבית אמו עודר את השירה בידו הק'. הרבי נכנס לשניות ספורות לחדרו, שם הותיר את שתי המטפחות שבכיסו ומיד יצא ממנה לביתו. המהירות הייתה כה רבה שאת המעיל העליון לבש בעברו בפרוזדור לעיני המצטופפים, ובידו עדיין מעודד את השירה. כשהגיע לביתה מצא שהיא במצב קשה, מתפתלת בייסורים ונושמת בקושי רב. הוא קרב אל מיטתה ומשעין ידה ברוך על ברכיו. מצווה להני"ל שיזעיק עוד ב' רופאים.

בינתיים התפתלה בחוזקה מצד לצד עד כי הוכרח, בעזרת הני"ל, להחזיק בה כדי שלא תיפול. במשך זמן זה הגיעה הרבנית חיה-מושקא למקום.

תחילה התנגד הרבי שייקחו את אמו לבית-הרפואה, אך כיוון שב' הרופאים (בנוסף לד"ר זעליגזאן) המליצו בחיוב (כי המכשירים והתרופות החיוניים לא היו בהישג-יד), אמר: "מאחר ששלושה רופאים בדעה זו, אני מבטל דעתי מפני דעתם".

מיד העבירו אותה באמבולנס לבית-הרפואה כשהרבי בתוכו יושב לצידה [כן נסעו הרופא וגב' כהן]. פני הרבי היו רציניות ביותר.

הדבר נודע בבית-הכנסת של כ"ק אדמו"ר שליט"א והציבור התארגן ופתחו בתפילות ובתחנונים ואמירת פרקי תהילים.

חלק מהקהל מיהר ברגל לבית-הרפואה וגררו אתם "גוי של שבת" שנשא אוכל לרבי.

בבית-הרפואה החלו בטיפול נמרץ, אך יצאו והודיעו לרבי כי כבר מאוחר... הרבי גילה ידע רב ברפואה ולחץ עליהם לנסות זריקה מסוימת ודרכי טיפול אלה ואלה. כשהתברר לרופאים עם מי יש להם עסק, צייתו מיד לכל הוראה... שוב יצאו ואמרו לרבי כי לא הועילו דרכים אלה, ושוב הרבי ממשיך ומציע שיטות נוספות, וכך עד הרגע האחרון.

השעה שהשיבה נשמתה, במעמד בנה הגדול - הייתה בסביבות שש.

הרבי נעמד ליד החלון, נושא עיניו השמימה דומם. לרגעים פורץ בכי עז ולרגעים נשאר בדומייה.

בהזדמנות זו נכחו במקום מספר אברכים שנוכרו כי הרבי לא אכל עדיין סעודת שבת קודש והם הציעו לרבי לאכול, אך הרבי סירב וביקש שרב יפסוק. ריל"ג ניגש ואמר שהוא רב והרבי צריך לאכול, אך עדיין סירב, ושאל אם אפשר למצוא שולחן-ערוך אדמו"ר הזקן, אך לא מצאו.

אחר-כך שאל הרבי: האם אין כאן מישהו מהחברה-קדישא? היכן הרב גייקובסון? אחר-כך פה בתרעומת לנדחפים בחדר שלא ידחפו וציווה כי "כל מי שלא טבל במקווה שלא יכנס לחדר!". "בכלל", הוסיף "הבחורים מיותרים כאן לחלוטין!".

גם לבעלי-בתים שנדחפו אמר "סיאיז ניט קיין פארבריינגען, וואס שטופט מען זיך?! [=הרי אין זו התוועדות, למה נדחפים?!].

בינתיים הגיעו הרבנים, הרב אליהו סימפסאהן והרב ישראל גייקובסון מהחברה קדישא, וציוו לפנות את החדר ונשארו רק כמה מזקני הרבנים והחסידים החברים ביחברא קדישא. הרבי אמר שהפטור של אבל מקריאת-שמע ותפילה זהו מצד שהוא טרוד, אך כיוון שהוא מוסר את האחריות לחברה קדישא אזי הוא כבר אינו טרוד וחייב בכל זה, וכן היה והתפללו מעריב בחדר הסמוך (הרבי ביקש סידור, כנראה לא לשנות מדרכו בקודש, אך כיוון שכולם היו "שבתיים" לא נמצא). הרבי אמר קדיש אחר "עלינו" ושוב עמד הרבי דומם ליד החלון, נשען על אצילי ידיו הקי' עד השעה 10:00, עד שהוצאה גופתה הקי'.

הרב יוסף הלוי ווינבערג שמשמיע שיעור-רדיו בספר התניא מדי מוצאי-שבת וכן מוסר נקודות משיחות הרבי בהתוועדות של שבת, שאל את הרבי האם להודיע מעל גלי האתר על הפטירה והרבי ענה בחיוב.

הקהל כולו ואני הקטן ביניהם נסענו מבית הרפואה ונדחפנו להיכנס לבית אמו. הרבי שכבר שהה שם עשה תנועת יד כאומר "לשם מה הדחיפות?".

הרבי שהה בבית אמו משך זמן, אחר כך לפני שעזב את המקום שאל: "מי יהיה כאן האחראי שלא יסחבו מכאן שום דבר?" ובערל יוניק קיבל על עצמו אחריות.

הרבי הלך לביתו.

יום ראשון, ז' תשרי תשכ"ה

בשעה 8:00 הגיע הרבי מביתו. מיד התפרסם ב770 שההלוויה תצא בשעה 11:00. בשעה 9:15 יצא הרבי מחדרו לבית הכנסת לומר את הקדישים. כאשר הרבי התחיל באמירת הקדיש הראשון, התחיל לבכות, עצר קצת והמשיך. כך היה גם בשני ה"קדישים" הנוספים בכי עצור.

בשעה 11:05 יצא הרבי מ-770 כשחבילת ספרים בידו, נכנס למכונית ומשם נסע במהירות לבית אמו. הרבי נכנס פנימה ויצא אחר המיטה.

לפתע הבחין הרבי שר' יוסף גולדשטיין מנציח את ההלוויה במסרטה והקפיד על כך מאוד, וכמה שניות הביט על מעשיו [התרעומת באה לידי ביטוי בתנועות בידיו הק' כשכופף את ידו של גולדשטיין עם המצלמה עד הרצפה - דבר נדיר]. אחר המשיך לעקוב כשהוא מלווה במבטו הק' עד שהוכנס הארון למכונית החברה קדישא.

באותו רגע שאל היכן מחצלת הפלסטיק (הכוונה כנראה לזו שניתז עליה דם כשפרץ השטף דם) וכן פיסת עץ מסויימת, הסובבים הודיעו כי הכל מסודר והבחינו שמרוצה מכך.

מבית הרבנית ב-1418 רח' פרוזידנט צעדו ל770 דרך רח' קינגסטון.

אחר כך נסעו לבית-העלמין. הרבי ביקש כמה פעמים שהבחורים לא יעמדו שם ("מה עושים כאן הבחורים?")

כן ביקש שהנשים לא תלכנה אחרי המיטה. רצוי שלא ילוו בכלל אבל דבר זה קשה לביצוע... כשהחלו בקבורה שאל הרבי בתמיהה: היכן הפלסטיק (הני"ל)? אך הדבר נעלם משום מה. לרבי כאב הדבר מאוד. כל אחד התבקש לחפש במקומו, אך לשווא. הרבי מתבטא: "הניחו לי. מדוע נדחפים? רואה אני שאיאלץ בעצמי לעשות סדר".

ולאחד הנוכחים פנה ואמר: "אין כל מצווה להידחף".

אחר כך פנה פתאום לעבר המכונית מתוך חשש שאולי השאירוהו שם. אך הדוחק והעומס והקברים הפזורים לא אפשרו מעבר קל ומהיר, לכן נמנע מכך. הרבי החל לצעוד לעבר הרכב ותוך כדי הליכה דחף אנשים. בסופו של דבר נמצאה האבידה.

אחר כיסוי הקבר אמר הרבי, ככל הנראה, פרקי תהילים מסוימים, ולאחר מכן קדיש.

אז החל לבכות זמן ממושך ללא הפסק וכמעט שלא יכול לגמור. הקהל כולו, עליו נמנו אלפים ורבבות ובלטו אדמו"רים, רבנים וראשי ישיבות מכל חוגי הציבור, היה באבל כבד, וזמן רב ארך עד שהרבי סיים את הקדיש.

כנהוג התייצבו בשורה. הרבי חלץ נעליו ושוב ביקש שהבחורים לא יעמדו בשורה. הסתכל לצדדים, העיף מבט על הקבר הטרי והתחיל לצעוד. כשעבר סמוך לאוהל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע נכנס לדקתיים, יצא ונכנס למכוניתו שהסיעה אותו לבית אמו ז"ל, ברחוב פרזידנט.

שמעתי ממקורות שעד עתה היו די מוסמכים, שבמשך הלילה שבין הפטירה והקבורה הרבי מסר הוראות שונות בקשר לעניינים של "פיקוח נפש" הן בגשמיות והן בעניינים רוחניים כמו שיגור שליח מיוחד למקום סודי בו שוהים חיילים יהודים. הרבי אף ענה בקשר לשאלה האם לערוך השנה "כינוס תורה" - בחיוב.

במשך ימי ה"שבעה" נערכו הגרלות להתפלל במניין של הרבי. הרבי ביקש שייכנסו - הכוונה כנראה לאנ"ש - אחר תפילת מנחה. כולם נכנסו בשורה, הרבי יושב על ארגז קטן, הבחורים עוברים ושוקים והרבי מביט בסימן פליאה כתמה מה הם עושים פה.

כשהגישו (מיד לאחר הפטירה) את רשימת חלוקת המשניות של אלה שהתחייבו לסיימם עד יום-הכיפורים שאל הרבי שליט"א: "עד איזה יום כיפור?... וענה הרב חדקוב כי עד יום כיפורים זה. אמר הרבי (שליט"א): "א קורת רוח, קורת רוח מרובה", וחזר ואמר "זייער א גרויסן קורת רוח!" (והביט ברשימה) "אין ספק שימלאו הבטחתם".

יום שני, ח' תשרי תשכ"ה

התפילה החלה בשעה 10:00 (הבחנתי שלא סיים את הכריכות על כף היד בקשר; אלא מסתפק בהעברה תחת הרצועות הכרוכות). ב"שיר המעלות ממעמקים" וכן בחזרת הש"ץ היו בכיות. אחר חזרת הש"ץ קינח הדמעות ואמר חצי קדיש.

[בין הדברים שהבחנתי היום: קטעים בארמית כמו "לשם יחוד" וכן הקטע בארמית ב"שתבח" ועוד אומר בלחש].

אמר כי אף שאין אומרים תחנון אצל האבל, יש לומר "אבינו מלכנו", ושאל האם לומר קדיש אחרי "אבינו מלכנו".

ביום שני עלה לתורה ר' זעליג כצמאן שנולדה לו בת ושאל האם לקרוא את הבת ע"ש האם ז"ל. הרבי ענה בחיוב ובירך אותה באריכות ימים. גם שלח אח"כ \$63 כמספר חנה...

הרבי עצמו עלה לשלישי, כפי שסיפר יום קודם לכן, שאף שאין האבל עולה לתורה, אך אדמו"ר הרי"צ בימי אבלו עלה בלי שיקראו לו, ולכן גם הוא נהג כך כי מעשה רב עדיפא.

במשך כל היום ביקרו אדמו"רים וגדולי התורה לניחום אבלים.

זכיתי להיכנס למעריב. ב"ברכו את ה' המבורך" המילה "ברכו" בכפיפה, ו"ה' המבורך" בזקיפה.

בלילה ביקרה לשעה קלה הרבנית חיה מושקא שתליט"א בבית הרבנית חנה, והקהל לא נכנס באותה שעה.

להלן תוכן הדברים מה שדיבר כ"ק אדמו"ר שליט"א עם גדולי התורה שבאו לנחמו על פטירת אמו:

את האדמו"ר מסאטמער שאל מה עם מקווה לפני מנחה של ערב יום-כיפור? וענה הסאטמער שבוודאי הולכים. ואמר הרבי הרי בשולחן ערוך כתוב להפך (היה ניכר שהרבי מחפש היתר), ואח"כ אמר שהפעם היחידה שרואים שערב חג דוחה זה ערב יו"כ"פ, דבכל דוכתא אמרינן שהחג עצמו דוחה, והוא משום שלערב יו"כ"פ יש דין יו"ט. וראיה מהא שאומרים על חטא וכו'. ואמר הסאטמער שלפי זה צריך לומר שלמנחה אין דין אבילות כלל, שהרי בבוקר א"א תחנון ובמנחה אומרים, ש"מ דהוי לשעת מנחה דין חדש.

כשהגיע האדמו"ר מסקולען הוא נכנס כמה רגעים לפני צאת האדמו"ר מסאטמער, והרבי שאל אותו מה עם טבילה בערב יו"כ"פ כנ"ל, ואח"כ שתק האדמו"ר מסקולען משך זמן והרבי ניסה לפתוח פיו באופנים שונים דהרי במקום מעשה שאני, ולאפרושי מאיסורא שאני, ואין לך אפרושי מאיסורי גדול יותר מביטול תורה... ואמר שבאמת הרי איסור לימוד התורה אינו אלא על האבל ולא על המנחמים.

עם הרב סולובייציק מבוסטון דיבר הרבי שלדעתו האנינות מסתיימת בקבורה, ואמר הנ"ל שלדעתו האנינות מסתעפת באבילות. ואמר לו הרבי שהרי משנה מפורשת שזקני בי"ד וכו' אין מתאבלים עליהם דאנינות בלב, הרי דהו ב' דברים נפרדים.

עוד דיבר בעניין אנינות ברגל שאיך פסק הרמב"ם שיש אנינות ברגל והרי "ושמחת בחגיד" כתיב ואיך אפ"ל ענין השמחה, ואמר הנ"ל "א שטארקע קשיא", והמשיך הרבי שיו"ט חלוק מכל השנה, שבחול האנינות היא בגלוי

ובעיקר והשמחה בטפל, וברגל האנינות להפך, האנינות בלב והשמחה בהעלם, והסביר עפ"י אגרת התשובה "חדווה תקיעא" וכו'.

לרב קריגער, ראב"ד ניו יורק אמר הרבי שההבדל בין התשובה שלנו לתשובת נינוה, שבנינוה היו גויים. והם הרי תלויים במקום וזמן ולכן תשובתם היא רק מכאן ולהבא, אבל ישראל בתשובה מתחברים עם הקב"ה שלמעלה מזמן ומקום ולכן מתוקן גם העבר. ולכן הפליג הרמב"ם בשבח הבעלי-תשובה שהוא יותר מקודם החטא.

כשנכנס האדמו"ר מנובומינסק ישב ושתק כדין אדם חשוב שהאבל מתחיל לנחם, ואמר הרבי אינני יודע עם האבל צריך לפתוח כל עת בדיבור. כן דיבר על עניין הקבלה שיותר לאבל ללמוד בה, ואמר "סייג לחכמה שתיקה". חכמה הוא עניין הדיבור, אבא יסד ברתא, ושתיקה הוא סייג - גבוה מחכמה, דשתיקה הו"ע הכתר, שזהו עניין רזי תורה שאין מוסרים רזי תורה אלא למי שליבו דואג בקרבו.

לרב הולאנדער אמר שבוודאי אין אבילות ביום הכיפורים, שמלבד זאת שאין לעניין זה ברגל, הנה ביום הכיפורים יש הרי מצוות התשובה וצריך לקיים המצוות בשמחה (או שאמר: הרי אבילות עניינה תשובה, וצריך לקיימה בשמחה).

כשהגיע הרב מ"ל רבינוביץ ממונקאטש שאל הרבי את ר"ל גרונר אם זהו הנכד של ה"מנחת אלעזר". אח"כ שאל הרב רבינוביץ אם זהו שאמר קודם לאדמו"ר מסאטמער הוא ממעלת יום הכיפורים, והרבי דייק שזהו ממעלת יום הכיפורים. אח"כ שאל הרבי אם יש עוד חלקים מה"מנחת אלעזר" שלא נדפסו, כי אלו שנדפסו ראה כבר, ואמר שטוב שידפיסו אותו שנית, שהיה צריך לשאול את הספר מאחר וזה שימש לו, והרי זה בבחינת "דבר בעתו מה טוב". הליטווישע שוקלים וטרים אבל אינם מגיעים למסקנה ובמנחת אלעזר כתוב הכל. סיפר שפעם ראה אצל הרבי הרי"צ שכתב מכתב עם חמש או שש שורות של תארים, ושאל אותו למי זה מופנה, וענה הרבי הרי"צ שמופנה למנחת אלעזר. (בזיכרון אחדים שאמר: כמדומה שישנה תשובה אחת במנח"א בעניין טבילה באבל בעיוכ"פ (הכוונה למנח"א כת"י?))

עם האדמו"ר מסטריז'וב דיבר בעניין טבילה, ואדמו"ר הזקן כתב שצריך סמוך לחשכה, ובפשטות אפשר הפשט בסמוך לחשכה, סמוך למנחה, שהרי הרב אינו מקצר, ואמר הרבי והרי גם מדייק הוא.

כשנכנס הרב הוטנער ראש ישיבת "רבי חיים ברלין" שאל הרבי דבר מה, כמדומני בעניין מה שאומרים "ואמרו אמן" בקדיש, ומרוב פחד ואימה אמר הנ"ל "אין אומר ואין דברים" ויצא כשפניו אל הרבי, כי פני קדשו היו אז נוראים.

יום שלישי, ערב יום הכיפורים תשכ"ה

הרבי לא חילק היום לעקאח. אומרים שיחלק בהושענא רבא.

בשעה 4 אחה"צ התפלל מנחה וביקש מאחד המזכירים לתקוע מסמר במקום שישב בו.

ביקש שתפילה אחת לפחות יתפללו (כל יום) בביתה עד לאחרי שבת, כולל יום כיפור.

בשעה 6 לפנות ערב הלך למקווה. כשחזר היה לבוש עדיין במעיל הקרוע. נכנס לחדרו ויצא כשפניו מכוסות בטלית ובירך את התמימים שהמתינו לו. היו דחיפות איומות. היה ניכר מאוד שהרבי מתאפק מלבכות.

נוסח ברכת התמימים השנה היה "וידבר וגוי, יברכך גוי ושמו גוי ואני אברכם. יברככם השי"ת בשנת הצלחה בלימוד הגלה ובלימוד החסידות מתוך יראת שמים ואהבת השם, והלימוד יביא לידי מעשה, קיום המצוות בהידור ובנקודתו בעבודת התפילה. שיתעוררו בתשובה אמיתית, תשובה עילאה מתוך שמחה ושיומשך בחתימה וגמר חתימה טובה על כל השנה כולה בטוב הנראה והנגלה למטה מעשרה טפחים".

אלו הן הדקות בהן מודגש ביתר-שאת ה"אם כבנים" וכל בחור רוצה לזכות ב"אחת בשנה". נכנס לחדרו ויצא כעבור שתי דקות. נכנס לאולם למטה, עלה על שולחן והתחיל לברך את הקהל. הקהל, שהיה מועט שכן הדבר היה בהפתעה, ברובו לא קלט את תוכן הברכה (מעטים שמעו בקושי), שנוסף לכל, נאמרה בעיניים עצומות ופניו בעלות מבט בלתי רגיל, ואף הייתה מלווה בבכיות. הרב חדקוב ניגש אחר הברכה לרבי ואמר כי הקהל בחלקו לא נכח במקום ואף הנוכחים לא שמעו טוב, והעיר כי הקהל לא שמע. הרבי עלה פעם נוספת ובירך כמעט מילה במילה כמו הברכה הקודמת.

בערב יום הכיפורים אחה"צ נכנס ל-770 הרה"ח ר' מאיר איטקין והיה ניכר שהוא אחרי אמירת "לחיים". בדרך לבית-הכנסת למטה הוא פגש בחתנו הרב דוד רפפורט ואמר לו "אני מבקש ממך כשתגיע לזמן מאה-ועשרים לא תפחד. תיקח משקה וכך תעבור לעולם שכולו טוב מתוך שמחה חסידית" וסיפר לו את הסיפור הבא:

חסיד אחד נכנס בערב יום-הכיפורים ליכל נדרי שיכור כלוט ונפל על מפתן בית-הכנסת חסר אונים ונרדם. כשהקהל עמד באמצע שמונה-עשרה התעורר וצעק "אתה הראית לדעת וגוי".

מאוחר יותר, כשהתעשת שאלו אותו מה פשר ההנהגה הזו, וסיפר שבערב יום הכיפורים שמע שהפריץ הוריד לבור את חוכר טחנת-המים כי לא שילם בזמן דמי חכירה וח"ו כך ישאר היהודי ביום-כיפור. הוא רץ לעזור והתברר

שהחוב לפרץ הוא 150 זהובים. היהודים שהיו עניים מרודים לא היה בידם כסף מזומן לפד'ת והוא אובד עצות. והנה עבר על-פני פונדק ושומע שם קול צהלה - כמה יהודים יושבים, שותים ומשחקים בקלפים.

הוא הזדעזע. על השולחן מונחת חבילת כסף, בקבוקי שתייה וכוסות בירה גדולים. הוא התחנן בפניהם שיפסיקו וילכו להתפלל שהרי ערב יום הכיפורים היום, וייתנו לו את הכסף לפדות מהפריץ את יורד הבור. אבל הם לעגו לו ולא שמעו לתחינותיו. אחרי הפצרות רבות אחד מהם אמר לו - נעשה עסק, תשתה כוס משקה ותקבל רבע מהכסף. הוא היה להוט להציל והסכים. אחרי כן הציעו לו עוד כוס בכסף נוסף ועוד כמה כוסות בשאר הכסף. כאשר כל הכסף היה בידו הוא כבר התחיל להסתחרר, ובשארית כוחותיו רץ לבית הפריץ, זרק את הכסף על השולחן ושחרר את היהודי. משם הלך מתנדנד לבית הכנסת ויותר הוא לא זוכר כי נפל ארצה.

הרב בבית-הכנסת אמר עליו שאת פדיון נפשו בעבודת יום-כיפור עשה כבר עם מסירות-הנפש שלו, והוא אכן כבר במצב של שמחת-תורה ולכן הוא צעק "אתה הראית..."

ליל יום הכיפורים תשכ"ה

ב"דרכך אלוקינו" הורה הרבי לנגן ועודד זמן רב את השירה בידו הק'. כך גם ב"כי אנו עמד" והדבר חזר על עצמו אף ב"רחמנא דעני לעניי", וב"אבינו מלכנו". שמח מאוד, ניגון אחר ניגון. אחר כך אמר הרבי שיאמרו את ארבעת פרקי התהילים שנאמרים אחרי התפילה, כן אמר משניות. נשאר לאמירת כל ספר התהילים עם הקהל ואחר כך נכנס לחדרו.

יום הכיפורים תשכ"ה

התפילה החלה, כרגיל, ב-10:00. "האדרת והאמונה", "כי אנו עמד", ו"אבינו מלכנו" בכולם הורה הרבי לנגן. בסוף קריאת התורה עלה הרבי לאמירת קדיש, ונשאר עומד ליד הבימה עד אחר המפטיר. ל"זכור" התכופף הרבי על הבימה ובכה מעט. אחר כך ירד אחר ספר התורה וחיכה עד שיוכנס לארון.

"כורעים" עושה הרבי במהירות על ברכיו, נשען על ידיו ובעיקר על אצבעותיו, ואינו מניח ראשו על ידיו. כאשר קם, עושה זאת בתנופה ובבת אחת נעמד כל גופו הק'.

ל"והכהנים" כורע ואחר כך מביט על החזן כל הזמן עד שקם מנפילתו, ל"אוהל הנמתח" וכן ל"אבינו מלכנו" "כי אנו עמד" ול"הוא אלוקינו" הורה הרבי לנגן.

לברכת כוהנים זז הרבי אחורנית והכוהנים נעמדים על מקומו, אחר כך אומר יישר כוח לכוהנים.

בהפסקה שבין מוסף למנחה, הפסקה של 45 דקות, עליתי לחדרו של אדמו"ר הקודם, לחדר ה"יחידות" שלו (עורכים שם מניין כל יום כיפור). החדר מלא ספרים ישנים, והשולחן והכיסא עומדים בדיוק כשם שהיה בחייו.

לתפילת מנחה נכנס הרבי בשעה 5:15. הרבי היה לבן כסיד וחבוש במגבעת והטלית על כתפיו. בכל מקום שהיו ניגון ומילים ניגנוהו על פי הוראת הרבי. כך ב"הוא אלוקינו" שבתפילת נעילה הורה הרבי לנגן ביתר שאת והקהל קפץ פשוט ממקומו כאילו אין זה צום כלל. גם ב"אבינו מלכנו" חזר המעמד ונשנה.

עם גמר השירה נשען הרבי על הסטנדר מכוסה בטליתו ובכה מאוד. היה שקט וכולם שמעו את הבכיות.

אחר כך החלו ה"מארש נפוליוניס". בתחילה היה נראה כאילו הרבי איננו שומע, אולם אחר כך נענע בראשו, הסתובב לקהל ועלה מיד על כסאו והחל לעודד את השירה חזק מאוד תוך מבטים חזקים על הקהל, כך גם על זקני החסידים. כך חלפו מספר דקות. הקהל כולו נע כנאמר "וינועו אמות הסיפים" שמחים מחד ומלאי התרגשות מצד שני. אחר חבש הרבי את כובעו וניגש לעמוד התפילה למעריב. בסיומה איחל ג' פעמים "גוט יום-טוב".

בערך בשעה 9:00 יצא הרבי ל"קידוש לבנה".

אגב, החסיד המזכיר ר' משה לייב ראדשטיין הכין ב"זאלי" למעלה מזונות ושתיה עבור הקהל לטעום מעט אחר הצום.

למרות שהלבנה הייתה קצת מטושטשת קידשו עליה. בזה נגמר סדר יום הכיפורים בליובאוויטש שבליובאוויטש תשכ"ה. אשרי עין ראתה כל אלה.

בשעה 9:30 יצא הרבי מ770 לבית אמו ז"ל. אחרי כרבע שעה שב משם כשנעלי בד עדיין לרגליו. כשיצא היה נראה מאוד שבור כאילו "מי ינחמנו" וכל אלה שהבחינו בזה הרגישו אווירה מדכאת.

בשעה 10:00 עלה הרבי לבית אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע לסעודת מוצאי יום הכיפורים במחיצת זקני החסידים.

בשעה 12:00 בלילה נסע הרבי לביתו לשלום. המחזה היה מרהיב לראות את פני קודשו ביוצאו לביתו.

בליל ש"ק ובמוצש"ק שלאחר יום כיפור ביקר על יד בית אמו הרבנית ע"ה, עמד מספר רגעים ליד הפתח בחוץ, אך לא נכנס פנימה.

תכף לאחר ה"שבעה", הציבו מצבה על קברה.

יום שישי, י"ב תשרי תשכ"ה

היום נכנסו לחדרו הק' אנשי כפר-חב"ד כמידי שנה למסירת האתרוג מכפר חב"ד.

כשנכנסו אמר להם הרבי "יישר כח, ימשיכו את הד' מינים בחיים היום יומיים, "ושמחתם שבעת ימים לפני ה' אלוקיכם", שבעת ימים קאי על כללות ימות השנה, תמשיכו שמחה על כל השנה".

יום ראשון, י"ד תשרי תשכ"ה

ערב סוכות אחר תפילת שחרית... קורא לי ר' יוחנן גורדון גבאי 770 ואומר לי בסוד שזה כשישים וחמש שנה שהוא אינו יודע כיצד אוגדים את הלולב ושאעשה זאת עבורו ובתמורה הוא סיפר לי כיצד סדר המלקות בערב יום כיפור בחדר הרבי.

הרבי נסע לאוהל בשעה 12:00. בהכנסו למכונית נתן צדקה לכמה עניים שעמדו בצד [אשתקד דיבר הרבי בהרחבה על המבואר בחסידות (בסידור עם דא"ח ועוד) שמרבים בצדקה לעניים ערב סוכות]. בשעה 5:00 בערך שב 770. מנחה כרגיל. שב לחדרו ואחרי זמן לא רב יצא לסוכה כשולב ערבות והדסים בידו הק', כנראה על מנת לאוגדם. אחר כך יצא ונסע לביתו. היה זה ב-6:00 בערך כשולב אחר בידו (ייתכן שהלולב הנוסף מיועד עבור הרבנית).

תפילת מעריב של יום טוב בישיבה. הבחנתי כי תמיד במעריב מדייק הרבי לשבת. אחר מעריב "גוט יום-טוב" לקהל. עלה לחדרו וכעבור זמן עלה לדירת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ למעלה - לסעודת יום-טוב עם הזקנים והאורחים שזוכים לשבת עמו במחיצתו ביום טוב ולהתענג בתענוגין עילאין קדישין בסוכה שבמרפסת הבית.

יש לציין שר' מאיר הרליג היה מדווח לי על זמן הסעודות והשתדלתי להשתחל לשם ולראות מראות הסעודות ואת הנלווה לכך.

יום טוב ראשון של סוכות תשכ"ה

בבוקרו של יום טוב ראשון נתן הרבי את האתרוג ואת הלולב כדי שאני"ש והת' יברכו עליו בסוכה הגדולה. זו הנהגה חדשה כי כל השנים עד עתה היה מברך על הד' מינים שלו. [כנראה שלא זכינו. ואולי כן זכינו. מי אומר ששנים קודמות זכו לייחוס גדול יותר. דור-דור והנהגותיו. אם הרבי החליט שזה הסדר הרצוי אין לנו להתאונן, כנראה שכך דווקא נמשיך את כל ההמשכות.

ובכלל מי אומר שהרבי צריך כל רגע שאנו ופנינו הבלתי עדינות כל כך (אם נשתמש בלשון המעטה) נעבור ונביט בפני קדשו או עכ"פ לא נקיים מה שנאמר "ראוני ונערים ונחבאו" ... בעצם, כל הפלפולים מיותרים כי אף אחד לא שאל אותנו. ובכך זאת צריך לעשות חשבון נפש כמו שהרמב"ם כותב (בהלכות שופר דמיני אזלין) באותיות די פשוטות: "הביטו לנפשותיכם" [...].

מסתבר שהרבי נמצא הרבה בחדרו הקי ולא מקפיד לשבת כל היום בסוכה. ושוב אני חושב - מה מבינים אנו בסוד ה' ליריאיו.

לגבי מספר ההדסים, אם הצלחתי לספור נכון, בערך כ"ה (25). שמעתי מתלמידי שבעבר היה נוטל לפעמים קרוב לשלושים. האיגודים - הטבעות שלמטה בלולב בגודל טפח. הטבעות שלמעלה אחד מהם מכוסה לגמרי, ממש לא נראה, מונח פנימה. השני למעלה יותר, אף הוא די מכוסה.

כשהרבי מברך "לישב בסוכה" הוא נוהג להביט על הסכך.

לתפילה נכנס הרבי ב-20:10 (איחור בן 20 דקות מהרגיל). באמצע התפילה הכניסו לו את ארבעת המינים שכן הקהל המשיך לברך עליהם.

למרות ש"האדרת והאמונה" הורה הרבי לשיר, משך כמעט כל התפילה היה ראשו הקי מונח על ידיו וכמעט שלא התנועע כל התפילה. ב"אתה בחרתנו" עודד הרבי את השירה רק אחרי שהשליח ציבור החל לשיר וכך למעשה גם בשאר התפילות הרבי הצטרף אחרי שה"פתיחה" הייתה של שליח הציבור והרבי היה מסייע.

לאמירת הלל נטל הרבי את הלולב בידו, בדקו אם הוא עדיין כדבעי. לפני הנענועים של 'הודו' לקח את האתרוג והצמיד ללבו את כל הדי מינים ואחזם בשתי ידיו, האתרוג למטה מהלולב קצת. לנענועים היה מאוד מעניין כיצד הרבי עושה זאת.

"הושענות" נטל את הלולב ואת האתרוג, הצמידם ללבו וערך סיבוב סביב העמוד, אחר שב למקומו.

קריאת-התורה, מפטיר, שירת "הוא אלוקינו" במוסף - הכל כרגיל. למנחה יצא הרבי בשעה 3:00, עם גמר סעודת יום טוב. אחרי מנחה ציווה הרבי לנגן "הושיעה את עמך".

תפילת מעריב דליל שני של יום-טוב כרגיל. אחר כך עלה למעלה לסעודה, שם שאל רש"י שאלה בעניין עמוק בחסידות והשיב לו.

אחרי האוכל אמר הרבי שיתועדו (כלומר הוראה לקהל שיתועדו בינם לבין עצמם) "שתהיה התחלה". אחר כך התחילו לרקוד, אך כשהרבי עבר, הפסיקו. הרבי נעמד ושאל מתי פסקו מלשיר והתחיל לעודד את השירה, אחר הלך לביתו. הקהל נשאר להתועד עד הבוקר ב-00:06.

[כשהלכתי למקווה בבוקרו של יום טוב ראשון של סוכות נזכרתי וסיפרתי לידידי ... ש"י מה ששמעתי מאבי הרה"ח ר' אפרים ש"י.

הוא שהה בריגא כחצי שנה, בשעה ששהה שם החסיד המפורסם ר' יצחק (איטש"ע) דער מתמיד. אבי חבר לו ושהה במחיצתו. הוא נהג ללוותו למקווה בימי שבת וחג, זכה להתוועד עמו ואף זכה לשמשו, נוהג היה לערוך עבורו קניות וכדומה.

"פעם", סיפר אבא, "כשהלכנו למקווה בשבת, תיכף כשיצאנו מחצר הבית הבחין ר' איטשע שמטפחת מונחת בכיסו. הוא חשש שנכשל בטלטול והוא הרגיש מאוד שלא בנוח. עברה שם בדיוק באותן דקות גויה שגרה בסמוך והיא הרכינה ראש בדרך ארץ (כי הדרת פניו משכה אפילו גויים שהחזיקוהו כאדם קדוש) הוא לקח את המטפחת והיא נטלה אותו להכניסה לביתו של ר' איטשע.

ר' איטשע נעמד והחל להסביר מדוע הוא נכשל בעניין זה. הוא סיפר ש"גדול" אחד הגיע לעולם האמת ובדקו אחריו בבית דין של מעלה ולא מצאו שום פגם בהתנהגותו, אך ה"בעל-דבר" סירב לאפשר לו להיכנס לגן-עדן ומצא שביום שבת קודש אחד בקיץ נפתחה סולייטו של אותו "גדול" בהלכו בדרך. חולות חדרו לשם והוא טלטלם בדרכו וממילא לפני גן עדן הוא זקוק לביטוש, תיקון וכו'. "כנראה גם אית"י, אמר ר' איטשע, "רוצים להתחשבני כד", וצחק מלוא הפה...]

יום שלישי, ט"ז תשרי תשכ"ה

אף היום בירכו על הלולב כאתמול.

כניסת הרבי ב00:10. תפילה ללא שינויים מיוחדים מאתמול. ב"הושיעה את עמך" הורה כמה פעמים לשיר.

ב"אנא ה"י" הרבי עושה פעמיים נענועים. הרבי מוריד בין פעם אחת לשנייה את האתרוג מידו [לעומת זאת בחול המועד הבחנתי כי הרבי ממשיך לאוחזו כרגיל. וכמובן שכל זה נכלל במה שרשמתי קודם שאיננו 'מבינים' בכגון דא].

ל"מפטיר" היו כמה שינויים בניקוד המילים, וכבר ידוע על הנהגה כזו אצל הרביים. הרבי מוהרש"ב התבטא פעם שהוא קורא כפי שקוראים למעלה, וכבר נדפסו הדברים ב"תורת שלום".

תפילת מוסף כרגיל. שרו "הוא אלוקינו". בסיום התפילה הודיעו שהיום לעת ערב (הכוונה לשעה שלפני שקיעת החמה) תהיה התוועדות. בשעה 2:30 ירד הרבי לתפילת מנחה. בתפילה זו שרו "אתה בחרתנו" (בעת חזרת הש"ץ) ובסיום "הושיעה את עמך".

להתוועדות ירד הרבי קרוב לשעה 7:00. הסוכה מאוד צרה ולכן יש דחיפות חזקות בין הקהל (אך ת"ל מקבלים זאת באהבה, וזוכרים את מאמר חז"ל "אגרא דכלה דוחקא", היינו שהשכר שמקבלים בעד לימוד התורה ב"ירחי כלה" הוא הדוחק ששרר שם, כלומר שהגוף הגשמי יידחק ויקבל בטוש בעד לימוד דבר ה'). הרבי עבר, התיישב, נטל ידיו בפשטות ובפשטות.

ארבע שיחות השמיע הרבי ומאמר חסידות ד"ה "כתר יתנו לך".

בעיצומה של ההתוועדות טען הרבי כלפי אלה שמכנים את עצמם 'זקנים' וממילא עוזבים את הפעילות וכו'. הדברים נאמרו כשהפסיקו לשיר, ואז הורה הרבי שילד לפני בר מצווה יעלה וישיר, וכן היה. עלה ילד והרבי הורה לו לשיר והרבי היה במצב של שמחה, פתאום, כך היה נראה לפחות לעינינו, הבחין הרבי בר' ברוך נחשון שהיה עומד ונתלה בקורת העץ של הסוכה מפאת דוחק המקום, ונתן בו מבט כזה כאילו אמר לו "מה זה אתך?" הרבי חיך אליו והורה לו לשיר חזק. היה נראה שהרבי רוצה לפעול אצל כמה וכמה את עניין השמחה. כן הביט על החסיד ר' יעקב כ"ץ משיקו שישב כמו דומם והרבי עורר אותו והמריץ אותו גם כן לשמות.

כשהרבי דיבר נגד הפסקת הפעילות, בירך את כל אלה שהפסיקו לפעול שישארו צעירים. כן התבטא הרבי שמושיח מסוגל להגיע עוד בחג הסוכות הזה.

ההתוועדות שארכה כשלוש שעות, נסתיימה כשהרבי הורה לנגן את ניגון ג' התנועות של הבעש"ט ג' פעמים. סיפר על הבעש"ט שישב בסוכה כשרה שהיו עליה כמה 'שאלות' ומנגדים ביקשו לפוסלה, התווכח עמם ולא נתקבלו אצלם הדברים עד ששקע בעמקות ופתח ידו והראה להם קלף בו נאמר "סוכת ר' ישראל כשרה. מט"ט שר הפנים". בעת שהרבי סיפר סיפור זה בכה כמה פעמים. הרבי המשיך ופלפל בסיפור, הקשה קושיות רבות ויישבן. כן הזכיר הרבי את כל האדמו"רים-הרביים.

בירך על הכוס. ואח"כ חלוקת "כוס של ברכה" כשעה. בסיום, שאל את כולם אם כבר קיבלו, ואף אני הקטן זכיתי שישאלני כך. בירך ברכה אחרונה, הורה לנגן "כי בשמחה תצאו" ויצא.

עלי לציין שבכל זאת השמחה לא הייתה כמו במוצאי ראש השנה.

[בסיום המאמר בסוכה והדחיפות שדחפוני נזכרתי בסיפור ששמעתי מאבי-מורי הרה"ח ר' אפרים שי' וולף:

אצל הרבי ריי"צ היה קשה מאוד לשמוע מאמר, שהרי הדיבור היה קשה עליו. פעם כשהשתוקקתי לשמוע את הדברים יוצאים מפי הרבי נדחפתי והסתרתני לר' איטשע דער מתמיד. הרבי נ"ע הבחין בכך שכן הוא היה תמיד, גם בשעת אמירת מאמרים, בעיניים פתוחות. הבחנתי שהרבי הביט

עלי במבט בוחן החודר כליות ולב, שלא כמו תמיד הרגשתי הרגשה מאוד בלת-נעימה.

ואחרי שסיים את המאמר אכן התבטא הרבי רי"צ: "סיאיז נישט קיין סדר וואס מיפארשטעלט ר' איטשיע [=אין זה סדר שמסתירים לר' איטשיע]...

ואנן מה נענה אבתריי].

יום רביעי, י"ז תשרי תשכ"ה

בבוקר חיכינו שהרבי ייכנס לבית הכנסת למטה, אך לפתע הודיעו לנו שהרבי מחכה למעלה ב"זאל הקטן" ומיהרנו לשם. הרבי עלה לתורה "רביעי".

במשך היום התפזר הקהל לרחובה של עיר כדי לזכות יהודים עוברים ושבים במצוות נטילת ד' מינים. בערב נסעו לערים ועיירות קרובות יותר ופחות כדי לשמח יהודים ה"שמחת בית השואבה" [הנסיעות תוכננו מראש וכל אחד מצא את שמו ומקומו ברשימה שהודבקה על קירות "770"].

הרבי לא יצא ל"שמחת בית השואבה". כך היה גם די מובן בהתוועדות של יום אתמול.

יום חמישי, י"ח תשרי תשכ"ה

התפילה התחילה בשעה 10:00. ניגנו "אתה בחרתנו" ו"הושיעה את עמך".

היום הגיעו ילדים לסוכה הגדולה (שם נערכה להם מסיבה, אלו ילדים של "שיעורי לימוד הדת") וכשהלכו הסיט הרבי את הווילון של חדרו והסתכל עליהם עד שהלכו.

יום שישי, י"ט תשרי תשכ"ה

היום בירכו על ארבעת המינים כרגיל. ההדסים והערבות כבר לא טריים, אבל הרבי עדיין לא החליפם. בתפילה ניגנו "אתה בחרתנו", "הושיעה את עמך", וכשהרבן יצא שוב ניגנו "הושיעה את עמך" והרבי נענע בראשו.

היום זכו להיכנס לרבי משלחת מתושבי כפר חב"ד והרבי בירכס והורה להם כיצד לפתח את הכפר.

תפילת מנחה התקיימה בשעה 6:30.

בשעות הצהרים הייתה "יחידות" לאלו שנוסעים מיד אחר שמחת תורה לארצנו הקדושה.

למעריב התחיל החזן "לכו נרננה", הרבי סימן בידו שיתחיל "מזמור לדוד".

שבת חוה"מ סוכות, כ' תשרי תשכ"ה

הרבי אמר למטה בבית הכנסת "איזהו מקומן" כי לאחר מכן הוא אומר קדיש. כשהחזן התחיל לומר "יהי-רצון", הרבי הגביה את ידו והורה לו להמתין (כי לא גמר לומר עדיין).

ניגנו "האדרת והאמונה", "אתה בחרתנו", "הוא אלוקינו". מפטיר כרגיל. אחר התפילה יצא הרבי, והדבר היווה סימן לכך שתתקיים התוועדות.

ההתוועדות התחילה בשעה 1:30 בבית-הכנסת, ללא אמירת "לחיים". דיבר אודות האושפיזין ואמר שבנוסף לאושפיזין שנוכרים בזוהר אמר הרבי ריי"צ נ"ע שישנם גם חסידישע אושפיזין והם הרביים, מהרבי הבעש"ט עד אדמו"ר מוהרש"ב. אחר כך ביאר שלפי הסדר אזי היום הוא האושפיזין של הרבי מוהר"ש, והרחיב עליו את הדיבור בסיפורים וביאורים על מסירות הנפש שלו לקרב יהודי. בדברו אודותיו בכה הרבי כמה פעמים.

שיחה מיוחדת הוקדשה לשייכותה של הקריאה בתורה של היום לחג, ובכלל לשבת. מאמר לא היה, וההתוועדות בכלל הייתה קצרה מהרגיל, פחות משעתיים. אחר כך מנחה. מעריב ב-7:45 כרגיל.

במוצאי שבת בשעה 1:00 בלילה אמרו תהילים דליל "הושענא רבה". אחר תהילים יצא הרבי לביתו. היה זה קרוב לשעה 3:00.

בחול-המועד סוכות, כשהשעה הייתה אחר מעריב והאווירה הייתה טובה וגם מזג האוויר היה נוח, נאספו אל הסוכה בחצר 770 מזקני החסידים, שבעיני כל התמימים והצעירים הם הדמויות, הם הסאלדאטן של הרבי. מהם הוא דורש. על ידם הוא מבקיע את הדרך. הם הם התאספו לשבת אחים גם יחד.

בהם יושבים הרב שמואל שי' לויטין המשפיע בישיבה, ר' שמואל שהיה מהתמימים והרבנים הבולטים בימים הקשים שלפני המלחמה, שעמד כצור במאסרים, וכעת מרעיף על התמימים בשיעורי התניא והתוועדויות עם התמימים את חכמתו וידיעותיו. כמו ר' ישראל שי' גייקובסון שגם הוא מראשי עסקני חב"ד בארה"ב ומייסדי כמה וכמה ממוסדות רבנו פה, הידוע באמרי שפר שלו ותבונתו המעשית. מספרים שיש לו אוצר אשר לא יסולא בפז מימי האור בליובאוויטש עד שנות אלו. הוא נראה מבחוץ כמפוזר אבל

הוא אגד את אוצרותיו בתיקים שרק הזמן יאלץ אותו להביאם לאור עולם.

דמות כמו ר' אלי' סימפסאהן שהיה מה"חוזרים" אצל אדמו"ר הרש"ב והמתורגמן אצל אדמו"ר הרי"ץ, איש נעים הליכות שתמיד מאחורי הקלעים לכאורה, איש עם עשייה רבה, אשר על אף גילו נכון לו עוד מקום של מזרח בליובאוויטש.

כאשר הם מתיישבים להתוועד, ונלווה אליהם הרב קזרנובסקי שי' שידיו רב לו בפיתוח מוסדות חב"ד באה"ק ומדבר תמיד בחיך נלבב, בערגה ובגעגועים למוסדות חב"ד ובתי הספר למלאכה בכפר חב"ד ואלו אשר עומדים בראשם, אנשים שהם לסמל בחב"ד, כמו הרב יוחנן שי' גורדון הגבאי השנון החסידי אשר אוי לו למי שנופל בשבט לשונו ומפריע לו במילוי תפקידו. כאשר אלו לוקחים מעט משקה ונוכרים בימי האור ומנסים לעשות השוואות לימים אלו של התמסרות של השלוחים הצעירים היוצאים לערי השדה בשליחות רבנו על המעלות והחסרונות של ימי מסירות הנפש בגשמיות ממש, על ההגליות והמאסרים של אברכים שנקרעו מבתיהם והשאירו עולל ויונק ומשפחות ללא משען, ומסירות הרצון של האברכים של היום ועוד.

ובניהם יושב ר' מענדל שי' פוטרפאס ואחיו ר' הענדל שי' במלוא הדרו וחיוכו הרחב וגבות עיניו הרחבות. הם לא משים אחד מהשני לאחר נתק של שנים של מסירות נפש ומאסרים ומגוללים אחד לשני את שעברו, והצעירים נדחסים לשמוע להאזין ולקלוט.

ר' הענדל מוזג לעצמו ולאחיו ולסובבים אותו במעין אבהות טבעית לכל הסובבים ופוצח בשיר "נייעט נייעט ניקאווא" ומעיניו זולגות דמעות של אושר על כי זכה לעת זו אשר פוגש באחיו אשר כה אהב ואשר הוא תמצית חייו לאחר ואיבד את כל משפחתו בשואה, וכה הרבה מהרבי ברכה עבורו שיצא מעמק הבכא. ור' מענדל אחיו מבטל כהינף יד את רגשותיו ומחבקו ודורש ממנו שיתמסר יותר לרבי וימסור את רצונותיו בעיקר לרבי. ור' הענדל בחוש הצירור שלו המפותח מתאר את אשר עבר עליו בשני עשורי חייו ומושך אליו תשומת לב האברכים.

בינתיים מגיע הרב בן ציון שי' שמטוב שלפי ערך צעיר מהם, בוודאי ברוחו לפחות: ודורש מהם מכולם שיחתמו על מכתב בקשה נפשית לרבי שיגיה השיחות קודש הנאמרות, והוא ידאג להפיצם ולפזרם, ויכוף את התמימים וכל מי ששייך "אז מ'זאל זיך קאכן אין די שיחות און מ'זאל גיין אין די שולחן חזרין די שיחות ויהיה מהפכה בין אנ"ש ובין העולמישע". הוא בדמיונו רואה כבר את המוני היהודים ממלאים את 770.

והרב שמואל לוויטין והרב גייקובסון והרב סימפסאהן היו בהאזנה מלאה לדברי הרב שמטוב אם מגודל הרעיון או מהפתוס הרב שבדבריו, או אם הבחנתי נכון הם נאלמו דום מפני שהם חוששים שעוד מעט הוא יכוון את דבריו אליהם.

בין לבין הגיע סבי ר' אברהם פאריז וישב כמצטנף בפינה והקשיב לכל מילה, וכנראה חיכה שיהיה מעט רגיעה, וסבי שידוע שלא חת מאיש ולא בז ח"ו לאיש גם כן, התרומם מ"מחבואו" וכדרכו בכפר חב"ד בהתוועדויותיו בבתי כנסת כשהקהל מלא וגדוש וגם כאשר מאן דהוא מדבר אבל לא מכוון לאמיתתו... הוא נעמד על השולחן ונותן צעקה "רעבע" אבל כזה "רעבע" שהכל מוסט מיד לרבי. איש לא יהין לדבר על נושא אחר ואיש לא יהין להשתיק את המשתיק. ואז אז הוא מתחיל: "די מחשבה דיבור ומעשה איבער געגעבן צום רעבע. טראכטן וועגן רעבע, רעדן וועגן רעבע און טאן נאר פארן רעבע. די מחשבה דבור ומעשה פון די ווייב און די קינדערלאך צום רעבע האדעוון זיי פון קינדווייס אוף צום רביין. דעם רביין זאל גיזונד זיין איז איבערגעגעבן פאר אונזער גשמי און רוחני, מעגן מיר עם אפדיינקען לפחות ווי א גוטער פריינט און נאך מער"...

התוועדויות

ו' תשרי ה'תשמ"ה

א. כאשר יהודים מתאספים יחדיו - הרי פתיחת הדברים צריכה להיות בענין של ברכה, כהוראת התורה: "פותחין בברכה"¹.

ומעלה מיוחדת בברכה זו - מצד מקומה וזמנה של ההתוועדות:

מקום ההתוועדות הוא - בבית-כנסת ובית-מדרש, מקום שנקבע כדי להתפלל להקב"ה וללמוד את תורתו של הקב"ה. ומכיון שמעלת המקום מוסיפה בהמשכת ברכותיו של הקב"ה, אזי מודגש יותר הענין ד"פותחין בברכה".

וזמן ההתוועדות - בשבוע דפ' "וזאת הברכה" [בכמה שנים חל ו' תשרי בשבוע דפ' האזינו, אבל בקביעות שנה זו (וכן בשנה שעברה) חל ו' תשרי בשבוע דפ' וזאת הברכה], שהרי בשבת שלפני"ז התחילו כבר לקרוא "וזאת הברכה", ומיום השבת מתברכין כולוהו יומין², כולל - ו' תשרי, יום השלישי בשבוע.

ולא עוד אלא שפרשת היום, חלק הפרשה השייך במיוחד ליום זה (משלישי עד רביעי דפ' וזאת הברכה) - התחלתה בברכה נפלאה ביותר: "וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו ממגד שמים מטל וגו"³, כפי שהולך ומפרט כו"כ עניני ברכה, ובכללות המשכת הברכה הן בענינים רוחניים הנקראים בשם "שמים", והן בענינים גשמיים הנקראים בשם "ארץ", וכל ענינים אלו - באופן ד"ממגד", "לשון עדנים ומתק"⁴, ענין של תענוג, ועד כדי כך, שתיבת "ממגד" מופיעה בפרשת היום חמשה פעמים!

ויש להוסיף שברכה זו (ברכת יוסף) שייכת במיוחד לדורנו זה - מכיון שנשיא דורנו שמו "יוסף".

ומכל זה מובן, שאם בכל הזמנים ישנה ההוראה ד"פותחין בברכה", הרי בזמן זה, שבו צריכים "לחיות" עם הפסוקים דברכת יוסף (כידוע⁵ תורת אדמו"ר הזקן בזה), מודגשת הוראה זו ביתר שאת וביתר עוז.

ב. גודל העילוי דברכה זו מודגש עוד יותר מפני היותה בהמשך ובהוספה לכל עניני ברכות דימים שלפנ"ז:

כבר בחודש אלול ישנה המשכת הברכה בכל עניני טוב - כדאיתא בפוסקים⁶ שנהגו ישראל שכאשר אדם כותב אגרת לחבירו מר"ח אלול ואילך, מברכו בברכת כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה.

(5) "היום יום" - ב' חשוון. סה"ש תש"ב ס"ע 29 ואילך.

(6) מטה אפרים סתקפ"א - מלקוטי מהר"ל הל' ימים הנוראים.

(7) תהלים מז, ה.

(8) ראה לקו"ש ח"י ט' ע' 164. וש"נ.

(1) ראה לקו"ש מכתבים כלליים לר"ה תשמ"ה ע' 3

הע' ד"ה פותחין בברכה. וש"נ.

(2) זח"ב סג, ב. שם פח, א.

(3) לג, יג.

(4) פרש"י עה"פ.

ועאכו"כ בר"ה, שאז נפעל הענין ד"יבחר⁷ לנו את נחלתנו⁸, ומכיון ש"אני חלקך ונחלתך"⁹ (כפס"ד הרמב"ם¹⁰ בענין זה) - אזי נמשכים כל ברכותיו של הקב"ה בכל המצטרך, וכל זה - בטוב הנראה והנגלה, שהרי ידוע מ"ש בהגהות מיימוניות¹¹ שהדין ומשפט דר"ה (שהקב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים¹²) הוא בנוגע לענינים גשמיים כפשוטם, בטוב הנראה והנגלה.

ועאכו"כ לאחרי יום השבת שבא מיד ובסמיכות לר"ה - שאז נפעלים כל הענינים באופן ד"כל מלאכתך עשוי"¹³, ומתוך תענוג - "וקראת לשבת עונג"¹⁴.

ובפרט כאשר הולכים ומתקרבים ליוהכ"פ, אשר בו נפעלת עלי' גדולה ביותר - עליית ספירת המלכות בעתיקא (בלשון הקבלה¹⁵), ובפשטות - בלשון דנגלה שבתורה - שכל ישראל דומים למלאכים¹⁶, ולכן, כשם שמלאכים יש להם את כל המצטרך להם להיותם שלוחים של הקב"ה, כן הוא גם בנוגע לכאור"א מישראל שדומים למלאכים, ואדרבה: כאשר בני' נעשים כמלאכים, אזי ישנו גם העילוי דעבודת המטה, ומכיון ש"עביד לי' נייחא לנפשי" - הרי נוסף על השכר שהוא לפי ערך העבודה, ישנה גם המשכת הברכה באופן של מתנה, "יהיכ לי' מתנתא"¹⁷, מידו המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה, וכמ"ש בסידור של הבעש"ט - "הגדושה", וכל זה - כאמור - עד למטה ממש, בבני חיי ומזוני רויחי, ובכולם רויחי.

והנה, מכיון שמקור כל הברכות - הקב"ה - הוא אין סוף, אזי גם הברכות הם באופן של אין סוף, כך שתמיד ניתן להוסיף בזה יותר ויותר.

וכן הוא בענינו - שלאחרי המשכת כל עניני ברכה בחודש אלול, בר"ה, ובשבת שלאחרי ר"ה, אזי ישנו עילוי גדול יותר בהמשכת הברכות - כל עניני ברכה הקשורים עם יום שלישי דפ' ברכה, שלהיותם לאחרי הקדמת כל עניני ברכה בימים שלפנ"ז, הרי הם באופן נעלה ביותר, היינו, ממקום גבוה ביותר. וביחד עם זה - נמשכת ברכה זו למטה מטה ביותר (שהרי כל הגבוה ביותר יורד למטה ביותר¹⁸), עד לענינים גשמיים כפשוטם, בכל הפרטים ופרטי פרטים.

ג. ונוסף לכל זה - ישנה המשכת הברכה הנפעלת ע"י פעולתן של ישראל :

(9) קורח יח, כ.
 (10) סוף הל' שמיטה ויובל.
 (11) הל' תשובה רפ"ג בשם הרמב"ן. הובא בלקו"ת שם ס"ט.
 (12) ראה מדרש תהלים עה"פ שם. ויק"ר פכ"ט, ג.
 (13) מכילתא ופרש"י יתרו כ, ט. טושור"ע (ואדה"ז)
 (14) ש"ש ס"ח ס"ח (סכ"א).
 (15) ראה רמ"א פ"ה. מ"ח מס' יומא פ"א - הובא בלקו"ת ש"ש סה, סע"ג ואילך. ובכ"מ.
 (16) ראה רמ"א אור"ח סו"ס תרי. שו"ע שו"ע אדה"ז שם ס"ט.
 (17) ראה מגילה דו, ב. גיטין נ, ב. ב"מ טז, א. ב"ב קנו, א.
 (18) ראה בארוכה שערי אורה ד"ה יביאו לבוש מלכות פ"ב ואילך. פל"ב ואילך.

(9) קורח יח, כ.
 (10) סוף הל' שמיטה ויובל.
 (11) הל' תשובה רפ"ג בשם הרמב"ן. הובא בלקו"ת שם ס"ט.
 (12) ראה מדרש תהלים עה"פ שם. ויק"ר פכ"ט, ג.
 (13) מכילתא ופרש"י יתרו כ, ט. טושור"ע (ואדה"ז)
 (14) ש"ש ס"ח ס"ח (סכ"א).
 (15) ראה רמ"א פ"ה. מ"ח מס' יומא פ"א - הובא בלקו"ת ש"ש סה, סע"ג ואילך. ובכ"מ.
 (16) ראה רמ"א אור"ח סו"ס תרי. שו"ע שו"ע אדה"ז שם ס"ט.
 (17) ראה מגילה דו, ב. גיטין נ, ב. ב"מ טז, א. ב"ב קנו, א.
 (18) ראה בארוכה שערי אורה ד"ה יביאו לבוש מלכות פ"ב ואילך. פל"ב ואילך.

לכל לראש - ע"י פתיחת ההתוועדות בענין של ברכה ("פותחין בברכה") בדיבור, שע"ז נוסף עילוי גדול יותר בהמשכת הברכה.

ועוד ועיקר: מכיון שתכלית ומטרת ההתוועדות היא כדי לקבל החלטות טובות להוסיף ולהתחזק בכל עניני יהדות, תורה ומצוותי' - הרי הובטחנו: "אם בחוקתי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם"¹⁹, אזי "ונתתי גשמיכם בעתם"²⁰, וכידוע פירוש הבעש"ט²¹ ש"גשמיכם" הוא מלשון גשמיות, היינו, שכל הענינים הגשמיים הם "בעתם", עד לברכה ד"ונתתי שלום בארץ"²², "אם שלום כאן הכל כאן"²³.

ונמצא, שכל עצמה של ההתוועדות מהוה פתיחה והתחלה טובה להוסיף בברכותיו של הקב"ה ביתר שאת וביתר עוז, עד להוספה באופן שבאין ערוך, וביחד עם זה - בטוב הנראה והנגלה.

ובלשון כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו²⁴: "עמדו הכן כולכם" לקבל את ברכותיו של הקב"ה ע"י צינורות וכלים רחבים, ומתוך שמחה וטוב לבב, ובכללות - שנה טובה, בטוב הנראה והנגלה, בגשמיות וברוחניות גם יחד.

• • •

יב. בנוגע להתוועדות זו, הרי סיכתה היא - "יום השנה" ("יאר-צייט") לפטירתה של אשה צדקנית בישראל.

ולכן, ההוראה למעשה בפועל מהתוועדות פרטית זו, צריכה להיות - לכל לראש - בקשר לענינים המיוחדים דנשי ישראל.

וכפי שמצינו - בלימוד הרמב"ם שבכל מצוה ומצוה כותב אם מצוה זו נוהגת בזכרים ובנקבות, בזכרים בלבד, או בנקבות בלבד (וכן נעתק בספר החינוך). ובענינו - יש למצוא הוראה מיוחדת בנוגע לענינים הנוהגים בנקבות.

וע"פ האמור לעיל שכל ענין פרטי שבתורה הוא גם ענין של כלל - מובן, שמהענין הנוהג בנקבות למדים גם בנוגע לזכרים.

ומובן, שלימוד זה (מנקבות לזכרים) נקל יותר כאשר מדובר אודות ענין שמצד עצם חיובו (גם ע"פ שכל והסברה) שוה הוא בזכרים ובנקבות, ואעפ"כ, ניתן הדבר לאחריותן של נשי ישראל, כדלקמן.

(19) ר"פ בחוקותי (כו, ג).

(20) שם, ד.

(21) כש"ט סי' רו. רנו. וראה רמב"ן עה"פ.

(22) שם, ו.

(23) ראה תו"כ ופרש"י עה"פ.

(24) סה"מ קונטרסים ח"ב שצז, ב. אגרות קודש

אדמו"ר מוהרי"צ ח"ד ר"ע רעט.

יג. ישנם ג' מצוות שהם ג' העמודים שעליהם עומר כל בית ישראל : הדלקת נרות שבת ויו"ט, כשרות האכילה ושותי, וטהרת המשפחה.

והנה, מצד חיוב התורה שוים זכרים ונקבות בכל מצוות אלו, ואעפ"כ, קובעת תושבע"פ פס"ד להלכה בפועל [שיש לו תוקף דמ"ע ומל"ת, כפס"ד הרמב"ם⁷³], שמפני שהאשה מצויה בכיתה יותר מן האיש, "כל כבודה בת מלך פנימה"⁷⁴, לכן, ניתנה המצוה הדלקת נרות שבת ויו"ט - לאשה דוקא. וכן בנוגע לכשרות האכילה ושותי, שמפני שהיא זו שמתעסקת בהכנת המאכלים, ובלשון חז"ל⁷⁵: "במה אשה עוזרת לאדם. . . אדם מביא חטין חטין כוסס (בתמי") כו' נמצאת (האשה) מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו", לכן, האחריות על כשרות האכילה ושותי מוטלת על האשה דוקא. וכן בנוגע לטהרת המשפחה - שאף ששניהם חייבים בדבר ושניהם מקבלים שכר (וכן בהפכו ח"ו), מ"מ, הקיום בפועל, הדיוק והשמירה בדבר, תלוי באשה דוקא.

ועד כדי כך, שבנוגע לג' ענינים אלו יש לאשה נאמנות מיוחדת, היינו, למרות שבשאר חלקי התורה אין סומכים על נאמנותו של עד אחד, מ"מ, האמינה התורה וסמכה על נאמנותה של האשה בג' מצוות אלו.

זוהי איפוא ההוראה המיוחדת שיש לקחת מהתוועדות זו, התוועדות שיש לה קשר ושייכות מיוחדת עם נשי ובנות ישראל - שיש להוסיף ביתר שאת וביתר עוז בדיוק ושמירת כל ג' מצוות אלו, מצוות שקיומן נעשה ע"י נשי ובנות ישראל.

וכאשר נשי ובנות ישראל מוסיפים בג' מצוות אלו - מהוה הדבר נתינתכח ועידוד גם בנוגע לעבודתם של אנשים ובנים (הן בענינים השייכים להם במיוחד, והן בענינים המשותפים לאנשים ונשים), מכיון שמצד עיקר החיוב דג' מצוות אלו שוים אנשים לנשים, כנ"ל.

יד. בהמשך להמדובר לעיל אודות תפקידן של נשי ישראל - הרי כאן המקום להזכיר ענין נוסף :

מצד חושך הגלות - נוצר בלבול בקשר למעמדה של האשה, עד שהופכים חושך לאור ואור לחושך, היפך השכל הישר והיפך האמת.

יצאו מתוך הנחה שכאילו ע"פ התורה קיים חוסר שוויון בין הגברים לנשים, ולכן הקימו תנועה שלימה שמטרתה - "שחרור האשה". הכל מבוסס, כביכול, על "אהבת-ישראל" ועל כך שכל אדם נברא "בצלם אלקים"⁷⁶, שלכן אסור להפחית

75) יבמות טג, א.

76) נח ט, ו.

779) תצא כב, ה.

73) ריש הל' ממרים.

74) תהלים מה, יד. וראה רמב"ם הל' אישות פי"ג.

הי"א.

מערכן של הנשים לעומת הגברים ; ולכן נתפסו לרעיונות ולפעולות שהם היפך התורה - למען המטרה של הבאת שוויון בין הגברים לנשים .

אך לאיזו תוצאה הביאה כל התנועה הזאת ? לתוצאה ההפוכה לגמרי ממטרתה המוצהרת , דוקא היא יצרה אצל הנשים רגשי-נחיתות עמוקים ביותר !

מה יכול להיות משפיל יותר ממצב שבו אומרים לאדם שאסור לו לחיות ולפעול בהתאם לאישיותו ולתכונותיו המיוחדות, אלא ששלימותו תתבטא רק בכך, שיעשה את כל המאמצים, ויאיבק וילחם, כדי לחקות מישהו אחר ולהידמות אליו ? !

זה בדיוק מה שעשתה התנועה הזאת : היא ביטלה לחלוטין את חשיבותה של האשה כאשה ואת ערכם של תפקידיה המיוחדים והציבה כמודל לחיקוי את הגבר ואת תפקידיו. כתוצאה מכך היא גרמה לנשים שיא של העדר הכרת הערך העצמי וטיפחה בהן שאיפה לבטל את עצמיותן ולעשות כל מאמץ כדי להידמות למישהו אחר - לגברים.

טו. אילו היו הולכים ע"פ התורה היתה נמנעת כל הטעות הזאת. התורה קבעה : "לא ילבש גבר שמלת אשה"⁷⁷, וכך גם להיפך : "לא יהיה כלי גבר על אשה". על-פי התורה יש לכל אחד חשיבות עצמאית ושליחות גדולה, הן בענייני העולם ועאכו"כ בענייני התורה, ובזה באה לידי ביטוי השלימות של כל אחד מהם.

הקב"ה קבע את המציאות, וכך גם אמר, ששלימותו של גבר היא בכך שיעשה את מה שגבר צריך לעשות ולא בכך שילבש "שמלת אשה", וכך גם שלימותה של האשה, ושיא שלימותה, תבוא לידי ביטוי דוקא כשתחיי ותתנהג כאשה ולא כאשר תרוץ לחקות את הגבר. הן לגברים והן לנשים יש תפקידים שונים החשובים בפני-עצמם ואינם צריכים ואינם יכולים להימדר זה לעומת זה.

התורה העניקה לנשים את השליחות העליונה ביותר שיכולה להיות. הדבר שהינו בעל החשיבות העליונה ביותר אצל "גוי קדוש" קשור ב"תורה צוה לנו משה"⁷⁸ - שמהדור שעמד בעת מתן-תורה יצמח דור חדש שיילך באותה דרך, ושמהדור השני יגדל דור שלישי שאף הוא יילך בדרך זו. זהו הדבר החשוב ביותר בעם ישראל !

כיצד אכן עושים זאת ? כיצד מבטיחים את המשכיותו של עם ישראל ? לשם כך חייבים להזדקק לנשים. ולא זו בלבד שחייבים להזדקק להן, אלא שבזה מתבטאת שליחותן הקדושה - להשתדל בענין "פרו ורבו"⁷⁹ ולגדל דור חדש שיהווה המשך לדור של מתן-תורה.

(79) בראשית א, כח.

(78) ברכה לג, ד.

וכל זה תלוי בעיקר בנשים. ה"שותפות" של הבעל מתייחסת לשלב הראשון בלבד, אך כל ההמשך, המתבטא בתשעת ירחי העיבור, שכולל גם את צער העיבור, הלידה וצער הלידה - כל זה תלוי רק בנשים. וגם הטיפול בילדים הנולדים והצבת היסודות החינוכיים שלהם הוא דבר שהופקד בעיקר בידי האשה.

וכדי להבין זאת אין צורך בדרגא מיוחדת. גם פשוט שבפשוטים, ואפילו אינו-יהודי, רואה, שדוקא הנשים זכו לשליחות העליונה ביותר והקדושה ביותר שיכולה להיות - לגדל דור חדש. והכל רואים איך שהנשים מתמסרות לתפקיד זה, חרף הקשיים הכרוכים בכך, באהבה ומתוך עונג - "ומלכותו ברצון קיבלו עליהם".

כשהאשה עושה את המוטל עלי' בשטח הכי חשוב זה, בכך היא ממלאת את תפקידה העיקרי, עיקרי לא רק עבור עצמה, אלא עבור כל העם היהודי, שהרי בזה תלוי כל קיומה של התורה, ש"לא בשמים היא"⁸⁰, אלא ניתנה דוקא כאן למטה בארץ, וכדי שתעבור לדור החדש יש צורך ב"ושננתם לבניך"⁸¹, ולכן מהווה הדבר הזה תפקיד עיקרי עבור כל העם היהודי ועד לקיומו של העולם כולו.

והנשים יודעות, שדוקא על-ידי הפעילות בשטח זה הן משיגות את השלימות העצמית, שכן איש מבלעדן, יהיה גדול ככל שיהיה, אינו יכול לעשות זאת, משום שהקב"ה בכחו ובחכמתו וברצונו העניק את היכולת הזאת רק לנשים.

טז. אך כשהופכים אור לחושך וחושך לאור, באות נשים והופכות את הקערה על פי'. מתוך רצון לחקות את הגברים הוחדרה הדיעה, שאשה צריכה לכל-לראש להרוויח כסף ולבנות שם לעצמה, ורק כאשר תשיג את כל הדברים הטפלים הללו ועוד ישאר לה כח וזמן והקב"ה יעניק לה את הברכה - רק אז תתחיל לחשוב אודות מילוי תכליתה העיקרי והפנימי, שכאמור, הוא עיקר עבור כל העם ועבור העולם כולו!

וגם זה עוד לא הכל. כשהיא תחליט סוף סוף לגשת למילוי תכליתה העיקרי, רק אז יתחילו כל החישובים והתוכניות: מתי ללדת את הילד, וכמה ילדים להביא לעולם, ואיך ללדת את הילדים וכו' וכו'.

במה מחליפים את התפקיד הכי עיקרי והכי פנימי? בדברים שמול ערכו אין להם שום תפיסת מקום, לא רק ע"פ השכל של הנפש-האלקית, אלא גם ע"פ השכל של הנפש-השכלית, ואפילו לפי השכל של הנפש-הבהמית - ועד לשכלם של עמי-הארץ!

(81) ואתחנן ו, ז.

(80) נצבים ל, יב.

הכל יודעים, ששלמה המלך, "החכם מכל האדם", סיים את ספרו משלי במזמור "אשת חיל מי ימצא", ובין פעלה של האשת-חיל כולל הוא גם את העובדה שהיא עוסקת בענייני מסחר - "סדין עשתה ותמכור וגו'"⁸². אך בנוסף לכך שכל הפעילות הזאת נעשית מתוך צניעות, ע"פ הכלל ש"כל כבודה בת מלך פנימה"⁸³ - אין היא באה על חשבון התפקיד העיקרי: הולדת, חינוך וגידול דור חדש; שכן עוד קודם לכן מוזכר הענין של "ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וגו'"⁸⁴, וגם בסוף הפרק נאמר: "קמו בני' ויאשרוה וגו'"⁸⁵, כי דוקא בשטח הזה ממלאת האשה את תפקידה העיקרי.

יז. כל המגמה החדשה של "שחרור האשה" לא נוצרה מתוך התבוננות מעמיקה בתכונותי' של האשה ובתפקידה העיקרי. הדבר היחיד שמכתיב את כל השאיפות הוא - חיקוי הגבר. וממילא, כשרואים שלגבר יש בית-עסק, מיד קובעים שהעיסוק בענייני מסחר הוא התכלית והוא השלימות, שלכן צריכה האשה להניח הכל הצידה ולשאוף להיות "איש השלם" - סוחרת גדולה; ולשליחותה העיקרית עליה להתייחס בעדיפות שני'.

כתוצאה מגישה זו מנסים ח"ו לשכנע בנות, שהואיל ואח אחד הוא סוחר מצליח ואח שני מצטיין במקצוע אחר - יהי' גם עלי' למצוא את שלימותה בשטחים מעין אלה, ולשם כך עלי' לשכוח את העובדה שהיא בת ושמוטלת עלי' שליחות לתפקד כ"עקרת הבית".

בת אינה יכולה להפוך ל"עקרת הבית" בין לילה. זהו תפקיד רציני ואחראי שיש להתכונן לקראתו, ובהתאם לכך יש להשתייך את חינוכה של הבת. עלי' לדעת, שתפקידה העיקרי הוא - להינשא ולנהל בית יהודי, בית שבו יגדלו בנים ובנות עוסקים בתורה ובמצוותי'.

ובנוגע לפרנסה - ישנו זה ש"זן ומפרנס לכל" והוא עושה זאת "בטובו בחן בחסד וברחמים". ברור ופשוט שהקב"ה, שזן ומפרנס מיליארדי בני-אדם בעולם, יזון ויפרנס גם את אותם ילדים שבהם יברך את אותה בת והוא יפרנסם בידו "המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה".

היו אמנם נשים של כמה וכמה גדולי ישראל שהתעסקו בענייני מסחר כדי לספק את פרנסת המשפחה ולאפשר. לבעל ללמוד תורה, שעל דרך-התנהגות כזאת אומרת הגמרא⁸⁶ שלנשים אלה יש זכות גדולה יותר משל הבעלים: "נשים במאי זכיין? באקרויי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן".

82) משלי לא, כד.

83) תהלים מה, יד.

84) משלי שם, טו.

85) שם, כח.

86) ברכות יז, א.

אך במה דברים אמורים, כשהאשה כבר זכתה ללדת ילדים וכאשר יש לה בעל שמתנהג יחד איתה ע"פ התורה והמצוות, והוא רוצה ללמוד והיא מסכימה לכך - אזי יש מקום שהיא תתמסר לעניני פרנסה - באופן של "כל כבודה בת מלך פנימה", מתוך צניעות - כי אכן, זו דרך ישרה ע"פ תורת אמת שהיא גם תורת חיים, הוראה בחיים.

אולם עיקר שלימותה של האשה נעוץ בתפקידה לנהל בית יהודי ולגדל דור שימשיך את דרך התורה והמצוות. זו היא השליחות הקדושה שהוענקה לאשה מאת הקב"ה.

יח. בנוסף לכל הנ"ל באים אלה הדואגים, כביכול, למעמדה של האשה ומנסים לשכנע, ששלימות ה"שויון" בין הגברים לנשים תבוא כאשר יתנו לנערה לעלות לתורה.

אין ספק שעלי' לתורה הוא דבר נפלא ביותר. אפשר להבין את מעלת העלי' לתורה גם מהשם הזה גופא, שזהו שם ע"פ שו"ע - עלי' לתורה - מלשון עלי' והתעלות. ואין הכוונה לכך שעולים במדריגות אל בימת הקריאה, כמנהג ישראל שבימת הקריאה מוגבהת משטח בית-הכנסת (בניגוד למקום שבו עומד השליח ציבור שהוא נמוך יותר משטח הבית-כנסת), אלא הכוונה ב"עלי' לתורה", לכל לראש, היא - עלי' ברוחניות, שבדרך ממילא היא משתקפת גם בעלי' הגשמית. הרי שעלי' לתורה הוא דבר נעלה ביותר.

גם עשיית מנין לתפילה הוא דבר נעלה ביותר וכך גם אמירת "ברכו" ו"קדושה". הדבר גורם ל"ונקדשתי בתוך בני ישראל" ומוסיפים ואומרים, שע"י שיהודים אומרים "קדושה" ו"ברכו" נוצר קידוש ה' בכל העולמות כולם, והרי ידוע עד כמה גדול העילוי דקידוש ה' (כמובן גם מדברי הגמרא בסיום מסכת יומא⁸⁷ - מסכת הקשורה עם ההכנה ליוהכ"פ - אודות הפכו כו').

אך אעפ"כ אומר הקב"ה, שאין כל אלה מענינין של הנשים, ושאינן הן צריכות לעסוק בזה, ומאחר שאינן הן צריכות לעשות זאת - אסור להן לעשות זאת.

ואדרבה, אם מדובר בעלי' - הרי ברור לכל שלא תהי' שום עלי' כשיתנהגו בניגוד לרצונו של הקב"ה. אם רוצות דוקא לזכות בענין של עלי' - צריכות לדעת, שהעלי' והשלימות שלהן תבוא דוקא ע"י שלא יעלו לתורה, שלא יעשו מנין לעצמן לומר "קדושה" ו"ברכו" בניגוד לרצון ה'. עלי' יכולה להתקיים רק כשהדבר נעשה בהתאם לרצון ה', שהוא קבע את התנאים ואת הגדרים ל"ונקדשתי בתוך בני ישראל", ולא בניגוד לרצונו.

במה אכן מתבטאת העלי' של האשה ? כאשר גבר עולה לתורה עומדת האשה באופן של "כל כבודה בת מלך פנימה", עונה "אמן", וגם מתבוננת בתוכן הענין.

(87) פו, א.

כשהיא אכן עושה כן ומתבוננת באמיתיות של הענין, היא מבינה, שהעובדה שהיא אינה עולה לתורה נובעת מכך, שלה ניתנה שליחות מיוחדת, וכאשר תתרכז במילוי השליחות שלה - אזי תשיג עלי' ושלימות.

יט. בנוסף לכל הטעויות הללו, הנובעות מרעיונות ה"שויון", כביכול, נוצרה טעות חמורה נוספת וגם מכשול גדול:

התכנסו כמה אנשים לדיון בשאלה, אחרי מי נקבע עמו של הילד, אחר אביו או אחר אמו, ונפלה החלטה מדהימה: אין זה משנה כלל לענין זה מיהי אמו של הילד ולאיזה עם היא שייכת - עמו של הילד יקבע לפי העם שאליו שייך האב!

החלטה זו, בנוסף לכך שהיא עומדת בניגוד גמור לדעת התורה, שפסקה באופן ברור, כי עמו של הילד נקבע לפי העם שאליו משתייכת האם - הרי היא גם עומדת בניגוד לכל שכל אנושי ואפילו בניגוד לטבע הפשוט של האדם. ובהקדמה:

יהודי צריך אמנם לקיים את מצוות ה' בלי להתחשב במידת הבנתו בטעמי המצוות, שלכן אמרו חז"ל⁸⁸: "הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה". וכנוסח ברכת המצוות: "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו" - בגלל שכך ציוונו ה'.

אבל ביחד עם זאת, רצה הקב"ה ברוב חסדו לגלות לנו חלק מחכמתו הטמונה בטעמי המצוות, ובלשון אדמו"ר הזקן באגה"ק⁸⁹: "טעמי מצוות לא נתגלו והם למעלה מהשכל וההבנה, וגם באיזהו מקומן שנתגלה ונתפרש איזה טעם המובן לנו לכאורה - אין זה הטעם המובן לנו תכלית הטעם וגבולו, אלא בתוכו מלובש פנימיות ותעלומות חכמה שלמעלה מהשכל וההבנה כו".

ובענינו - הרי גם ע"פ השכל האנושי אין שום מקום לומר שהילד ילך אחר אביו במקום אחר אמו, לענין קביעת עמו:

כל שלבי התפתחותו של העובר נעשים אצל האם. חלקו של האב בילד היא ה"טיפה סרוחה", וכדי שמזה יהי ילד שלם, ברמ"ח איברים ובשס"ה גידים, צריך העובר לשהות בבטן האם תשעה חודשים (על כל הצער הכרוך בכך לגבי האם), ורק ע"י השהי' בבטן האם במשך תשעה חודשים נוצר ולד שלם.

ממילא מובן, שמידת השפעתה של האם על מהותו של הולד היא גדולה באין-ערוך מזו של האב. במשך כל תשעה החודשים של העיבור העובר "אוכל ממה שאמו אוכלת"⁹⁰, ומזה נוצר "דם ובשר מבשרו" ונבנים כל איברי גופו. הטבע של הילד מושפע ביותר ע"י טבעה של האם.

(88) אבות רפ"ב.

(89) סי"ט.

(90) נדה ל', ב.

על כן מובן גם בשכל הכי פשוט, שהקשר הזה שבין האם לפרי בטנה חל גם על השייכות אל עמה, ולכן גם קבעה התורה, שהילד הולך אחר אמו.

והנה נאספים אנשים - ומה שמפליא עוד יותר, שביניהם מצויות גם נשים: ומנסים להתעקש ולשנות את טבע העולם. הם, כביכול, יחליטו - ע"פ הצבעה, כמובן - אחרי מי הולך הילד; בניגוד גמור לתורה, לשכל הישר, לטבע ולצדק וליושר. ההצבעה שלהם תשנה, כביכול, את טבעו ומהותו של ילד של מישהו אחר! לא היתה שטות כזאת לעולמים!

הצד-השווה של כל האנשים הללו הוא, שהם מרגישים צורך להוכיח שהם מחדשים משהו, או שיש להם סיבות אחרות. אך אין כאן המקום להאריך בענין שאינו בטובתן של ישראל, שהרי מצויים אנו בעשרת ימי תשובה שבהם יש לדבר בטובתן של ישראל ובזכותן של ישראל. אדרבה, מתוך אהבת ישראל ואחדות ישראל - יש למשכם חזרה ולקרבתם לתורה ולמצוותיה.

כ. מול הנסיונות הללו היו צריכות נשות העולם כולו, גם נשים שאינן מבנ"י, להתאחד עם נשי ישראל, ולצאת יחדיו במחאה תקיפה - לשלול כל נסיון וכל קס"ד לגזול מהאם את פרי-בטנה.

בעצם, לא שייך לקרוא לזה בשם "מחאה", שכן, לשון "מחאה" נופל על דבר שיש בו ממש, שאז יש צורך ב"מחאה", ככל פרטי הדינים ד"מחאה" בנוגע ל"חזקה" דג' שנים כו'; משא"כ בנדוד - הרי זה דבר שאין בו ממש שיפול עליו לשון של "מחאה", שהרי הכל יודעים שזהו גזל הכי גדול, לעיני כל בשר!

אין מדובר כאן רק בענין שהוא היפך התורה. אפילו אנשים שאון להם כל קשר עם היהדות ועם התורה ומצוותיה, סתם גויים, צריכים להקים קול זעקה נגד הנסיון לבצע גזל הכי גדול - לנתק ילד מעמה של אמו-הורתו. עליהם למחות נגד כל הנסיונות מהסוג הזה ולהסיר כל ספק מהאמת הפשוטה, שהילד הולך אחר אמו ושעמה של אמו הוא גם עמו שלו.

בסופו של דבר ודאי הוא שהנשים לא ירשו לגזול מהן את ילדיהן. ודאי הוא ש"דבר אלקינו יקום לעולם" - שדברי הקב"ה בתורתו יגברו על כל ההחלטות השונות והמשונות הללו. אולם יפה שעה אחת קודם, כי זו רחמנות על בני-זוג, בין אם הם יהודים ובין אם אינם-יהודים, שרוצים לגזול מהאשה את פרי-בטנה.

כא. גם אותם אנשים שדוגלים בדיעות מהסוג הזה מבינים שכל דבר צריך לקשור עם התורה וכך עלו על המצאה: הם מצאו, כביכול, מקור בתורה לכך שהבן הולך אחר אביו ולא אחר אמו...

[כבר דובר כמ"פ בדיוק הלשון של "מגלה פנים בתורה שלא כהלכה"⁹¹ היינו, שגם עליו אומרים שהוא "מגלה פנים בתורה", אלא שזהו "שלא כהלכה".]

וזה ההמצאה החדשה: אנו רואים בתורה עצמה, ש"כהנת לוי" וישראלית שנישאו לכהן לוי וישראל - הולד הולך אחר הזכר⁹², כלומר, כאשר צריך לקבוע האם הילד שנולד הוא ישראלי, או לוי, או כהן - אין מתחשבים כלל בזהותה של האם מבחינה זו, אלא הדבר היחיד שקובע הוא - מיהו האב: אם האב הוא כהן, יהי גם הבן (או הבת) כהן, האב לוי, גם בניו לוויים, וכך לגבי ישראלים.

הולכים ומכריזים על "הוכחה" זו בקול תרועה וברעש גדול, כאשר לאמיתו של דבר "לא נגע זה אל זה" - אין שום קשר בין שני הדברים:

כאשר יש לקבוע לאיזה עם שייך הילד - פירוש הדבר, שאנו רוצים לדעת מהי מהותו של הילד הזה, האם מהותו של הילד היא מהות של יהודי או שזו מהות של לא-יהודי. ומבחינת עצם המהות של הילד - אין כל ספק (כפי שהוסבר לעיל) שהאם היא הקובעת את עיצוב מהותו של הילד שנולד ממנה ולא האב, שחלקו ביצירת מהותו של הילד הוא קטן שלא-בערך מחלקה של האם.

אבל כשמדובר על החלוקה של כהנים, לוויים וישראלים - אין מדובר על המהות של האדם כמו שמדובר על התפקיד שאותו עליו למלא. המהות של הכהן והלוי והישראלי היא מהות זהה - מהות של יהודי*. ההבדל מתבטא בתפקידים השונים שעל כל אחד מהם למלא.

תפקידו של ישראל הוא לעסוק ב"שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך"⁹³ - לעסוק בעניני העולם ע"פ התורה. לעומת זאת תפקידו של הכהן הוא "לעמוד לפני ה' לשרת"⁹⁴. והלוי - הוא הממוצע בין שניהם, כמ"ש⁹⁵ "וילוו עליך וישרתוך". כולם שייכים לאותו עם, אלא שיש חילוק בעבודה ובתפקיד המוטלים על כל אחד משלושת הסוגים הללו.

ומאחר שהעבודה המוטלת על כל אחד משלושת הסוגים הללו היא עבודה גדולה וכבדה (הן העבודה של הישראלי שצריכה להיות באופן של "משאו ומתנו באמונה"⁹⁶, ועל אחת כמה וכמה שעבודת הכהנים בבית-המקדש, אכילת הקדשים, ועד לעבודה כקודש-הקדשים ביום-הכיפורים, וכך גם עבודת הלוויים בבית-המקדש ובעניני מעשרות וכו' - היא עבודה גדולה), לכן יש חשיבות גדולה ביותר לאופן החינוך שמקבל הילד שצריך לגדול לכהן או ללוי או לישראלי.

והחינוך עצמו כרוך גם הוא בעבודה גדולה ובפרטים רבים. אפילו חינוכו של הישראלי, חינוך כללי ליהדות, הוא מורכב וקשור בענינים רבים, ועל אחת כמה

94 עקב י, ח.

95 קרח יח, ב.

96 יומא פו, א.

91 אבות פ"ג מי"א.

92 קידושין טו, סע"ב - במשנה.

93 ר"פ בהר (כה, ג).

וכמה כשמדובר על חינוך לדבר שאינו שווה לכל נפש - חינוך לתפקידיהם של הלוויים והכהנים, בנוסף לתפקידיהם הכללים כיהודים. ואכן מצינו גם אצל לויים וכהנים מבוגרים שעליהם להתחנך וללמוד חמש שנים כו'⁹⁷.

ועל כן ברור ופשוט, שרק האב הוא זה שיכול לחנך את בניו לתפקידים אלה. ראשית, עיקרה של מצוות החינוך מוטלת ע"פ התורה (לאחר שחלפו השנים הראשונות) על האב דוקא. והעיקר - אין חינוך טוב יותר מחינוך שמבוסס על דוגמא חי' ועל הנסיון האישי וההנהגה האישית.

כשהאב הוא כהן, חי ככהן, מתנהג ככהן ולומד ועוסק בהלכות כהונה - לא רק בפסקי-הדינים של הלכות הכהונה אלא גם בכל השקו"ט שבזה - הכהונה היא, כביכול, המקצוע שלו בחייו, היא חלק מרכזי ביותר בעצם חייו. ועל כן מובן, שרק הוא זה שיכול להעביר בשלימות את הכהונה לבניו ולבנותיו.

לכן קבעה התורה, שבנוגע לחילוקים של כהנים, לויים וישראלים, הולכים אחר האב דוקא ולא אחר האם. שכן כאן אין מדובר על מהות הילד, אלא בעיקר על התפקידים שאותם יהי' עליו למלא, ורק האב הוא זה שיכול לחנך את בניו לתפקידיהם - את הבנים לתפקידים של כהן ואת הבנות לתפקידים ולהלכות של כהנת. אילו הי' הבן הולך אחר אמו ולא אחר אביו - לא הי' לו ממי ללמוד ולהתחנך לתפקידיו, שהרי האב לא הי' יכול ללמדו את תפקידיו של משהו אחר. ולכן ברור ופשוט שבענינים כגון אלה הולך הבן אחר אביו.

וא"כ מובן, שאין שום קשר בין ענין זה לבין קביעת עמו של הילד, שזהו ענין שתלוי בטבע הבריאה ובמידת השפעתו של כל אחד מההורים על יצירת מהותו של הילד - שבענין זה יש, כאמור, לאם את ההשפעה העיקרית והמכרעת.

ומכאן רואים מה יכול לגרום חושך הגלות - שיהי' קס"ד הנ"ל, ועד שיהי' צורך לבטלו!

ועכ"פ - כאשר מתאספים כו"כ מישראל כדי להוסיף בכל עניני תורה ומצוותי' (כפי שניתנו למשה מסיני), הרי ישנו פס"ד ברור בספרו של הרמב"ם⁹⁸ "הלכות הלכות" - שכאשר יהודי אחד עושה "מצוה אחת", במעשה, בדיבור ואפילו במחשבה, "הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות, וגרם לו ולהם תשועה והצלה".

• • •

97) חולין כד, א. תוספתא שקלים ספ"ג. הובא

98) הל' תשובה פ"ג ה"ד.

כפרשי"ע ה"ת בהעלותך ח, כד.

כד. בין הזכרונות מתקופת הילדות שזכורני מאמי מורתי - בעלת ה"יאר-צייט"
- הוא המאורע דלקמן:

בזמן מלחמת העולם הראשונה, גזרה המלכות על היהודים שישבו סמוך
לגבולות המדינות שעמהם היתה רוסי' במצב של מלחמה (פולין וליטא), שיעזבו
את מקומות מגוריהם ויעברו לגור בעומק שטחה של רוסי', רחוק מן הגבול, באמנם
שאי-אפשר לסמוך על היהודים כו'.

אותם יהודים שהוכרחו לגלות ממקום מגוריהם, חיפשו כמובן מקום שבו קיים
ריכוז גדול של יהודים, וכך אירע שבין המקומות שאליהם הגיעו פליטים (גולים)
- היתה גם עיר מגורנו.

כאשר הגיע לעיר מחנה גדול של פליטים - גדול בכמות, וגדול באיכות, מלמדים,
שוחטים, רבנים וראשי-ישיבות - הי' צורך לדאוג לסידורם באופן המתאים, ומובן,
שהיתה זו עבודה גדולה ומשא כבד - לפי ערך מספרם של בני העיר, כאשר לפתע
הוטל עליהם לדאוג לסידורם של מספר גדול של פליטים.

תיכף ומיד הוקמו "וועדים" כדי לארגן את העזרה בכל המצטרך להם.
ומהעומדים בראש אותם "וועדים" היתה אמי מורתי ע"ה.

זכורני איפוא באיזו מדה היתה התעסקותה בהושטת עזר וסיוע לפליטים - מתוך
מרץ הכי גדול, הן במשך שעות היום והן במשך שעות הלילה, ממש על צד הפלא,
מעולם לא ראיתי' במצב כזה!

ועד כדי כך הי' הדבר בולט - שלמרות היותי עסוק בעניני ה"חדר": ללא כל
התעניינות בענינים אחרים, הי' זה מאורע יוצא מל הכלל, שלקח את מלא תשומת-
הלב, ונשאר חקוק בזכרוני למשך כל ימי החיים.

ובעמדנו ביום ההסתלקות, יום שבו מאיר בגלוי כל עבודתה, ובאופן דמוסיף
והולך מידי שנה בשנה (כבכל עניני תורה וקדושה) - מתעורר גם הזכרון אודות
מאורע הנ"ל ביתר שאת וביתר עוז.

כה. מכל ענין יש ללמוד הוראה בנוגע לפועל. אמנם, בנוגע לסיפור הנ"ל
- נשאלת השאלה: מה ניתן ללמוד מכך בנוגע לימינו אלו - כאשר נמצאים, בחסדי
ה', במלכות של חסד, במעמד ומצב ד"איש תחת גפנו ותחת תאנתו¹¹⁰ - לפי ערך
כמובן, כפי שהדבר שייך בזמן הגלות, ובפרט שקיימים כו"כ ארגונים שמתעסקים
- באופן מסודר - במתן עזר וסיוע לנצרכים, וא"כ, מה ניתן ללמוד מסיפור הנ"ל
בנוגע למעשה בפועל?

ובכן, כאשר חושבים אפילו בשטחיות - תופסים שההוראה שניתן ללמוד מסיפור הנ"ל היא פשוטה בתכלית:

כל אחד מאתנו, בתוך כלל ישראל, הוא במצב של "פליט" ו"גולה" - שהרי "גלינו מארצנו". ואפילו היהודים הנמצאים בארץ ישראל - הרי משחרב ביהמ"ק נמצאים גם הם במצב של גלות, כמודגש גם בכך שישנם כו"כ מצוות התלויות בארץ שאי-אפשר לקיימן בזמן הזה, ועאכו"כ - המצוות הקשורות עם עבודת הקרבנות בביהמ"ק (עם כל שאר הענינים הקשורים בזה).

נמצאים אמנם במדינה של חסד, שבה יכול כאו"א לנהל משאו ומתנו באמונה מתוך מנוחת הנפש ומנוחת הגוף, והקב"ה נותן לו פרנסתו מידו המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה - כל מי שזכאי לכך, ומכיון ש"ועמך כולם צדיקים"¹¹¹, זכאים כולם לכך, שהרי כבר בראש השנה "נכתבין ונחתמין לאלתר" בספרן של צדיקים גמורים¹¹²;

ומבחינה רוחנית - הוקמו בעזר-השם מוסדות של תורה וחסד, לומדים תורה ומקיימים מצוות בהידור וכו';

אבל אעפ"כ, האם ינסה מישהו להשוות זאת למצב דגילוי אלקות, ההבנה בתורה וההידור בקיום המצוות ("כמצות רצונך" - כמבואר בדרושי אדמו"ר האמצעי¹¹³), בזמן שביהמ"ק הי' קיים? ...!

חושך הגלות נעשה דבר רגיל כל כך, עד שנדמה שהגיעה בלימוד התורה וההידור בקיום המצוות כפי שהם אצלו - זוהי תכלית השלימות...

"תורת-אמת" אומרת, שמכיון שכל יהודי הוא "חלק אלקה ממעל ממש"¹¹⁴ (עם כל הפירושים ד"ממש"¹¹⁵), הרי כאשר לומד תורה צריך להיות ניכר - גלוי לעיני בשר - הענין ד"הלא כה דברי כאש"¹¹⁶, וקיום המצוות צריך להיות "כמצות רצונך": אלא מאי - כאשר "החושך יכסה ארץ"¹¹⁷, נחסר בשלימותם של כל פרטי הענינים דדומם צומח חי ומדבר, ובמילא לא שייך שיהי' קיום המצוות "כמצות רצונך". ובמילא, אף שהוא אינו יכול לעשות יותר (ואין זה תלוי ברצונו) - עליו לדעת ולהרגיש מה שהפסיד מצד חשכת הגלות! !

הוא הפסיד גילוי אלקות לעיני בשר - דבר שהי' בזמן הבית, כמארוז"¹¹⁸ "עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש", כולל - הנסים שהיו בירושלים כולה, נסים שראו כולם בעיני בשר; ואילו כיום - לעומת זאת

(111) ישעי' ס, כא. סנהדרין רפ"א.
 (112) ר"ה טז, ב. וראה רמב"ם הל' תשובה פ"ג
 ה"ג.
 (113) תו"ח ר"פ ויחי (צה, א, צו, ג-ד).
 (114) תניא רפ"ב (ע"פ איוב לא, ב).
 (115) ראה שיחת צום גדלי' ס"ח. וש"נ.
 (116) ירמ' כג, כט. וראה ברכות כב, א. רמב"ם
 הל' ק"ש בסופן.
 (117) ישעי' שם, ב.
 (118) אבות פ"ה מ"ה.

- רואה הוא אמנם ניסי ה' וחסדי ה', וכפי שאומר כל יהודי בברכת המזון דיום חול: "הזן . . בטובו בחן בחדס וברחמים", אבל ביחד עם זה, מתאר לעצמו מה הי' רואה (ומה אכן ראה בפועל אבי זקנו כו') בזמן שביהמ"ק הי' קיים!

ואם הוא בעצמו אינו יכול לתאר לעצמו ולהרגיש את מצב הדברים בזמן שביהמ"ק הי' קיים - אזי "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך"¹¹⁹, ישאל אצל מי שלמד ויודע יותר ממנו, והעיקר - ש"ישמע" זאת באופן שהדבר יחדור אצלו.

ואז - תפלת "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח" תהי' אצלו באופן של "צעקה" (למרות היותה תפלה בלחש), ולמה - לא מפני שאנשי כנסת הגדולה תיקנו ש"צריכים" לומר זאת בתפלה, כי אם מפני שמרגיש את הצורך שבדבר, ולכן מבקש וצועק "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח", שתבוא הגאולה האמיתית והשלימה רגע אחד קודם, כך שרגע אחד קודם יקויים היעוד "ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דיבר",

ועפ"ז מובנת השייכות דסיפור הנ"ל לימינו אלו - מכיון שכל אחד הוא במצב של "פליט" ו"גולה" הזקוק לעזר וסיוע...

ואם ישנו מישהו שמדמה לעצמו שנמצא במצב שלא חסר לו מאומה, ואינו זקוק לצורך מיוחד - הרי אדרבה: מצב זה מוכיח על גודל הירידה שלו, עד שאינו מרגיש כלל רעב וצמא אמיתי - רעב וצמא ליהדות בשלימותה ולאמיתתה, וא"כ, הצורך שלו בעזר וסיוע - גדול שבעתיים!

ומכיון שכן, יש לעסוק במלוא המסירות - כפי שלמדים מסיפור הנ"ל כדי לעזור ליהודי לצאת מהגלות, ומהדרכים לזה - נתינת הצדקה, עזר וסיוע לנצרכים בפשטות, שהרי "גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה"¹²⁰.

• • •

לו. בקשר למנהג לערוך סיום מסכת ביום ההסתלקות - הנה מבין כל ששים המסכתות [ששים המה מלכות - אלו ששים מסכתות¹⁷², ובפרטיות יותר - ס"ג מסכתות¹⁷³, כאשר מונים כל א' מג' הבבות (ב"ק, ב"מ וב"ב) בפ"ע, ובפרט - שבנוגע ל"סיום", נהוג לערוך סיום על כל א' מהם בפ"ע, שאז מונים "ס"ג מלכות"], יש למצוא מסכת שהיא מעניינת דיומא - מסכת הקשורה עם (עשי"ת, החל מר"ה, התחלת עשי"ת, ובמיוחד - סיומם רחותמם) יוהכ"פ.

(119) האזינו לב, ד.

(120) ב"ב י, א.

(173) ראה פ"י מהרז"ו שהש"ר שם. ח"י הרש"ש

במרב"ר שם.

(172) שה"ש ו, ח. שהש"ר עה"פ (פ"ו, ט). במרב"ר

פ"ח, כא.

ובהקדמה:

ביוהכ"פ - ב' ענינים: (א) "אית בי' סליחה ומחילה"¹⁷⁴ - ענין התשובה, ועד לשלימות התשובה - "זמן תשובה לכל . . קץ מחילה וסליחה לישראל"¹⁷⁵, (ב) "יום שניתנו בו לוחות האחרונות"¹⁷⁴, "ביום חתונתו זה מתן תורה"⁷⁶ (יוהכ"פ שניתנו בו לוחות אחרונות)¹⁷⁷ - ענין התורה, ועד לשלימות התורה - "כפלים לתושי"¹⁷⁸, כדאיתא במדרש¹⁷⁹: "א"ל הקב"ה למשה אל תצטער על הלוחות הראשונות ששברת, שלא היו אלא עשה"ד לבד (חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד)¹⁸⁰, ובלוחות השניים אני נותן לך שיהי' בהם מדרש הלכות ואגדות כו".

[ויש להוסיף, שגם בר"ה (התחלת עשי"ת) ישנם ב' ענינים אלו: ענין התשובה - התחלת עשרת ימי תשובה, שבהם התשובה "יפה ביותר ומתקבלת היא מיד", וענין התורה - כמארז⁴⁴ "אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות שתמליכוני עליכם, זכרונות שיעלה זכרוכם לפני לטובה, ובמה בשופר", היינו, שהמעשה בפועל ("המעשה הוא העיקר") דכל ענינים אלו הוא ע"י השופר, והרי ענין השופר קשור עם מתן-תורה¹⁸¹, כפי שאומרים בברכת שופרות: "אתה נגלית כו' על הר סיני כו' ובקול שופר עליהם הופעת"].

ובהתאם לב' הענינים שביוהכ"פ, תשובה ותורה, הרי המסכתות שלהם שייכות מיוחדת לכ' ענינים אלו הם - מסכת יומא ומסכת קידושין:

מסכת יומא - מלבד שייכותה הכללית ליוהכ"פ, מכיון שזוהי המסכת שבה נתבארו פרטי הענינים דיוהכ"פ, החל מהתחלת המסכת: "שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול כו'" [ולמעשה שיום זה, ששי בתשרי, הוא בכלל שבעת ימים הנ"ל], ובפרט בפרק האחרון - סיום וחזרת המסכת - פרק יום הכפורים [ועד שמוא בראשונים¹⁸² שכל המסכת נקראת "יום הכפורים", ואפילו כאשר נקראת בשם "יומא", הרי הפירוש בזה הוא - היום המיוחד, "אחת בשנה", יוהכ"פ], הרי בסיום מסכת יומא מדובר אודות פרטי הענינים והדרגות שבענין התשובה.

ומסכת קידושין - מכיון שיוהכ"פ הוא "יום חתונתו . . מתן תורה" (מ"ת דלוחות שניות), ענין הנישואין דהקב"ה וכנס", שזהו תוכן מסכת קידושין - "האשה נקנית כו' בכסף בשטר ובביאה"¹⁸³.

(174) תענית ל, ב.
 (175) רמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"ו.
 (176) תענית כו, ב - במשנה.
 (177) פרש"י שם.
 (178) איוב יא, ו.
 (179) שמ"ר רפמ"ו.
 (180) נדרים כב, ב.
 (181) ראה רס"ג - הובא באבודרהם בטעמי התקיעות (הענין השלישי). ובכ"מ.
 (182) רמב"ם בהקמתו לפיה"מ. וראה לקו"ש חכ"ב ע' 333 הע' 73. וש"נ.
 (183) ראה כש"ט ס' י. לקו"ת בשלח א, רע"ג. לקו"ש ח"ט ע' 218 הע' 28. וש"נ.

ונוסף לזה: סיום מסכת קידושין (במשנה ובגמרא) הוא ע"ד מעלת התורה - "מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה כו", כלומר, אף שמדובר אודות אומנות שהיא ע"פ תורה, באופן דמשאו ומתנו באמונה, כמארז¹⁸⁴ "ששת ימים תעבוד - זו מצות עשה", ועד שאמרו חז"ל¹⁸⁵ "כל שאינו מלמד את בנו אומנות . . . כאילו מלמדו ליסטות" (היפך ישוב העולם) - מ"מ, אין זה בערך כלל למעלת התורה, ולכן, "מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה".

ובהתאם לכך, מן הראוי לערוך סיום על ב' מסכתות אלו (יומא וקידושין) - למצוא ולבאר צד השווה ונקודה משותפת בב' המסכתות, כדלקמן.

לז. ב' הענינים דב' מסכתות הנ"ל - ענין התשובה שבמסכת יומא וענין התורה שבמסכת קידושין - קשורים ושייכים זה לזה:

מתן-תורה דלוחות שניות ביוהכ"פ, "יום חתונתו . . . מתן תורה" (קידושין) - בא אחרי הקדמת התשובה, שעיי"ז זכו לעילוי והוספה בתורה, באופן ד"כפלים לתושי" (כנ"ל).

בסגנון אחר קצת: ע"י ענין התשובה (תוכן מסכת יומא) - נעשה ענין הנישואין (תוכן מסכת קידושין) דהקב"ה וכנס"י מחדש, באופן נעלה יותר.

וענין זה מרומז בסיוג מסכת יומא¹⁸⁶ - "גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה, שנאמר¹⁸⁷ לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אלי' עוד . . . ושוב אלי' נאום ה'":

חטא העגל (שלכן נשתברו הלוחות והוצרכו ללוחות שניות) - הוא בדוגמת "והלכה מאתו והיתה לאיש אחר"¹⁸⁸, וע"י התשובה ("גדולה תשובה כו") נעשה ענין הנישואין דהקב"ה וכנס"י מחדש - "יום חתונתו זה מתן תורה", ולא עוד אלא באופן נעלה יותר, ביתר שאת וביתר עוז, שלכן היו לוחות שניות באופן ד"כפלים לתושי", ועד לשלימות ענין הנישואין לעתיד לבוא¹⁸⁹, שגם ענין זה נעשה ע"י הקדמת התשובה - "לאתבא צדיקייא בתיובתא".

וכללות הקשר שביניהם מרומז גם בהתחלת מסכת יומא:

התחלת המסכת היא - "שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו כו". ואיתא בגמרא¹⁹⁰: "מהיכא יליף לה - מסיני . . . שכל הנכנס במחנה

184) ראה לקו"ש ח"ז ע' 145 הע' 20. וש"נ.

188) ראה תנחומא תשא ל. פרש"י תשא לר, א.

185) קידושין כט, א.

189) ראה שמו"ר ספט"ו.

186) פו, רע"ב.

190) ג, סע"ב.

187) ירמי' ג, א.

שכינה טעון פרישה שבעת ימים". ועד"ז מצינו מצות פרישה בשלשת ימי הגבלה שקדמו למתן-תורה, ובפרט לדעת ר' יוסי¹⁹¹ ש"הוסיף משה יום אחד מדעתו", ומתן-תורה הי' בשביעי בסיון.

ומזה מובן גם לאידך, שבמסכת קידושין מרומז גם ענין התשובה - מכיון ששלימות ענין הקידושין, שלימות ענין התורה (שמעלתה מבוארת בסיום מסכת קידושין), נעשה ע"י הקדמת התשובה.

ובפשטות: לימוד התורה צריך להיות בהקדמת "ברכת התורה", כלומר, להיות חדור בידעה שזוהי תורתו של הקב"ה, ועד שישים אל לבו ש"עסק התורה שבכ"א ובכל זמן הוא דבר ה' ממש שנאמר למשה בסיני . . ויראה כאילו קבלה היום מהר סיני", כמארו¹⁹² "כל הקורא ושונה הקב"ה קורא ושונה כנגדו", ע"ד הענין ד"שכינה מדברת מתוך גרונו של משה"¹⁹³, ש"לכן נקרא תלמיד חכם בשם משה, כדאיאתא בגמרא¹⁹⁴ משה שפיר קאמרת" (כפי שמבאר אדמו"ר הזקן בתו"א¹⁹⁵). וזהו הקשר עם ענין התשובה - "והרוח תשוב אל האלקים" - שלימוד התורה הוא בהקדמת ההשבה להקב"ה, "נותן התורה",

וענין זה מודגש עוד יותר - ע"פ המבואר בחסידות¹⁹⁶ שלימוד התורה הו"ע תשובה עילאה.

לח. ביאור הענין - בפרטיות יותר:

ב' הענינים דתורה ותשובה הם בדוגמת ב' אופני העבודה דצדיקים ובעלי-תשובה - עבודה מסודרת ("תמידים כסדרם") ועבודה באופן של הוספה שלמעלה ממדידה והגבלה ("מוספים כהלכתם"), "תמימין ומובחרין" (כנ"ל סל"א):

צדיק - שלא חטא ולא פגם ולא עבר את הדרך - עבודתו היא ע"פ התורה, עבודה מסודרת, "לשמור ולעשות כסדר המדרגה"¹⁹⁷, באופן של מדידה והגבלה; משא"כ בעל-תשובה - ענינו "לדלג שור", עבודה שלמעלה ממדידה והגבלה, "בשעתא חדא ברגעא חדא"¹⁹⁸, וכאמור לעיל - גם אצל צדיק צריכה להיות עבודת התשובה, כידוע¹⁹⁹ הביאור בלשון חז"ל²⁰⁰ "תשובה ומעשים טובים" - שע"י התשובה נעשים המעשים טובים ומאירים, ועד לשלימות הענין - "משיח אתא לאתבא צדיקייא בתיובתא".

196 אגה"ת ספ"ח (מרע"מ פ' נשא - קבג, סע"א).

שם פ"ט.

191) שבת פז, רע"א. הובא בפרש"י יתרו יט, טו.

197) לקו"ת ש"ש סה, א.

192) ראה תדבאר רפי"ח. יל"ש איכה רמו

198) זח"א קבט, סע"א.

תתרלד.

199) לקו"ת מטות פב, א. שמע"צ פה, א. שה"ש יז,

193) ראה לקו"ש ח"ד ע' 1087 ו' 5. וש"נ.

ג. וראה באריכה לקו"ש ח"ד ע' 1053.

194) שבת קא, ב. וש"נ.

200) אבות פ"ד מ"ז.

195) יתרו סז, ב. סח, ג.

וע"פ האמור לעיל אודות הקשר והשייכות דב' ענינים אלו, תורה ותשובה יש לומר, שבכל א' מהם ישנם ב' תנועות הנ"ל, היינו, שגם בתורה ישנה התנועה דתשובה, וגם בתשובה ישנה התנועה דתורה.

וענין זה מרומז בסיומן של ב' המסכתות, כדלקמן.

לט. בסיום דכל א' ממסכתות הנ"ל - הובאו ב' פסוקים בתור רא' לתוכן המדובר:

בסיום מסכת יומא (במשנה): "אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם, אביכם שבשמים, שנאמר²⁰¹ וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, ואומר²⁰² מקוה ישראל ה', מה המקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל".

ובסיום מסכת קידושין (במשנה): "התורה . . משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה כזקנותו, בנערותו מהו אומר כו', בזקנותו מהו אומר, עוד²⁰³ ינובון בשיבה, וכן הוא אומר באברהם אבינו ואברהם²⁰⁴ זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל, מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, שנאמר²⁰⁵ עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרת מצוותי חוקותי ותורותי".

[ענין זה מבוואר גם ב(ברייתא שבסיום ה)גמרא, ושם מובא רק הפסוק "עוד ינובון בשיבה". ומה שלא הובא הפסוק "ואברהם זקן גו" - יש לומר בפשטות (באופן אחר ממשנ"ת פעם²⁰⁶ אודות כללות החילוק שבין משנה לברייתא), שהגמרא אינה צריכה לחזור על דברי המשנה, אלא אם כן מוסיפה על דברי המשנה, ולכן מביאה הגמרא את הפסוק "עוד ינובון בשיבה", כדי להוסיף ולהביא את סיום הפסוק "דשנים ורעננים יהיו" (שלא הובא במשנה), משא"כ בנוגע לפסוק "ואברהם זקן גו" - הרי מכיון שבענין זה אין כל הוספה בגמרא, אין צורך לחזור על דברי המשנה].

ויש לומר שבב' הפסוקים בסיום דכל א' ממסכתות הנ"ל - מרומזים ב' התנועות דתורה ותשובה: ב' הפסוקים "וזרקתי עליכם מים טהורים" ו"מקוה ישראל ה'" הם ב' התנועות דתשובה ותורה כפי שהם בענין התשובה (יומא), וב' הפסוקים "עוד ינובון בשיבה" ו"ואברהם זקן גו" הם ב' התנועות דתורה ותשובה כפי שהם בענין התורה (קידושין), כדלקמן.

204 חיי שרה כד, א.
205 תולדות כו, ה.
206 לקו"ש חט"ז ע' 536 ואילך.

201 יחזקאל לו, כה.
202 ירמ' יז, יג.
203 תהלים צב, טו.

מ. ביאור תוכן ב' הפסוקים שבסיום מסכת יומא - "וזרקתי עליכם מים טהורים" ו"מקוה ישראל ה'":

בנין הטהרה (תוכן ענין התשובה) - ב' אופנים: (א) טהרה ע"י מקוה - "מקוה ישראל ה'", (ב) טהרה ע"י מעין - "וזרקתי עליכם מים טהורים", שהרי טהרה באופן של זריקת מים [לא הזאה, "והזיתי עליהם", כי אם זריקה, "וזרקתי עליכם"] שייכת רק במעין, שמטהר בזוחלין.

[מצינו אמנם טהרה באופן של זריקה בנוגע ל"גל שנתלש מן היס"207 - אבל: טהרתו בארבעים סאה דוקא, משא"כ הטהרה דמעין שהיא בכל-שהוא, וכדלקמן].

והחילוק שביניהם: מקוה - מטהר באשבורן, כאשר מימיו עומדים, ושיעורו ארבעים סאה דוקא. ומעין - מטהר בזוחלין, היינו, שהמים אינם עומדים במקום אחד, אלא ממשיכים והולכים, ומטהר בכל-שהוא (ואין צורך שיהי' בו שיעור של ארבעים סאה)²⁰⁸.

ונמצא, שמקוה ("מקוה ישראל ה'") ומעין ("וזרקתי עליכם מים טהורים") הם ע"ד ובדוגמת תורה ותשובה (צדיקים ובע"ת):

עבודת התשובה היא באופן שלמעלה ממדידה והגבלה, שהרי בשעתא חדא וברגעא חדא נהפך מן הקצה אל הקצה, "לדלג שור" - ע"ד ובדוגמת הטהרה ד"מעין", שמטהר בזוחלין ("וזרקתי" - תנועת הדילוג), ובכלשהוא, למעלה ממדידה והגבלה דשיעור מסויים.

והעבודה דתורה (עבודת הצדיקים) היא עבודה מסודרת, "תמידים כסדרם", עבודה שהיא במדידה והגבלה, היינו, לא בשעתא חדא וברגעא חדא, כי אם לאחרי הקדמת מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם²⁰⁹, ובאופן של עמידה במקום אחד, ללא כל דילוג שבאין ערוך (כבעבודת התשובה) - ע"ד ובדוגמת ענין המקוה, שמטהר באשבורן, ובשיעור של ארבעים סאה דוקא (מדידה והגבלה).

ויש להוסיף, שגם בתורה מצינו מספר ארבעים, בדוגמת ארבעים סאה דמקוה - כמדובר בארוכה בהתוועדויות שלפנ"210 אודות השייכות דמספר ארבעים לתורה, שהרי התורה ניתנה לארבעים יום, וכן בנוגע ללוחות שניות שניתנו ביוהכ"פ - לאחרי ארבעים יום האחרונים [לא ק"כ יום, כי אם ארבעים יום אחרונים, ע"ד האמור לעיל (סכ"ו) בנוגע למספר עשרים, שיכולים להוסיף כמה פעמים ככה, אבל

209) אבות פ"ו מ"ב.

210) שיחות תשד"מ: ש"פ עקב ס"ב ואילן. ש"פ

ראה סכ"ג. וש"נ. ועוד.

207) מקוואות ספ"ה. רמב"ם הל' מקוואות פ"ט

הי"ז.

208) מקוואות פ"א מ"ז. רמב"ם שם ה"ח.

במספר דעשרים, וכיו"ב בנדו"ד - ג"פ ארבעים יום]. וזהו גם הענין ד"תרומה" - תורה מ', ע"ש שניתנה תורה לארבעים יום²¹¹. ומטעם זה מתחילה התורה במ"ם - "מאימתי קורין את שמע", ומסיימת במ"ם - "ה' יברך את עמו בשלום"²¹².

ונמצא, שתוכן ב' הפסוקים שבסיום מסכת יומא ("וזרקתי עליכם מים טהורים" ו"מקוה ישראל ה'") הוא - ב' התנועות דתשובה ותורה (מעין ומקוה) שבענין התשובה (טהרה) גופא.

ובאותיות פשוטות - בנוגע לעבודת התשובה :

בעבודת התשובה - ב' דרגות ואופנים : (א) תשובה שענינה למלא את החסרון בלבד, היינו, שתחילה הי' חסרון בעבודתו, וע"י התשובה השלים את החסרון, ובמלא נעשה "תמים", ועבודתו היא בסדר מסודר כפי שצריך להיות ע"פ התורה (ע"ד המקוה), (כ) ההוספה שע"י התשובה - "יתרון האור מן החושך", "בחילא יתיר"²¹³, באופן של דילוג שלמעלה ממדידה והגבלה (ע"ד המעין). ובסגנון אחר: תשובה תתאה ותשובה עילאה.

מא. ביאור תוכן ב' הפסוקים שבסיום מסכת קידושין - "עוד ינובון בשיבה" ו"ואברהם זקן גו"²¹⁴:

בלימוד התורה ישנם ב' אופנים : (א) "בור סוד שאינו מאבד טפה", (ב) "כמעין המתגבר"²¹⁴.

וב' אופנים אלו הם בדוגמת ב' הענינים דמקוה ומעין שבסיום מסכת יומא: "בור סוד שאינו מאבד טפה". - בדוגמת המקוה, שממיו מכוונסים במקום אחד, מבלי שתאבד אפילו טפה אחת, אבל לאידך, אין גם ענין של הוספה והתגברות. ויש להוסיף, שתכונת הזכרון ("בור סוד שאינו מאבד טפה") קשורה עם מספר ארבעים (ארבעים סאה דמקוה) - שהרי זכרון הוא במוח הבינה, ובינה קשורה עם מספר ארבעים²¹⁵, ו"מעין המתגבר" - בדוגמת המעין, כפשוט.

ויש לומר, שב' פסוקים הנ"ל - "עוד ינובון בשיבה" ו"ואברהם זקן גו" - הם בדוגמת ב' אופני הלימוד ד"בור סוד שאינו מאבד טפה" ו"מעין המתגבר" :

בפירוש "עוד ינובון בשיבה" - מפרש רש"י במשנה : "אף הבא לידי זקנה . . ואינו יכול לעסוק בה הוא אוכל ממתן שכרה, דכתיב עוד ינובון בשיבה". ובפירושו

211) זח"ג קעט, א. תקו"ז תי"ז (לא, רע"ב). אוה"ת תרומה ע' אשנא. ועוד.

(קה"ת תשכ"ה).

212) ראה תויו"ט סוף עוקצין. ד"ה ביום השני

213) ראה זח"א קט"ב.

214) אבות פ"ב מ"ט.

212) ראה תויו"ט סוף עוקצין. ד"ה ביום השני

213) ראה זח"א קט"ב.

214) אבות פ"ב מ"ט.

215) מאימתי תרמ"ב

בגמרא: "זקן שאינו יכול לעסוק בה עכשיו אוכל מן הקודמות, שנאמר עוד ינובון בשיבה - יצמחו צמח ויתייחד שרן לעת שיבתן כו'".

והנה, מדיוק הלשון ש"אינו יכול לעסוק בה עכשיו", "עסק" דייקא, מובן, שגם בזקנותו ישנו לימוד התורה, אלא שאין זה באופן של "עסק", לימוד באופן של הוספה והתגברות, "כמעין המתגבר", כי אם ש"אוכל מן הקודמות", "אוכל ממתן שכרה", היינו, שנמצא במעמד ומצב ד"בור סוד שאינו מאבד טפה", שיש לו את כל מה שאסף מקודם, ללא הוספה והתגברות.

כלומר: בצעירותו - בודאי למד והתייגע בתורה ("יגעתי ומצאתי"²¹⁶) באופן של הוספה והתגברות, "כמעין המתגבר", וכפי שמדייק רש"י: "יצמחו צמח" - ענין של צמיחה וגידול [ויש להוסיף, ש"צמח" הוא שמו של משיח²¹⁷, שענינו - תשובה, משיח אתא לאתבא צדיקייא בתיובתא", ענין של הוספה והתגברות], אבל כיום, בזקנותו, כאשר "אינו יכול לעסוק בה", יש לו רק את "שכר" הצמיחה שהיתה בצעירותו, "יתייחד שרן" - היינו, שיש לו את כל מה שלמד בצעירותו, בבחינת "בור סוד שאינו מאבד טפה".

ולאחרי כן ממשיכה המשנה ומבארת דרגא נעלית יותר - "וכן הוא אומר באברהם אבינו ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל, מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרת מצוותי חוקתי ותורותי":

בנוגע לאברהם אבינו - "מצינו שעשה . . את כל התורה כולה", "עשה" דייקא [לא רק כלשון הגמרא במסכת יומא²¹⁸: "קיים . . את כל התורה", כי אם "עשה" דייקא], כמו: "ואת הנפש אשר עשו בחרן"²¹⁹, כלומר, לא רק שמקיים דבר שישנו מכבר, אלא עושה דבר חדש, באופן של הוספה וחידוש, "כמעין המתגבר".

וזהו גם תוכן הענין ד"אברהם זקן ויושב בישיבה"²¹⁸: זקנותו של אברהם אבינו לא היתה באופן ד"עוד ינובון בשיבה" בלבד, "אוכל ממתן שכרה", "מן הקודמות", ממה שלמד בעבר, בבחינת "בור סוד שאינו מאבד טפה" - אלא גם בזקנותו הי' "יושב בישיבה", היינו, שהמשיך לעסוק בתורה, באופן של הוספה והתגברות, "כמעין המתגבר".

ולא עוד, אלא שענין זה הי' בנוגע ל"כל התורה כולה" - "עשה . . את כל התורה כולה", היינו, שענין החידוש וההוספה ("עשה"), הי' בכל הפרטים שבתורה, "משמרת מצוותי חוקתי ותורותי", בכולם היתה אצלו התנועה ד"כמעין המתגבר".

(215) אבות ספ"ה.

(216) מגילה ו, רע"ב.

(217) ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד.

(218) כה, ב.

(219) לך לך יב, ה.

מב. והנה, אף שנתבאר לעיל שישנה ההתכללות דתשובה שבתורה ותורה שבתשובה, ולכן, בכל א' מב' מסכתות הנ"ל ישנם ב' פסוקים שהם בדוגמת ב' אופני העבודה דתורה ותשובה - מ"מ, לכל מסכת ישנו ענינה העיקרי: מסכת יומא - ענין התשובה, ומסכת קידושין - ענין התורה.

וענין זה מרומז גם בכך שבסיום מסכת קידושין מדובר אודות אברהם אבינו, ובסיום מסכת יומא - מאמרו של רבי עקיבא:

אודות אברהם אבינו - "אחד הי' אברהם"²²⁰ - מצינו²²¹ שבו התחילה התקופה ד"שני אלפים תורה", היינו, שעל ידו התחילה ההכנה למתן תורה (כמבואר בכתבי האריז"ל²²² - הובא ונתבאר בדרושי הצ"צ²²³). ולכן, מסכת קידושין, הקשורה עם ענין התורה ("יום חתונתו זה מתן תורה") - מסיימת באברהם אבינו, שענינו - תורה.

ורבי עקיבא - בן גרים²²⁴, היינו, שענינו להעלות את ניצוצות הקדושה שנפלו בו, כמבואר בדרושי ר"ה שבסידור²²⁵ אודות בירור והעלאת הניצוצות ע"י נשמות הגרים ר"ע ור"מ [שהרי גם ר"מ הוא "אליבא דר"ע" - כולוהו אליבא דר"ע²²⁶], שזהו תוכן ענין התשובה. ולכן, מסכת יומא, שעיקרה ענין התשובה דיוהכ"פ - מסיימת במאמרו של רבי עקיבא, שענינו - תשובה.

וביחד עם זה, ישנו גם ענין ההתכללות - תשובה שבתורה ותורה שבתשובה, כנ"ל בארוכה.

מג. ומזה מובן גם בנוגע לזמן דעשרת ימי תשובה:

אף שנתבאר לעיל (סל"ו) שב' הענינים דתורה ותשובה ישנם הן בר"ה (התחלת עשי"ת) והן ביוהכ"פ (סיום וחותם עשי"ת) - מ"מ, בנוגע לכללות עשי"ת, הרי ענינו של ר"ה הוא "תמליכוני עליכם", "קבלו מלכותי ואח"כ אגזור עליכם גזירות", עבודה מסודרת, עבודת הצדיקים, וענינו של יוהכ"פ - תשובה בתכלית השלימות (ועד שביוהכ"פ דומים ישראל למלאכים¹⁶, מעלת המלאכים ביחד עם המעלה דנשמה בגוף), כנ"ל (סל"ג) בארוכה.

(223) אוה"ת חיי שרה קכו, א ואילך.

(224) ראה סה"ד בערכו. לקו"ש חי"א ס"ע 107.

וש"נ

(225) שער התקיעות בסופו (רמז, ב).

(220) יחזקאל לג, כד.

(221) ע"ז ט, א.

(222) ל"ת להאריז"ל ר"פ לך לך.

אמנם, כאשר נמצאים בימים שבין ר"ה ליוהכ"פ, ימים המקשרים את ר"ה עם יוהכ"פ - ובפרט ש"שבעת ימים קודם יוהכ"פ מפרישין כהן גדול", היינו, שבימים אלו היתה כבר ההכנה לעבודתו של הכה"ג ביוהכ"פ, ודוגמתו בכאו"א מישאל, שהרי במ"ת נעשו ישראל "ממלכת כהנים"²²⁷, שפירושו "כהנים גדולים"²²⁸ - בהכרח לומר שבימים אלו יש מעין ודוגמת הענין דר"ה - שממנו באים, ומעין ודוגמת הענין דיוהכ"פ - שאליו מתכוננים,

ובמילא, ישנם ב' הענינים גם יחד: ענין התורה - מסכת קידושין, שסיומה וחתימה במעלת התורה דאברהם אבינו, וענין התשובה - מסכת יומא, שסיומה וחתימה במאמרו של ר"ע אודות פרטי אופני הטהרה (תשובה), כולל - התכללות שניהם בסיום דכל א' ממסכתות הנ"ל, כמרומז גם בכך שענין העלאת הניצוצות ע"י נשמות הגרים (ענינו של ר"ע) מתחיל כבר בר"ה, וסיומו - ביוהכ"פ, שהוא ר"ה בפנימיות²²⁹ (נוסף על ההתכללות שבב' הפסוקים, כנ"ל בארוכה).

מד. ויה"ר אשר הדיבור בכל ענינים אלו ימהר ויקרב את קיום הדברים במעשה בפועל, "המעשה הוא העיקר" - "ושם נעשה לפניך את קרבנות חובתינו, תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם (ב' אופני העבודה הנ"ל). כמצות רצונך",

כאשר כל בני, "בנערינו ובזקנינו גו' בבנינו ובבנותינו"²³⁰, יבואו לארץ הקודש, "ארץ אשר גו' תמיד עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה"²³¹, "כל יושבי עלי"²³²,

ושם גופא - בירושלים עיר הקודש, "קרית מלך רב"²³³, ושם גופא - בהר הבית, ושם גופא - ב"מקדש אדני-י כוננו ידך"²³⁴, בקדש הקדשים, וכל ענינים אלו - בשלימותם, שלימות התורה, שלימות העם, ושלימות הארץ, שלימות המשולשת - "יעקב חבל נחלתו" (כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים)²³⁵, ועי"ז - שלימות בכל העולם כולו, במהרה בימינו ממש.

מה. וכדי למהר זאת עוד יותר - יש להוסיף בענין הצדקה, שהרי "גדולה צדקה שמקרכת את הגאולה", כפי שנת"ל (סכ"ו) מדברי אדמו"ר הזקן בתניא שמעלת בירור העולם ע"י מצות הצדקה היא שלא בערך לגבי שאר המצוות.

(229) לקו"ת ר"ה נח, א.

(230) הא י, ט.

(231) עקב יא, יב.

(226) סנהדרין פו, רע"א.

(227) יתרו טו, ב.

(228) בהע"ט עה"פ.

ולכן, לאחרי הניגונים הרגילים, ולאחרי אמירת ברכה אחרונה (כל מי שנתחייב בה) - יתנו שטר של דולר עבור כאו"א מהמתוועדים, על מנת לתת לצדקה .

ולהעיר, שכללות העניין דבירור העולם (תוכן ענין הצדקה) מודגש ביותר בשטרות (ומטבעות) מדינה זו - שנכתב (ונחקק) בהם: (א) ענין האמונה בהשם, היינו, שכל הנאמנות והבטחון כו' הוא (לא בכסף... כי אם) בהשם, (ב) לעשות מ"רבים" - "אחד", עד ל"יחיד", אשר ב' סיסמאות אלו פותחות את השער והדרך לבירור העולם.

ומובן, אשר צדקה זו תהי' בהוספה על הצדקה הקשורה עם "קרן חנה" (כנ"ל סכ"ו).

ויה"ר שע"י ההוספה בכל עניני צדקה, עוד צדקה ועוד צדקה ועוד צדקה, המקרבת את הגאולה - תבוא הגאולה בפועל ממש, וכפס"ד הרמב"ם: "מיד הן נגאלין", "מיד" כפשוטו - לפי המושגים שלנו, ומתוך שמחה וטוב לבב.

[כ"ק אדמו"ר שליט"א צוה לנגן ניגון הכנה. ניגון אדמו"ר הזקן (בבא הד' - פ"א). נייע זשוריצי כלאפצי. ואח"כ צוה להש"ץ שי' לנגן "יהי רצון כו' שיבנה בית המקדש במהרה בימינו".

הזכיר ע"ד אמירת ברכה אחרונה.

לאחרי חלוקת הדולרים ל"טנקיסטים" שיחיו - התחיל כ"ק אדמו"ר שליט"א לנגן "כי בשמחה תצאו".

(234) בשלח טו, יז ובפרש"י.
(235) האזינו לב, ט. ובפרש"י.

(232) ערכין לב, סע"ב. רמב"ם הל' שמיטה ויובל
פ"י ה"ח.
(233) תהלים מח, ג.

